

Kehtiv põhiseadus¹

III. peatükk

RAHVAS

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnustatud teovõimetuks.

§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

1938. aasta põhiseadus²

3. peatükk.

Rahvas.

§ 34. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanikkude kaudu.

§ 35. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Vabariigi Presidendi valimisega § 40 alusel;
- 2) Riigivolikogu valimisega;
- 3) kohalikkude omavalitsuste esinduskogude valimisega § 123 alusel;
- 4) rahvahääletusega.

§ 36. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaksikümmend kaks aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses.

§ 37. Hääleõiguslikud ei ole: 1) kodanikud, kes on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks, 2) kodanikud, kes pimedatena, kurtummadena või pillajatena on hooldamise all, 3) valimisseaduste alusel mõned liigid avaliku hoolekande korras alaliselt ülalpeetavaid kodanikke ja 4) sundhooldamisele võetud kodanikud. Seadusega võidakse ära võtta hääleõigus mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt. Hääletamisest ei võta osa: 1) kodanikud, kes hääletamise ajal on vahistatud kohtu poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud tõkkevahendite teostamiseks, ja 2) kodanikud, kes nakkushaigetena seadusandlikus korras on eraldatud vastavasse raviasutistesse.

Hääletamisest ei võta osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud.

¹ RT 1992, 26, 349 - RT I, 15.05.2015, 2.

² RT, 03.09.1937, 71, 590.

I. Gräzini eelnõu³

3. peatükk

RAHVAS

§ 41. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu. Vabariigi esindusorgani ja riigipea valimisest ning üle-eestilisest referendumist võtavad osa ainult Eesti kodanikud.

§ 42. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud, kes on tunnistanud nõdra- või hullumeelseks. Seadusega võidakse ära võtta hääleõigus mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes hääletamise ajal on vahistatud kohtu poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud tõkkevahendite teostamiseks. Hääletamisest vabariigi esindusorganisse ei võta osa sõjaväeteenistuses olevad kodanikud.

§ 43. Vabariigi mis tahes seadus jõustub kahe kuu möödumisel tema avaldamise päevast vabariigi keskajakirjanduses. Kui selle aja jooksul esitab kas 1/3 Seadusandliku Kogu saadikuist või 25 tuhat kodanikku, kes omavad hääletusõigust vabariigi esindusorgani (Seadusandliku Kogu) valimisel, nõude panna seadus rahvahääletusele, oleneb seaduse jõustumine referendumitulemustest.

§ 44. Rahvaalgatuse korras on 25 tuhandel hääleõiguslikul kodanikul, kellele kuulub õigus osaleda Seadusandliku Kogu valimisel, õigus nõuda mis tahes seaduse, v.a riigi põhiseadus, maksusetuks tunnistamist. Sellekohane nõudmine esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Seadusandlikule Kogule. Kui viimane langetab otsuse eelnõu tagasi lükata, langetatakse otsus rahvahääletuse korras.

§ 45. Kui rahvas lükkab tagasi Seadusandliku Kogu poolt vastuvõetud seaduse või võtab vastu Seadusandliku Kogu poolt tagasilükatud seaduse, siis saadab vabariigi President Seadusandliku Kogu laiali ning määrab selle uue koosseisu valimised mitte hiljem kui kolme kuu jooksul.

§ 46. Referendumit korras vastuvõtmisele ei kuulu:

- a) maksuseadused;
- b) riigieelarve;
- c) rahvusvaheliste lepingute sõlmimine, v.a astumine või väljumine föderatsiooni või konföderatsiooni.

³ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1120.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu⁴

3. peatükk

RAHVAS

§ 32. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eestis rahvas.

§ 33. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) rahvahääletusega;
- 2) rahvaalgatuse korras;
- 3) Riigikogu valimisega;
- 4) Vabariigi presidendi valimisega;
- 5) kohalike omavalitsuse esinduskogude (volikogude) valimisega.

§ 34. Hääleõiguslik on iga Eesti Vabariigi kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslikud ei ole

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes kohtu poolt on tunnistatud teovõimetuks.

§ 35. Hääletamisest ei võta osa

- 1) kodanikud, kes hääletamise ajal viibivad kohtu poolt mõistetud karistuse kandmisel kinnipidamiskohas või kelle suhtes kohtuvõimud on valinud tõkendiks vahi all pidamise;
- 2) kodanikud, kes on nakkushaigetena seaduslikus korras ühiskonnast isoleeritud vastavasse raviasutusse;
- 3) sõjaväe ajateenistuses olevad kodanikud.

§ 36. Kui Vabariigi president või Riigikogu riigile tähtsas küsimuses peab vajalikuks teada saada rahva seisukohta, on neil õigus anda küsimus rahvale otsustada rahvahääletuse korras. Rahva otsus tehakse hääletamisest osavõtnute lihthäälteenamusega. Rahva otsus on kõigile riigiorganitele kohustuslik ning riigiorganid ja ametiisikud peavad asuma viivitamatult seda otsust täitma.

Kui rahvahääletusele oli pandud presidendi algatusel Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, mis ei saanud rahvahääletusel nõutavat hääle enamust, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, mis korraldatakse hiljemalt seitsekümmend viis päeva pärast rahvahääletust.

§ 37. Rahvahääletusele ei kuulu ega või rahvaalgatuse teel otsustamisele tulla riigi eelarve- ja laenupoliitika, maksuseadused, kaitseseisukorra kehtestamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamise ning rahvusvaheliste lepete sõlmimine.

§ 38. Rahvaalgatuse korras on sajal tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus tõstatada seaduse vastuvõtmise, muutmise või kehtetuks tunnistamise küsimus. Sellekohane ettepanek esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule, kes võib eelnõu seadusena vastu võtta või tagasi lükata. Viimasel juhul pannakse eelnõu rahvahääletusele. Kui rahvahääletusest osavõtjate enamuse tunnistab eelnõu vastuvõetavaks, siis omandab see seadusjõu.

§ 39. Rahvahääletuse kord määratakse sellekohase seadusega.

⁴ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1134–1135.

J. Raidla töögrupi eelnõu⁵

III peatükk

RAHVAS

§ 51. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 52. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) Vabariigi Presidendi valimisega;
- 3) rahvahääletusega.

§ 53. Hääleõiguslik on Eesti Vabariigi kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 54. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud, kes kohtu poolt on tunnistatud teovõimetuks.

§ 55. Hääletamisest ei võta osa:

- 1) kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades;
- 2) kaitseväes ajateenistuses olevad kodanikud.

K. Kulboki eelnõu⁶

III Peatükk

RAHVAS

27. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas ise oma hääleõiguslike kodanike kaudu. Hääleõiguslik on iga Eesti kodanik, kes on saanud 18 aastat vanaks ja kantud seadusega määratud korras valijate registrisse.

28. Hääletamisel ei osale kodanikud, kes:

- 1) on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks või vaimuhaigeks;
- 2) kannavad vabaduskaotuslikku karistust;
- 3) on ajateenistuses kaitseväes.

29. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) rahvahääletuse teel;
- 2) rahvaalgatuse korras;
- 3) Riigikogu valimise teel.

⁵ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1145.

⁶ K. Kulboki Eesti põhiseaduse eelnõu. Põhiseaduse Assamblee allikakogu. <https://assamblee.rwd.ee/eelnoud/k-kulboki-eelnou/#jaotis-2>

30. Riigikogu võib anda tähtsaid küsimusi otsustamiseks rahvale rahvahääletuse teel. Otsus tehakse hääletamisest osavõtnute lihthäälteenamusega ja see omandab seadusjõu pärast väljakuulutamist Riigikogu poolt.

31. Rahvaalgatuse korras on 25 tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus esitada Riigikogule väljatöötatud seaduseelnõu seaduse vastuvõtmisest, muutmisest või kehtetuks tunnistamisest. Kui Riigikogu ei pea võimalikuks rahvaalgatuse korras esitatud eelnõud seadusena vastu võtta, paneb ta selle rahvahääletusele. Kui rahvas võtab rahvahääletusel eelnõu vastu, tuleb Riigikogul see seadusena välja kuulutada. Viimasel juhul võib Riigipea välja kuulutada uued Riigikogu valimised.

32. Rahvahääletusele ei kuulu ega või rahvaalgatuse korras otsustamisele tulla riigieelarve ja laenupoliitika, maksuseadused, kaitseseisukorra kehtestamine ja mobilisatsiooni väljakuulutamine ning rahvusvaheliste lepete sõlmimine.

33. Valitsus võib igas küsimuses korraldada rahvaküsitlusi, mille tulemused ei ole riigiorganitele siduvad.

34. Rahvahääletuse, rahvaalgatuse ja Riigikogu valimise üksikasjaliku korra määrab seadus.

A. Lepsi eelnõu⁷

3. peatükk

RAHVAS

37. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

38. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) rahvahääletusega;
- 2) rahvaalgatuse korras;
- 3) Riigikogu valimisega;
- 4) Vabariigi Presidendi valimisega;
- 5) kohalike omavalitsuste esinduskogude (volikogude) valimisega.

39. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses.

40. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes kohtu poolt on tunnistatud teovõimetuks.

41. Kui Vabariigi President või Riigikogu riigile eriti tähtsas küsimuses peab vajalikuks teada saada rahva seisukohta, on neil õigus anda küsimus rahvale otsustada. Rahva otsus omandab seadusjõu, kui selle poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

⁷ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1160–1161.

Rahva otsus on Vabariigi Presidendile ja kõigile riigorganitele kohustuslik ning riigorganid ja ametiisikud peavad asuma viivitamatult seda otsust täitma.

42. Kui rahvahääletusele oli pandud Vabariigi Presidendi algatusel Riigikogu poolt vastu võetud seadus, mis ei saanud rahvahääletusel nõutavat häälteenamust, siis saadab Vabariigi President Riigikogu laiali ning määrab uued Riigikogu valimised, mis korraldatakse hiljemalt seitsekümmend viis päeva pärast rahvahääletust.

43. Rahvahääletusele ei kuulu ega või rahvaalgatuse teel otsustamisele tulla riigi eelarve- ja laenupoliitika, maksuseadused, kaitseseisukorra kehtestamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamise ning rahvusvaheliste lepete sõlmimine.

44. Rahvaalgatuse korras on viiekümnel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus tõstatada seaduse vastuvõtmise, muutmise või kehtetuks tunnistamise küsimus. Sellekohane ettepanek esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule, kes paneb eelnõu rahvahääletusele. Kui rahvahääletusel seaduseelnõu poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu, siis omandab see seadusjõu.

45. Rahvahääletuse kord määratakse seadusega.

PA 27.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: III PEATÜKK. RAHVAS Rahval kui võimukandjal peatusin juba eelnevalt. III peatükk on suunatud konkreetsetl reguleerima neid suhteid, mille vahendusel rahvas oma võimu teostab. Paragrahv 51 sätestab, et rahvas tegutseb kõrgeima võimukandjana hääleõiguslike kodanike kaudu. Rahva poolt riigivõimu teostamiseks nähakse §-s 52 ette kolm võimalust: 1) Riigikogu valimised; 2) Vabariigi Presidendi valimised; 3) rahvahääletus. Kõigi nende kolme võimaluse rakendamise seostavad eelnõu autorid usalduse ülesnäitamiselega rahva vastu. Meil ei saa olla usaldatavam kogu, kui seda on rahvas. Aktsepteerides öeldut, on nii Riigikogu kui ka Vabariigi President usaldatav niivõrd, kui võrd ta on usaldatav rahva poolt. Hääleõiguslikeks kodanikeks, kelle vahendusel rahvas teostab võimu, on eelnõu järgi 18-aastased Eesti Vabariigi kodanikud. Hääleõiguseta on ainult need kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks. Siinkohal tuleb selget vahet teha §-des 54 ja 55 fikseeritud põhimõtete osas. Paragrahvi 54 järgi puudub hääleõigus vaid ühel kategoorial isikutel – neil, kes on tunnistatud kohtu poolt teovõimetuks. Antud loetelu ei kuulu laiendavale tõlgendamisele. Selle loetelu laiendav tõlgendamine oleks ülimalt nihilistlik tegevus, mille õiguslikud tagajärjed võiksid olla demokraatialle saatuslikud. Paragrahvis 54 sisalduv loetelu on ammendav! See loetelu peab jääma ammendavaks ka juhul, kui assamblee otsustab seda ühe või teise punktiga täiendada. Paragrahvis 55 märgitud kodanikud ei ole hääleõigusest ilma jäetud. Nad on hääleõiguslikud! Paragrahvis 55 ettenähtud asjaoludel need kodanikud ei osale hääletamisel. Paragrahvis 55 sätestatud asjaolude äralangemisel asuvad nad ka realiseerima oma hääleõiguslikkust, ilma et selleks oleks vaja mingi eriakti väljaandmist. Paragrahvi 55 kohaselt ei võta hääletamisest osa kaks kategooriat kodanikke: 1) need, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohas; 2) kaitseväes ajateenistuses olevad kodanikud. Ka käesolev loetelu on ammendav ega kuulu laiendavale tõlgendamisele. Autorite arvates on §-s 55 sisalduv loetelu kooskõlas demokraatia põhimõttega. Tahaksin siinkohal juhtida seoses 1937. aasta põhiseadusega tähelepanu kahele

aspektile. 1. 1937. aasta põhiseaduse § 37, mis oma sisult ühendas käsitletava projekti §-d 54 ja 55, andis märksa suuremad piirangud kui vaadeldav projekt. Hääleõigust ei omandanud neli kategooriat kodanikke, peale selle võidi hääleõigus ära võtta mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt. 2. Hääletamisest mitte osa võtvate kodanike ring oli samuti laiem. Olgu märgitud, et ka 1937. aasta põhiseadus ei näinud ette sõjaväe osalemist poliitikas. Paragrahvi 37 järgi ei võtnud hääletamisest osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud. Rahva poolt võimu teostamise viiside hulgas ei ole §-s 52 märgitud kohalike omavalitsuste esinduskogude valimist nii, nagu see oli 1937. aasta põhiseaduses, ja rahvaalgatust, nii nagu see oli 1920. aasta põhiseaduses. Omavalitsuste esinduskogude valimist ei ole me põhimõtteliselt nõus käsitlema riigivõimu teostamise viisina, vastasel korral me avaksime põhiseadusliku kanali omavalitsuste allaheitmisele riigi poolt! Käsitletav eelnõu taotleb tegelikku omavalitsust, mitte aga pooleldi riigistatud omavalitsust. Seetõttu teostab rahvas kohaliku omavalitsuse esinduskogude valimisega omavalitsuslikku võimu, mitte aga riigivõimu. Sellest lähtub XIV peatükk. Rahvaalgatuse institutsiooni väljajätmine oli seotud pikkade diskussioonidega, millele vihjamine siit, assamblee kõnepuldil, tähendab probleemi vaieldavuse tunnustamist. Põhjendusi rahvaalgatuse mittekäsitlemiseks on mitmeid, viitan neist mõnele. 1. Ühiskonna struktuuri kvalitatiivne muutumine viimase viiekümne aasta jooksul pluss ühiskondliku situatsiooni ebastabiilsus. Ainuüksi neile kahele tegurile viitamine peaks näitama, et teatavates olukordades on võimalik vastutustundetute poliitiliste jõudude või liidrite poolt kasutada ülidemokraatlikku rahvaalgatuse instituuti demokraatlike parlamentaarsete institutsioonide töö pidurdamiseks ja pärssimiseks, võib-olla isegi blokeerimiseks! 2. Projektis on kasutatud teisi tasakaalumehhanisme, mis suudavad korvata rahvaalgatuse instituudi puudumist. Märgin etteruttavalt, et käsitletav eelnõu ei näe riigipead riigivõimu ühtsuse kandjana nagu 1937. aasta põhiseadus ega ka võimupüramiidi tipuna, vaid arbiterina, tasakaalustajana. Põhiseaduse eelnõu järgmised peatükid – "Riigikogu", "Vabariigi President", "Vabariigi Valitsus" ja "Seadusandlus" – on oma sisult üksteisega ülitihedalt läbi põimunud. Nende käsitus kujuneb nii või teisiti sünteetiliseks, kui see on teiste peatükkide puhul. Samas on need peatükid oma sisuliselt koormuselt iseseisvad, sätestades riikliku korralduse ja struktuuri põhimõttelisi seisukohti.

[...]

L. Vahtre: Austatud härra Raidla! Mul on küsimus III peatüki ühe paragrahvi kohta. Te viitasite ajateenijate hääletamisõiguse peatamisele 1937. aasta põhiseaduses. Mulle jäi sellest väheks. Palun, kas te võiksite põhjendada, miks teie praegu iseseisva Eesti uues põhiseaduses peate ajateenijate kaasahääletamist ebasoovitavaks?

J. Raidla: Ma tõepoolest viitasin 1937. aasta põhiseadusele, kus on täpselt analoogne norm leidnud fikseerimist. See on ilmselt põhimõttelise poliitilise valiku küsimus, kas rahvas, teostades oma võimu hääleõiguslike kodanike kaudu, teostab seda ka nende hääleõiguslike kodanike kaudu, kes on sõjaväe ajateenistuses. Kui välistada nende kodanike osavõtt hääletamisest, siis sellega vähendatakse sõjaväe osa poliitikas osalemisel. Kui eeldatakse, et nad hääletavad kaasa, siis kahtlemata sõjaväe osa poliitikas osalemisel tõuseb. Seda on praegu aktsepteeritud 1937. aasta normina sellepärast, et ilmselt võivad ka näiteks valimisplatvormides esineda seisukohad, kus tehakse ettepanekuid põhiõiguste või vabaduste teatavas osas seaduslikuks piiramiseks, mis ei tarvitse kokku langeda meie ühiskonna kui terviku huvidega, küll aga on võib-olla kokkulangev armee huvidega. Sel juhul võib ka antud küsimuses teatud situatsioonis antavate häälte hulk osutada kaalukeeleks.

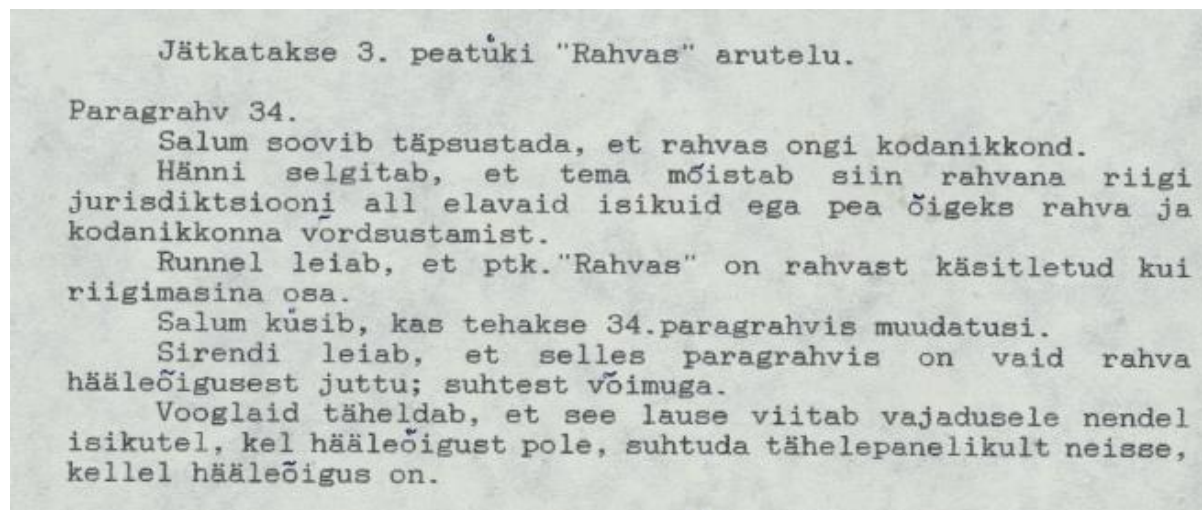
S. Sovetnikov Lugupeetud presiidiumi liikmed! Lugupeetud härra Raidla! Mul on tegelikult kolm küsimust. Esimene. III peatüki §-s 52 on kirjutatud, et rahvas teostab riigivõimu. Kas ei saa kirjutada nii, et Riigikogu ja kohaliku omavalitsuste esinduste valimistega (juurde kirjutatud – ja kohaliku omavalitsuste esinduste), mitte ainult Riigikogu? See on esimene küsimus. [...]

J. Raidla: [...] Sellest, et §-s 52 fikseerida täiendavalt: "Rahvas teostab riigivõimu kohaliku omavalitsuse kaudu." Ma ettekandes peatusin sellel aspektil ja meiepoolne taotlus on see, et kohalik omavalitsus oleks omavalitsus ja kodanik või elanik või isik üldse mitte ei teosta riigivõimu kohaliku omavalitsuse esinduskogu valimisega, sest kohalik omavalitsus ei ole riigiorgan, ka tema esinduskogu mitte, vaid teostab just nimelt omavalitsust antud omavalitsuslikul territooriumil. See on selle asja põhimõte! See on ka põhjus, miks me §-s 52 ei fikseerinud seda, kuigi analoogia 1937. aasta põhiseadusega justkui nõudnuks seda normi fikseerimist §-s 52. Me nimelt soovime kindlustada omavalitsusele seaduse piires maksimaalset autonoomiat.[...]

R. Tamme: [...] Paragrahvi 55 punktis 2 on sätestatud, et kaitseväes olevad ajateenijad ei võta osa hääletamisest. Küsimus: kas sama kehtib kõigi kaitseväes teenivate isikute kohta?

J. Raidla: Esimese küsimuse vastus tuleneb olemasoleva teksti tõlgendamisest: hääleõigust ei oma, s. t. hääletamisest ei võta osa need, kes on kaitseväes ajateenistuses. Järelikult see on ka üheselt tõlgendatav.

I toimikonna 28.09.1991 koosoleku protokollist:⁸

⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 16–19.

paragrahv 34 jätta 1938.a. redaktsioonis.

Paragrahv 35.

Runnel küsib, kas presidendi valib rahvas või riigivolikogu?

Vooglaid selgitab, et tuuakse ka argumente, et valib volikogu, kuna see on kompetentsem kui rahvas. Ta peab oluliseks, et president saab volitused rahvalt. Need volitused peaksid olema absoluutsed. Volikogu võib presidendi kiiremini ümber valida, rahvas juba nii kiiresti seda tegema ei hakka.

Runnel leiab, et presidendi võiks küll valida volikogu. Samas peab Runnel toenäoliseks, et hääletamisel võidab otsevalimine.

Ta teeb ettepaneku kasutada terminit "riigivanem", millele sulgudes lisada "president" ja jätta välja sõna "kohalik" omavalitsuste eest kui liigne, kuna jaotusest on kutsealased omavalitsused ära jäänud.

Vooglaid viitab varasemale arutelule võimust kui valitsemise atribuudist ja arvab, et see atribuut ei peaks toimkonda huvitama, vaid hoopiski Eesti arengu efektiivsus. Selleks oleks aga vaja lähtuda viit liiki ja vastastikuses seoses toimivast probleemideringist:

- 1) valitsemine, mis peab tagama korra ja mille atribuut on võim;
- 2) juhtimine, selle protsessid ja produkt;

3) haldamine, mille objektiks on igat laadi materiaalsed väärtused;

4) valdamine, mille objektiks kõikvõimalikud vaimsed väärtused, s.o Eesti peamine rikkus, mida peab hoidma;

5) sidustamine nii horisontaal- kui vertikaalsuunas.

Vooglaid väidab, et tuleb lähtuda neist viiest probleemideringist ning kasutada neid tingimata koos, muidu teeme kõik valesti.

Hänni arutleb, kas omavalitsused ikka lugeda riigivõimu teostamise alla.

Vooglaid leiab, et riigi võim on üks asi, aga rahva võim teine asi.

Salum leiab, et vastandada pole võimalik, kuna riigivõimu teostab ju rahvas omavalitsuste kaudu.

Sirendi arvab, et "omavalitsus" ei ole väär sõna ja peaks jääma kui üks rahva võimu edasikandmise tee, kuna rahvas ju delegerib võimu sellele, kelle ta valib.

Runnel arvab, et oleksime täpsemad, kui jätaksime "omavalitsuse" välja.

Salum arvab, et kui lähtutakse rahvast, siis peaks "omavalitsus" jääma ja lisab, et tema kirjutaks hoopis nii nagu J.Raidla projektis on.

Vooglaid leiab, et see järjestus on küll selgem. Soovitab aga lisada ka "kutseaomavalitsused".

Runnel peab tähtsaks paragrahvis sätestatava järjekorda.

Hänni arvab, et järjekorra määratlemine oleneb sellest, kas tõsta kõrgemale rahvas või riik. Kutseomavalitsuste sissetoomist peab Hänni vääraks, sest riigivõimuorganite süsteem peaks olema põhiseadusega määratletud, et ei saaks seda suvaliselt muuta või selle ringi laiendada.

Salum kinnitab end olevat konservatiivi ja soovib jääda termini "riigivolikogu" juurde.

Hänni täpsustab, et 1920.a. oli kasutusel "Riigikogu".

Vooglaid leiab, et "kogu" võiks olla siis, kui on ühekojaline.

K o o s k ö l a s t a t a k s e ühehäälselt paragrahvi 35 uus redaktsioon järgmiselt:

"Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) Vabariigi Riigivanema (Presidendi) valimisega;
- 3) rahvahääletusega;
- 4) omavalitsuste esinduskogude valimisega."

Paragrahv 36.

Hänni teeb ettepaneku jätta paragrahvi tekstist välja "kolm aastat" kodakondsuses olemist. Ühtlasi selgitab ta 1938.a. põhiseaduse vastuolulisust.

Vooglaid jagab Hänni seisukohta

Runnelil pole momendil oma seisukohta.

Salum pakub, et jäädaks 1938.a. põhiseaduse teksti juurde, kuid asendada tuleks 22 a kaheksateistkümne aastaga.

Vooglaid arvab nuud, et kodakondsusprobleemi pole siin mõtet puudutada.

Hänni leiab, et põhiseadust ei tehta ainult tänaseks ja jääb

oma ettepaneku juurde, et jätta "3 a välja".

H ä ä l e t a t a k s e läbi, kas kodakondsuse tsensust puudutada.

Tulemused: mitte muuta 1938.a. redaktsiooni selles osas - poolt: Salum, Sirendi, Vooglaid;

vastu: Hänni;

erapooletu: Runnel.

Paragrahvi 36 tekst jääb järgmiselt:

"Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateistkümme aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses".

Paragrahv 37.

Ühehäälselt o t s u s t a t i paragrahv 37 sõnastada A. Lepsi poolt koostatud põhiseaduse projekti paragrahvi 40 sõnastuses järgmiselt:

"Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes kohtu poolt on tunnistatud teovõimetuks."

Otsustatakse 1938.a. põhiseaduse paragrahv 37 mõte jagada erinevatesse paragrahvidesse ja lisada paragrahv 38 J. Raidla projekti tekstist lähtudes.

Tõusetub küsimus, kas sõjaväes aega teenivatele isikutele anda hääletamisõigus või mitte?

Runnel leiab, et kui iga inimese au on kaitsta oma isamaad, siis kuidas võtta sojaväelaselt ära valimisõigus.

Sirendi peab õigeks sõjaväes ajateenijatele anda hääletamise õigus ning soovib paragrahvi 38 tekstiks võtta J. Raidla projektist paragrahvi 55 p. 1 tekst ja seega sõnastada paragrahv 38 järgmiselt:

"Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades".

Arvatakse, et sõjaväe ajateenijatele hääletamisõiguse andmist peaks kindlasti arutama ka riigikaitset arutav toimikond.

Hänni arvates võiks veel kaaluda A. Lepsi projekti rahvust käsitlevas peatükis toodud põhimõtteid.

Runnel leiab, et tema kui rahva esindaja hingele oleks eriti meeldiv, kui "Rahva" peatükk oleks pikem, sest rahval on oluline osa, mis peaks ka selles peatükis väljenduma.

Hänni arvab, et Lepsi projektis toodu sobib enam seadusandlust käsitlevasse peatükki, kuid ta peab vajalikuks pluralismi põhimõtete toomist sellesse paragrahvi. Rahvas ei saa olla ainult mass. Tema suveräänsus avaldub struktuuride kaudu. On vaja sätestada, kuidas rahva tahe struktuurides väljendub. Ühtlasi lubab Hänni seda teemat täpsemalt uurida ja pakkuda järgmisel korral omapoolse redaktsiooni.

Runnel peab tarvilikuks selles peatükis siiski väljendada A. Lepsi projekti paragrahvides 41 ja 43 toodud mõtet ja lubab omapoolselt järgmisel korral esitada ka vastava redaktsiooni. I. päevakorrapunkti osas

o t s u s t a t i :

Põhiseaduse 3. peatüki lõplik redaktsioon kinnitada toimikonna järgmisel istungil.

J. Adamsi töögrupi eelnõu⁹

3. peatükk

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) rahvahääletusega;
- 2) riigikogu valimisega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude (volikogude) valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistanud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistanud teovõimetuks.

§ 39. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust.

§ 40. Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvahääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 41. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös.

PA 04.10.1991 istungi stenogrammist:

A. Leps: III peatükk "Rahvas" on võtmepeatükk. Siit koorub välja hääleõiguslikkus, mis on vahetult seotud kodakondsusega. Paragrahv 39 on öeldud, et hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud 18- aastaseks ja olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses. Nii oli see ka 1937. aasta põhiseaduses. Väikeriik peab ennast kaitsma. Väikeriikides on kodakondsuse saavutamine palju raskem kui suurriikides. Seega peab põhiseaduses andma selge lahenduse, kes on hääleõiguslik ja kes ei ole, kes saab valida ja olla valitud, kes mitte. Need on küsimused, mis me peame ise julgelt lahendama. Mõned arvavad, et me peame kogu aeg arvestama seda, mida näeb ja ütleb välismaa. 50 aastat ei öelnud välismaa peaaegu mitte midagi ja vaevalt tal nüüdki on õigust meile midagi öelda. Ei tohi kuidagi ära unustada, et meie praegune olukord on eriline, ainulaadne, ja sellelt pinnaselt, mis meil praegu on, me hakkame kehtestama oma reegleid. Aga põhireegel olgu äärmiselt lihtne: teha kõik vajalik eesti rahvuse säilimiseks. Praegu on täiesti selge, et meile ei ole kodakondsus enam mitte mingi juriidiline küsimus, vaid puhtalt poliitiline. Põhiseaduses peaks olema ka fikseeritud – ilmselt kodanike õiguste ja kohustuste peatükis, s. o. II peatükis –, millised on välismaalaste ja kodakondsuseta

⁹ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1173.

isikute õigused ja kohustused. See võiks olla nii, et neile on garanteeritud kõik õigused nagu teistelegi kodanikele, välja arvatud hääletamisõigus, s. t. õigus valida ja olla valitud, ja teenimine sõjaväes. See oleks tähtis paragrahv, mis aitaks lahendada muulaste vastuseisu. Nullvariant ei kõlba kuhugi. See on vaid põhjendamatu hirm. Praegune rahvastiku koosseis ei taga eestlastele oma riigi püsimist, me jääme üsna pea vähemusse. Asjad on nii, nagu nad on, see on Nõukogude Liidu kommunistliku režiimi pikaajalisuse teene, pikaajalise poliitika tagajärg. Oleks nii veel veidi edasi läinud, siis oleksid venelased saanud rõõmsalt hüüda: "See kõik on Venemaa, millega mingitel tšuhnaadel, s. t. eestlastel, ei ole midagi pistmist." Teile, lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed, ei tohiks olla saladuseks IV Genfi konventsiooni neljas punkt, mis keelab okupeerival riigil muuta demograafilist struktuuri okupeeritaval territooriumil. Seepärast on minul veendumus, et Eesti kodakondsus saadakse ainult Eesti kodaniku lapsena sünni teel. Edasi, Eesti kodakondsust võidakse anda ka isikuile, kes oskavad eesti keelt, tunnevad eesti ajalugu ja kultuuri, annavad lojaalsusvande, loobuvad kõikidest teistest kodakondsustest ja ei nõua kodakondsust oma perekonna teistele liikmetele, kes ei vasta Eesti kodanikele esitatavatele nõuetele. Ajatsensus on iseendastmõistetav tingimus, kusjuures stardipauk muulastele kõlas Eesti Vabariigi taasiseseisvumise momendist. Arvesse ei tule okupatsiooniperiood aastail 1940–1991 sündinute kohta ega vanus. Vaat nii on lood kodakondsusega. Ajateenistuses olevaid isikuid ei tohi jätta valimisõigusest ilma, nagu seda teevad härrad Talvik ja Kaljuvee ning härra Raidla juhitud töögrupp. Eesti Vabariigi armees, meid kaitsvas armees peab igapähe olema valimisõigus. Kahtlen ka selles, et kõik kinnipidamisasutustes viibijad jäetakse valimisõigusest ilma. Nii on see härradel Talvikul ja Kaljuveel ning härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Fakt on see, et kodanikel, kes on seaduslikus korras tunnustatud vaimuhaigeks või teovõimetuks, ei ole hääletusõigust. Sama peatüki § 44 on ka olulise tähtsusega. Rahvahääletuse korras on 50 000 hääleõiguslikul kodanikul õigus tõkestada seaduse vastuvõtmise, muutmise või kehtetuks tunnistamise küsimus. Sellekohane ettepanek esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule, kes paneb eelnõu rahvahääletusele. Kui rahvahääletusel seaduseelnõu poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu, siis omandab see seadusjõu. See puudub nii härrade Talviku ja Kaljuvee kui ka härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Olgugi, et ka nemad on oma eelnõudes rõhutanud, et kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas, järgivad nad sisuliselt seda põhimõtet vähe.

I toimkonna 04.10.1991 koosoleku protokoll:¹⁰

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE
I. T O I M K O N N A
04. oktoobri 1991.a. istungi
p r o t o k o l l nr. 5

Osalesid: V. Salum,
T. Kelam,
Ü. Vooglaid,
A. Sirendi,
H. Runnel,
L. Hänni.

Päevakorras:
Peatüki "Rahvas" arutelu.

Juhatas V. Salum.

Tõdeti, et täiendavalt on laekunud põhiseaduse projektid töögrupilt J. Adamsiga eesotsas ja K. Kulbokilt.

Hänni esitab poliitilisi parteisid käsitleva sätte teksti, mille ta eelmisel istungil lubatust tulenevalt vahepeal koostanud on. Seejuures selgitab ta põhimõtteid, millest ta lähtunud on, ja toob mõningasi näiteid teiste maade põhiseaduste analoogilistest sätetest.

Kelam arvab, et selles tekstis peaks demokraatiat piiritlema. Tuleks leida positiivne.

Runnel lisab, et demokraatia mõte peab võimaldama ka teistel parteidel tekkida. Ühtlasi lisab ta oma arvamuse 1937.a. põhiseaduse kohta, väites, et see polnud sugugi autokraatlik, kuigi just selliseid hinnanguid püütakse anda. Pigem võis olla piiratud demokraatia. Käsitletu täpsustamine on Runneli arvates vägagi põhimõtteline asi.

Sirendi leiab, et kui peab vastama põhiseaduse "vaimule", siis pääseme ka demokraatia piiritlemisest.

Runnel tuletab nüüd meelde Hänni poolt öeldut rahva suveräänsuse väljunditest ja pakub välja oma eriti radikaalse mõtte peatüki täiendamiseks ja milles on keelustavad sätted, väites, et ei saa teha põhiseadust, milles pole keelustavaid sätteid.

Kelam leiab, et kõige loomulikum negatiivsete ilmingute vältimine on positiivne käsitlus.

Salum soovib, et Kelam esitaks siis demokraatia lahtikirjutamise positiivsed ettepanekud.

Kelam arvab, et see võikski olla "pluralistlik demokraatia".

Salum arvab ka, et päris ilma keeldudeta ikka põhiseadust teha ei saa, mistõttu jääb vaid otsustada, mitu protsenti neid keelde võiks olla.

¹⁰ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 122-25.

Runnel ei pea lähtudes metodoloogilistest alustest õigeks algmõistete iseloomustamist, mis näitab ilmset metodoloogilist nõrkust. Seetõttu ei pea ta õigeks ka demokraatia iseloomustamist erinevates sätetes. Küll aga soovib Runnel, et lülitataks sisse mõte, mille kohaselt kogu pluralismi juures on lubamatud organisatsioonid, mis ohutavad ja töötavad riigi vastu.

Hänni arvates tuleb aru anda sellest, kas mehhanismid, mille kaudu rahvas teostab võimu, töötavad olukorras, kus parteid on keelustatud või mitte. Poliitilised suundumused, mille vahel rahvas saaks valida, peavad olema, muidu polegi millegi vahel

vahet teha.

Salum tõdeb, et Hänni poolt koostatud tekst on küll lakooniline, kuid tuleks ikkagi selle 1. lausesse lisada ka keelustav osa.

Runnel arvab ka, et keelustavad sätteid võiksid siiski olla. Just sellised, milles on öeldud, et ei tohi töötada riigi kahjuks ega ohutada viha ja vaenu.

Hänni selgitab veel kord omapoolse teksti sisu, mille kohaselt "vaba" tähendab, et partei oma raamides on suveräänne, tegevus ja ülesehitus peab aga mahtuma demokraatia alla.

Sirendi leiab, et tema küll ei saa kindel olla, et keelustamine oleks õige. Siinjuures toob ta näiteks iseenda, keda on rahvavaenlaseks nimetatud nii 1958.a. kui nüüd, kuigi ta OMA ARVATES on ikka lähtunud ainult rahva huvidest.

Vooglaid tuletab meelde, et areng peab olema kooskõlas inimõigustega, mispeale

Runnel leiab, et kõigepealt on vaja Eesti õigusi ajada ja siis alles inimõigusi.

Vooglaid arvab, et rahvusvahelisi sätteid tuleb ikka ratifitseerida.

Salum tuletab meelde, et eelmisel korral otsustati seda peatükki täiendada, mispeale Hänni ja Runnel tegid oma "kodutööd" ja nüüd on vaja otsustada, kumma teksti me aluseks võtame, kas Hänni või Runneli teksti.

Hänni loeb ja selgitab veel kord oma teksti ja möönab, et tekstis pakutud piirangud võib ju ära jätta, kui seda peetakse vajalikuks.

Vooglaid on veendunud, et mõlemad pakutud piirangud on vajalikud.

Runnel aga arvab, et see fraas vähemalt kohtus ei ole aluseks.

Hänni lisab, et just selle fraasi kirjapanemisel ta tundis, et sellest lähtudes võib parteisid moodustada ja lisab, et võib ju täpsustada: "vaba põhiseadusega ettenähtud piires".

Vooglaid soovib teada, kas on lubatud ka parteid, mille keskus asub teise riigi territooriumil ja kas lubatud ka genotsiidiparteid.

Hänni arvab, et see probleem kuuluks lahendamisele parteideseadusega ning otsustatakse parteide registreerimisel.

Hänni tutvustab sellekohaseid sätteid Saksamaa põhiseadusest, mispeale

Salum arvab, et just Saksamaa põhiseadusest tulekski võtta üks lõik ja lisada Hänni tekstile.

Runnel tutvustab nüüd Prantsusmaa põhiseadusest võetud mõtet umbes järgmises sõnastuses: "Põhiseadusest üleastunud võimuharajate vägivaldale omaalgatuslik vastuhakkamine on põhiseaduslik õigus". Runnel soovib endiselt seda peatükki pikemaks teha, kuna jutt on ju rahvast ja rahva osatähtsuse suurus peaks just sellest peatükist nähtuma.

Hänni arvab, et peaks järgima ikka stiili ja tegema nii lühikese ja lakoonilise, kui võimalik.

Salum soovib, et võetaks sisse lõik Saksamaa põhiseadusest ja arvestataks ka Runneli poolt öeldut.

Kelami arvates sobib Runneli poolt pakutav mõte kodanike õigusi ja kohustusi käsitlevasse peatükki ega sobi parteide käsitlemise juurde.

Runnel põhjendab, et ta siin käsitleb kodanikku rahva all. Kui aga rääkida võimu teostamise vahendeist, siis ühe poolspontaanse käitumisena oleks siin vastuhakkamine. Oleks nagu "mingi moraalne rahva poeg".

Salum arvab ka, et sobib küll siia peatükki.

Kelam täpsustab ka oma varasemat ettepanekut, mille kohaselt ta arvanud, et see mõte ei sobi järgmisse lausesse.

Runnel ei pea õigeks automaatselt teistest põhiseadustest võtta lauseid ja neid oma projektisse vahele kirjutada. Ta leiab, et A. Lepsi projekti eriline eelis ongi see, et läbi teksti on järgitud ühtset stiili. Raidlal on küll olnud keeleline konsultant, mis aga pole kõrvaldanud stiili rabadust.

Salum jääb endiselt oma ettepaneku juurde ja soovib lisada Saksamaa põhiseaduse II. osa paragrahvist 21 selle 2. lõike mõningate muudatustega järgmises sõnastuses: "Parteid, mis oma eesmärkide või oma liikmete tegevuse tõttu püüavad kahju tuua vaba demokraatliku korra alustele või seda kõrvaldada või panna ohtu Eesti rahvusriigi olemasolu, on põhiseaduse vastased".

Hänni leiab, et selline tekst ei haaku peatükki. Ei mahu ka 1938. a. põhiseaduse stiili alla, mis seni on lakooniline. Pealegi toob see juurde hulga avamata termineid nagu näiteks "rahvusriik".

Sirendi soovib Hännilt teada, kas ta põhimõtteliselt oleks nõus.

Hännile tundub, et põhiseadus peaks olema nii konkreetne, et selle alusel saaks kohtusse minna, mistõttu peame olema voimelised ka need väljendid avama. Hänni arvates toob aga sellise teksti lisamine kaasa ka asjatuid pingeid.

Salum soovib Hännilt teada, kas "rahvusriigi" lahtikirjutamine põhiseaduses polegi siis võimalik.

Hänni ei välista seda, kuid sellisel juhul peab termin olema üheselt mõistetav. Ka ei ole Hänni rahvuslike garantiide vastu, kuid need peavad olema konkreetsed.

Kelam soovib teada, kas Hännile see "laen" sobiks juhul, kui "rahvusriik" välja jääb.

Hänni jääb oma teksti juurde ega pea enamat vajalikuks.

Salum leiab, et Hänni teksti võib igaüks tõlgendada omamoodi, kuigi on ladusalt kirja pandud, ja peab vajalikuks rahvast nimetada. Seejuures peab ta rahvast nimetada just "Rahvas" peatükis ja siin selle seose välja tuua.

Hänni avaldab arvamust, et võib-olla siis konkretiseerida, millised parteid hiljem keelustatakse.

Salum leiab, et keelustada tuleb kõik need parteid, mis välistavad rahvuse või naeruväärivad rahvuse omandi ja koostöö. See sõnastus olevat kokkuvõttev ja ta pakub panna see hääletusele.

Hänni sõnab, et tema ettepanekud on kirjalikult formuleeritud ja tema jääb nende juurde, kuid lisab, et ei peaks oma rahvast nii väga kartma. Saksamaaga ongi eripära selles, et seal kasvas partei välja oma rahva hulgast, Eestis aga ei ole sellist ideoloogiat, mis võiks rahva hävitada.

Kelam teeb ettepaneku esmalt hääletada, kas üldse täiendada lisalausega või mitte ja siis hääletada, kas kasutada terminit "rahvusriik" või mitte.

Vooglaid tuletab meelde, et Salumil on pidevalt olnud idee "rahvusriik" sisse tuua.

Hänni sõnab, et selle üle ongi juba mitu koosolekut vaieldud ja juhib tähelepanu sellele, et kui soovitakse võtta Saksamaa põhiseaduse 21. paragrahvist 2. lõige, tuleks teha ka viide 1.lõikele, milles juttu demokraatiast.

Salum leiab, et kui me eeldame, et on demokraatlik, siis olevat ju "demokraatia" juba sees ja soovib panna hääletusele esmalt lause lisamise ja siis "rahvusriigi" termini kasutamise või mittekasutamise.

Runnel ei saa sellise ettepanekuga nõustuda, kuna see on vormi ja sisu lahutamine ja sellega ehtsovjetlik liigitus.

Hänni pakub välja, et tehtaks veel pisut tööd.

Salum nõuab hääletamist.

Hääletamisele asutakse lausete kaupa. Hänni poolt pakutud teksti 1.lausega ollakse ühehäälselt nõus. Kahe järgmise lause jätmise poolt 1 (Hänni) ja vastu 5 meest (Salum, Kelam, Vooglaid, Sirendi, Runnel). Saksamaa põhiseadusest võetava teksti poolt on 4 (Salum, Kelam, Vooglaid, Sirendi). Erapooletud - Hänni ja Runnel.

Vooglaid teeb ettepaneku lisatavas tekstis asendada sõnad "püüavad tuua kahju" sõnaga "kahjustavad".

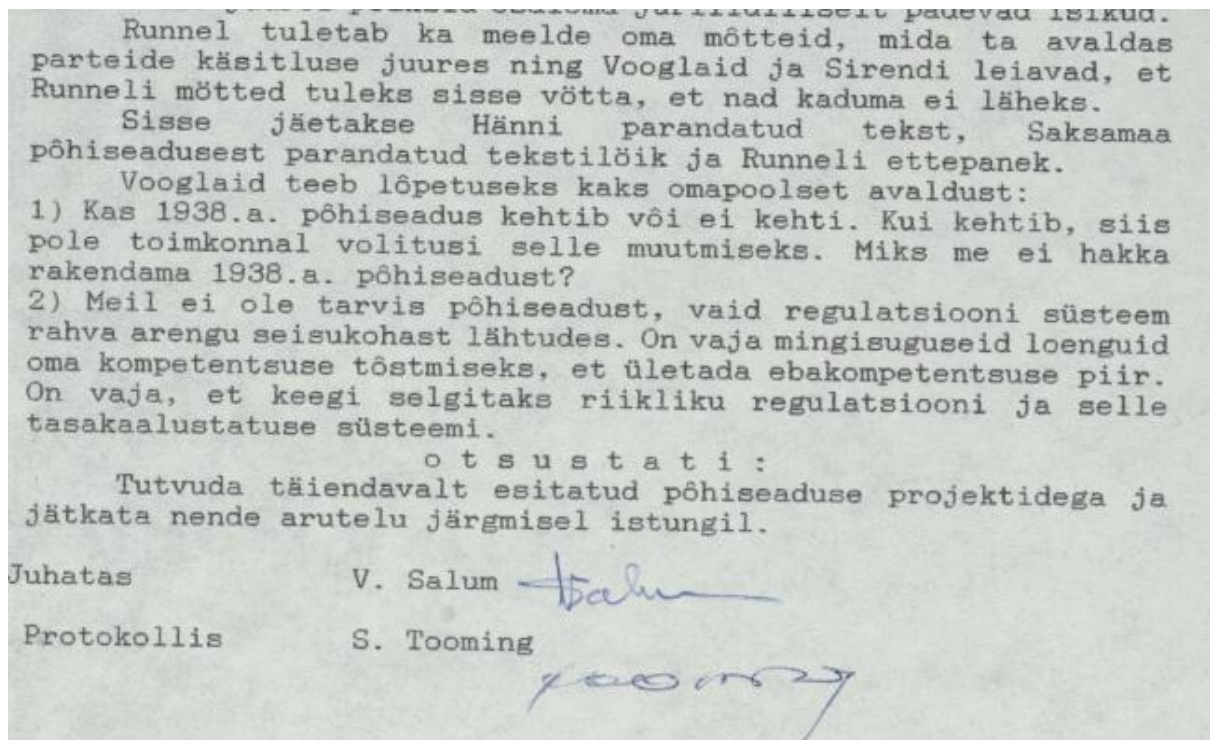
Salum peab seda ka õigeks ja parandab koheselt teksti.

Runnel leiab, et ei saa olla nii heitlikud ja iga ettepaneku peale jälle teksti ja sõnu ümber muuta. Stiil ju kohe kannatab selle tagajärjel.

Hänni avaldab oma idee, et võiks sisse tuua rahvusliku suveräänsuse mõiste, mis on mõistetavam, kui rahvusriik.

Runnel tuletab kõigile meelde A. Rei ütlusi selle kohta, et seadusi tegev kogu, kes pole juristid, ei tohiks muutuda redaktsiooniliseks koguks. Ta leiab, et I. toimikond on juba selleni mandunud. Tähtsad on põhimõtted, mitte niivõrd sõnastus, sest selle juures peaksid osalema juriidiliselt pädevad isikud.

Runnel tuletab ka meelde, et ettepanekud tuleks teha juba esimesel koosolekul.

PA 11.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Adams: III peatükk "Rahvas". Peatükk on traditsiooniline, kandub üle 1938. aasta põhiseadusest. Mida nüüd tema kohta kommentaariks ütelda? Kõigepealt on juhitud tähelepanu sellele, et § 38 loetelu (kes ei ole hääleõiguslikud) ei ole korrektselt koostatud. See on täiesti õige tähelepanek, aga siin oleks vaja spetsialistide abi. Meile tõestati ära, et mitte kõik vaimuhaigeks tunnistatud inimesed ei saa olla ilma jäetud valimisõigustest. Siin on nüüd analoogiliselt 1938. aasta põhiseadusega jäetud välja rahvaalgatuse õigus. See kuulub ka peatükki "Seadusandlus", mida ma varsti vaatlen. Miks rahvaalgatuse õigus on üldse välja jäetud antud projektist? Arvatavasti ei ole see vajalik, kui põhiseaduses sätestatakse, nagu on antud projektis pakutud, et seaduste algatamise või seaduseelnõude algatamise õigus on Riigikogu igal liikmel. Ma ütleks niimoodi, et ma ei kujuta ette, et ühiskonnas võiks olla tulevikus mingit nii olulist probleemi, et see ei leiaks olemasolevatest, valitud Riigikogu saadikutest vähemalt ühte, kes seda seaduseelnõuna üles ei tõstaks. Järelikult, see on täiesti piisav, et rahvaalgatuse õigus ära jätta. Uudsenä on sisse toodud rahvaküsitlus, mida varasemad Eesti põhiseadused ei ole tundnud. Ma arvan, et see probleem teadvustus meile nn. iseseisvusreferendumi ajal, et ühiskonnas on vaja aegajalt, olulisemate probleemide puhul küsitleda rahvast põhimõttelise otsuse saamiseks. Siin tulevad arvesse ka mitmete teiste riikide kogemused, näiteks meie naabri Rootsi omad, kes on aeg-ajalt, vähemalt kümne aasta jooksul, korraldanud mingis olulisel küsimusel rahvahääletuse. Kuigi ka seal ei ole hääletuse tulemus valitsusele tingimata siduv, pigem juhendav. See oleks üks võimalus, millega tegelikult asendada või täita seda vaakumit, mis meie ühiskonnas on, s. o. vajadus anda mingisuguseid otsustusi laialdasele rahvaarutelule. Rahvahääletuse problemaatika on nüüd natukene keerulisem. Rahvahääletus põhimõtteliselt võtab või annab oma heakskiidu seaduseelnõule. Praegusaia riiklikud moodsad seaduseelnõud on küllaltki kompleksed. Rahvahääletus annab erinevalt rahvaküsitlusest teatud võimalusi manipuleerimiseks rahva arvamusega. Seda

näitasid minu meelest ka Eesti aja kogemused väga selgelt, sest rahva käest mingi arvamuse või otsuse saamisel on siiski eeltingimuseks, et see oleks inimeste jaoks liigendatud mõistlikult, s. t. vähemalt kaheks-kolmeks-neljaks, küllalt vähesteks variantideks, mille kohta saab anda kindla otsuse, kas jaa või ei. Kompleksse struktuuriga seaduseelnõu puhul on neid liigendamise võimalusi tõenäoliselt tunduvalt rohkem. Antud projektis on jäädud rahvahääletuse juurde kahel erandjuhul. Need on põhiseaduse muutumine, küll mitte täies ulatuses, aga põhimõtteliste muudatuste sisseviimine, ja Eesti piiri probleem. Milleks on need vajalikud? Vajalikud on need minu arvates selleks, et need on erakordse tähtsusega otsused. Meil on vaja kirjutada põhiseaduse teksti selliste otsuste vastuvõtmise küllaltki keeruline ja tingimata järelemõtlemiseks aega andev tee.

[...]

I. Hallaste: Peatükk "Rahvas". Adamsi eelnõu puuduseks peeti, et arst võib jätta oma otsusega kellegi ilma hääleõigusest. Selline õigus saab olla ainult kohtul. Kohaliku omavalitsuse valimisega ei teosta rahvas riigivõimu. Toimkonnas tekitab vaidlusi sõjaväelaste õigus osaleda valimistel. Adamsi eelnõus on see õigus olemas, autorite eelnõus puudub. See oli ainus peatükk, kus toimikond eelistas Adamsi eelnõu. Hääled: 2 : 6.

J. Adamsi eelnõu osas I toimkonnale 19.10.1991 seisuga laekunud ettepanekud¹¹:

R a h v a s.		
14. & 36 lisada "presidendi valimisega"	Ü. Uluots	arvestatud toimkonna terminiga
15. & 39 lisada "sõjaväe reakosseis"	-"-	ei ole arvestatud
16. & 40 teises lõigus alternatiiv: "...otsustab president"	Ü. Uluots A. Rüütel	arvestatud
17. & 41 lisada alternatiiv: "...võib määrata president" Alustada stiilist tulenevalt sõnaga "Rahvaküsitluse..	A. Rüütel	arvestatud
18. Lisada & 42 ^{1. lõik} L. Hänni sõnastuses	H. Runnel L. Hänni	arvestatud
19. Lisada & 43 esimene lõik teine lõik	H. Runnel A. Rüütel	mõlemad arvestatud

Muus osas põhinevad erinevused toimkonna ja J. Adamsi tekstides toimkonnas kooskõlastatud arvamustele.

19. oktoober 1991

I. toimkonna aseesimees
L. Hänni

L. Hänni

¹¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 53; Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 63;

I toimkonna 19.10.1991 koosoleku protokollist:¹²

R a h v a s

Runnel soovib alustada peatükki isiksuse momendi sissetoomisega. Umbes nõnda, et "rahva ning rahvuse kandja on vaba üksikisik jne."

Salum arvab, et see pole oluline, tooks kaasa vaid assotsiatsioonid. Teeb ettepaneku jätta Adamsi sõnastus. Selle poolt - Salum, Kelam, Rüütel. Vastu - Runnel.

Paragrahvi 36 soovib täiendada Uluots selliselt, et lisada "presidendi valimisega". Ettepanek langeb kokku I. toimkonna varasema ettepanekuga.

Paragrahv 37 jäetakse Adamsi redaktsioonis, kuigi toimkonna liikmed varem, v.a. L. Hänni, toetasid 1938.a. põhiseaduse teksti.

3.

Selles on aga 3. a. kodakondsustsensus. Nüüd selle tsensusu areajätmise poolt Salum, Kelam ja Rüütel.

Paragrahv 39 jäetakse toimkonna varasemas redaktsioonis.

Paragrahv 40 soovib alternatiivi lisada Ü. Uluots, samuti Rüütel.

Paragrahv 41 alternatiivi soovib Rüütel. Mõlemasse paragrahvi viiakse alternatiiv presidendi näol.

Paragrahviks 42 saab varasem ,L. Hänni poolt esitatud ja toimkonna poolt otsustatud redaktsioon.

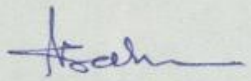
Paragrahvi 43 alla varasem Runneli poolt esitatud põhimõte ja teise lõiguna Rütli poolt esitatud mõte järgmises redaktsioonis: "Põhiseadusliku riigikorra vägivaldne muutmine on karistatav seaduse täie rangusega".

Seda sätet pooldab ka Kelam.

Uuesti arutamisele Runneli ettepanek sõjaliste punktide keelustamise kohta. Kas suunata riigikaitse sätete hulka. Lõpuks otsustati lülitada see säte paragrahvi 2 kolmandaks lõiguks.

o t s u s t a t i :

Koostada teemade "Preambula", "Üldsätted" ja "Rahvas" I. toimkonna poolne lõplik redaktsioon ja esitada see Põhiseadusliku Assamblee täiskogu istungile arutamiseks.

Juhatas V. Salum

Protokollis S. Tooming

¹² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 138-39.

I toimkonna 19.10.1991 formuleering¹³

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) Vabariigi riigivanema valimisega;
- 3) rahvahääletusega;
- 4) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 39. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 40. Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvushääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Alternatiiv:

„Rahvahääletuse korraldamise otsustab riigivanem.“

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 41. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Alternatiiv:

„Riigivanem võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingist põhimõttelises küsimuses.“

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös.

§ 42. Rahva suveräänse tahte kujundamisel ja väljendamisel osalevad poliitilised parteid, mille moodustamine ja tegevus on vaba põhiseadusega sätestatud piires. Parteide ülesehitus ja tegevus peab vastama demokraatia printsiipidele. Nad on kohustatud austama Eesti riiklikku iseseisvust ja sõltumatust.

Parteid, mis oma eesmärkide või oma liikmete tegevuse tõttu püüavad tuua kahju vaba demokraatliku korra alustele või seda kõrvaldada või panna ohtu Eesti rahvusriigi olemasolu, on põhiseaduse vastased.

¹³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 50–51.

§ 43. Põhiseadusest üleastunud võimuhaarajate vägivaldne omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

Põhiseadusliku riigikorra vägivaldne muutmine on karistatav seaduse täie rangusega.

PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

V. Salum: Kaks küsimust, mis tuleks hääletusele panna, on § 40 ja § 41 meie eelmises tekstis. Rahvahääletuse korraldamise otsustab kas Riigikogu või riigivanem. Siin ei saanud toimikond ühtset seisukohta, see tuleks läbi hääletada. Sama on ka rahvaküsitluse puhul, kas selle korraldab Riigikogu või riigivanem.

[...]

T. Kork: Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Mul on kolm küsimust. Esimene puudutab § 40. Kas toimkonnas arutati, millised võiksid olla need põhiseaduses ettenähtud juhud, millistel puhkudel pannakse midagi rahvahääletusele? [...]

V. Salum: Paragrahvis 40 pole üldse lahti mõtestatud, mis puhul rahvahääletust korraldada. [...]

H. Rebas: [...] Teine küsimus puudutab peatükki "Rahvas". Kuna ka härra Adams on põhiseaduse eelnõu koostamisel suuremalt jaolt jälginud Põhjamaade riikide põhiseadusi, siis ma küsin, kas teie toimkonnas on arutatud, et kirjutada "Kodanike ja mittekodanike õigused" ja panna need täpselt kirja, nagu on Rootsi põhiseaduses. Seal esineb kolm-neli peatükki, kus määratakse väga täpselt ära kodanike õigused, sellele järgnevad peatükid või punktid, kus määratakse äärmise täpsusega ära mittekodanike õigused. Isiklikult ma arvan, et see võiks olla kasulik ka meie põhiseaduses Eesti Vabariigi taastamisel. Kas te olete arutanud või ...?

Juhataja: Vabandust, et järjekordselt segan! Enne kui vastatakse teie küsimusele, olen sunnitud meelde tuletama, et praegu on meie ees esinemas esimene toimikond. Küsimused, millega esimene toimikond tegeleb, on kirjas assamblee otsuses, mille alusel me toimikonnad komplekteerisime. Tuletan seda igaks juhaks veel kord meelde. Teemad, mis puudutavad kodanike põhiõigusi, kohustusi ja vabadusi, kuuluvad teisele toimkonnale. Arutelu tekstis pakutud Riigikogu, parlamendi kojalisus on aga kolmanda toimikonna küsimus. Omavalitsustasemetel küsimus kuulub aga seitsmendale toimkonnale. Lugupeetud kolleegid! Ma palun tungivalt, et me jääksime nende teemade juurde, mida käsitleb esimene toimikond! Härra Salum, veel kord vabandust! Sõna on teil.

V. Salum: Härra Rebase ettepanekut peab tõsiselt kaaluma. Riigi kodanike kohustuste ja õiguste loetelu me oleme kaalunud. Kodanike kohustused riigi vastu ja riigi kohustused kodanike vastu. Me ei saanud sellele täpselt sõnastust, aga me püüame midagi leida, mis seda täpsustaks. [...]

Juhataja: Küsimuse soovib esitada veel härra Käbin, aga enne tema esinemist lubage juhatuse poolt mõned repliigid. Aitäh härra Runnelile, kes temale omasel delikaatsel viisil juhtis meie tähelepanu sellele, et assamblee tegevus hakkab segama põhiseaduse koostamist. Selleks et meie tegevus oleks sihikindlam, ma palun, et härra Salum võtaks seisukoha, kas me alustame diskussiooni nende probleemide üle, mida esimene toimikond soovib panna hääletamisele. Nimelt, eile juhatuse koosolekul oli meil toimikondade juhtidega selline kokkulepe, et

katsuksime täna arutada peajasjalikult neid probleeme, mis on teematoimkondades päevakorral, töö jätkamiseks tuleks need täna lahendada. Me leppisime kokku ka selle, et kui toimkonnad soovivad, siis me arutame iga põhiprobleemi eraldi. Härra Salum! Kas on võimalik alustada nende põhiprobleemide esitamist, mida te soovite panna hääletamisele? Sellisel juhul avame küsimused ja sõnavõttud nende probleemide kaupa, mis lähevad hääletamisele. Härra Salum, palun, teie seisukoht!

V. Salum: Minu seisukoht on, niipalju kui ma jõudsin küsida, et neid täiendusi ja parandusi, mis meil on, me hääletamisele ei esita, me oleme nendega rahul. Preambula ja üldsätete kohta käivad ettepanekud sobivad sinna. Paragrahvi 40 kohta on esitatud sellised lühikesed ettepanekud, need võiks läbi hääletada.

Juhataja: Härra Salum! Kas § 41 on alternatiiv, kas seda praegu hääletada vaja ei ole? Lugupeetud assamblee liikmed! Kas te soostute sellega, et me kujundame oma ühise seisukoha, kuidas diskussiooni jätkata? Kas me keskendume nendele probleemidele, mis lähevad hääletamisele, või jätkame üldist küsimuste esitamist pärast sõnavõtte ja loomulikult siis me jõuame kunagi ka hääletamiseni? Kuidas me teeme? Kas on vastuvõetav see, et me teeme organisatsioonilises osas ühe kiire hääletamise? Kas ollakse sellega nõus, et juhatus korraldab tänase istungi töö edaspidi nii, et küsimused ja sõnavõttud toimuvad sellel teemal, mille määrab teematoimkond küsimusega, mida hakatakse hääletama?

V. Salum: Siin ma natuke selgitan. Ma ei saa praegu töö käigus esineda kogu toimkonna arvamuse väljendajana. Selles suhtes ma arvan, et annaksin sõna Hando Runnelile, kuna palju küsimusi on preambula kohta. Kui tema ei leia vajaliku olevat küsimust jätkata, siis läheksime § 40 ja § 41 alternatiivprojekti juurde.

[...]

Juhataja Härra Salum! Suur tänu esimesele toimkonnale! Küsimused on lõppenud. Algavad sõnavõttud. [...]

P. Kask: Kallid kolleegid! Ma ei kavatsen täna rääkida piiride küsimustest ega sellest redaktsioonist, mille kohta ma esitasin ettepaneku, sest vaidlusküsimused, nagu eile juhatuses otsustati, lähevad hääletamisele hiljem. Täna hääletatakse neid küsimusi, mida toimkonnad paluvad hääletusele panna. Esimene toimkond on palunud hääletusele panna ainult kaks küsimust § 40 ja § 41 osas. Need puudutavad referendumit ja rahvahääletust. Vabandust, rahvahääletust ja rahvaküsitlust! Pakutud alternatiive on kaks. Mõlemal juhul otsustab rahvahääletuse korraldamise kas Riigikogu või riigivanem. Ma ei esine nüüd toimkonna nimel, vaid isiklikult. Minu arvates on riigivanemale referendumioiguse andmine tema võimu väga oluline ja ulatuslik tugevdamine ning selles suunas, kus tugevdamist vaja ei ole. Kõige ohtlikum konflikt, mille me võime tekitada, ongi konflikt seadusandja ja presidendi vahel. Kui me tekitame konkurentsi, anname presidendile liiga palju seadusandliku võimu elemente, ja sinna kuulub ka õigus panna teatud küsimusi referendumile, siis jääb Riigikogu positsioon liiga nõrgaks ja konfliktivõimalus liiga suureks. Parlamentaarses süsteemis, klassikalises parlamentaarses riigis riigipeal referendumioigust ei ole. Isegi nendes riikides, kus presidendil on tugev võim, on tal õigus referendumit välja kuulutada väga harvadel juhtudel. Presidentaalses süsteemis eelistatakse presidendivõimu just täidesaatva haru kaudu ja eelistatakse pigem seda tugevdada kui anda talle seadusandluses liiga tugevaid positsioone. Selle jutu järelendus on see, et ma olen mõlema paragrahvi teise alternatiivi vastu. Ka esimene

alternatiiv ei ole puhas ja ilma täiendava diskussioonita üheselt vastuvõetav. On riike, näiteks Rootsi, kus tõepoolest kõik, kogu seadusandlus on parlamendi käes ja see võib panna üksikuid küsimusi rahvaküsitlusele. Panna midagi rahvahääletusele, tähendab referendumile, millel on seadusandlik jõud, on parlamendi puhul natuke imelik. Tekib küsimus, miks ta ise vastutusest kõrvale hiilib, kas see on populistlikel kaalutlustel. Selles ei ole loogikat. Kuid ma juhin tähelepanu professor Vernon Bogdanovi hinnangule. Ta andis hinnangu küll teise eelnõu kohta, aga sellesamas küsimuses, referendumis küsimuses. Raidla eelnõus oli Riigikogul võimalus asju referendumile panna. Tema küsimus on, mis mõte sellel on. Ta pakkus välja võimaluse, et Riigikogu vähemus võiks teatud küsimusi suunata rahvahääletusele, ja samuti tegi ta ettepaneku arutada, kas mitte anda teatud arvule kodanikest õigus taotleda rahvahääletust ühes või teises küsimuses. Küsimuste ring, mida saab referendumile panna, peaks muidugi olema piiratud. Näiteks, üheski riigis ei korraldata referendumit maksuküsimustes. Kuna nüüd toimikond pakub alternatiivina hääletusele panna, kas Riigikogu või riigivanem, siis saab küll toetada esimest alternatiivi. See oli minu sõnavõtu põhiidee. Tänan!

Juhataja: Aitäh, härra Kask! Juhatus tänab ka selle eest, et veel kord rõhutati mõtet, et me peaksime kontsentreerima põhitähelepanu nendele põhiküsimustele, mida meil tuleb täna hääletada. Esimese toimikonna puhul on need küsimused formeeritud §-des 40 ja 41. Sõna saab härra Eller. Palun!

[---]

Juhataja: Lugupeetud assamblee liikmed! Ma palun vabandust, et veel kord segan teie tööd! Ma juhin teie tähelepanu reglemendi sellele osale, mis ütleb, et kõik probleemid ja ettepanekud esitatakse teematoimikonnale, mitte assamblee üldkogu istungil. Teiseks juhin ma veel kord tähelepanu sellele, et oleks kena, kui me suudaksime kontsentreeruda nendele põhiküsimustele, mida meil täna tuleb hääletada. Esimese teematoimikonna puhul on need §-s 40 ja §-s 41. Sõna saab härra Adams. Palun!

J. Adams: Head kolleegid! Mina olen väga nõus Peet Kase sõnavõetuga. Rahvahääletuse või rahvaküsitluse peaks otsustama Riigikogu vastava otsuse või seadusega, ükskõik kuidas seda nimetada. See on juba traditsiooni küsimus, vist siiski otsusega. Selle kontseptsiooni alusel peaks selle välja kuulutama riigivanem, andes sellele vastava allkirja. Kui me riigivanema varustame ... vetoga, siis oleks see nii ka rahvahääletuse või rahvaküsitluse otsuse suhtes, aga anda sellisele riigivanemale, nagu ta siin on ette nähtud, õigus otsustada niisugust asja, tähendab, algatada rahvahääletust ja rahvaküsitlust, see läheb nüüd küll algsest kontseptsioonist täiesti kõrvale. See sisuline hääletus kujuneb ju ikkagi hääletuseks riigivanema volituste üle ja küsimuse üle, kas riigivanem valitseb. See on vana küsimus, mis tüüpi riigivanemaga meil tegemist on. Ma tunnen ennast kohustatud olevat teha kogu redaktsiooni kohta mõningaid märkusi, osalt vastan siin kerkinud probleemidele. Meie projektis järgis pikk preambula 1938. aasta põhiseaduse traditsiooni. Enamik põhiseadusi on üldse ilma mingisuguse preambulata. Minule isiklikult oleks ka sümpaatne, kui Eesti Vabariigi põhiseadusel ei olekski üldse mingit preambulat, sest preambula ei kanna endas mingisugust põhiseaduses vajalikku informatsiooni. Kui me preambula üldse sisse jätame, siis ainult viited põhiseaduses asjaoludele ..., oleks ka võib-olla piisav, aga võib-olla tuleks kaaluda preambula küsimust, mis pärast on üldse § 4, tähendab, preambula ... määratlus on üldsätetes sees. Siin tekkis probleem ..., kuhu tõsta paragrahv "Kodanike õigused ja kohustused". Oli põhimõtteliselt kaks võimalust: kas tõsta see peatükki "Rahvas" või peatükki "Üldsätted".

Mõlemas on see natukene kohatu, sest peatükk "Rahvas" räägib hääleõigusest ja selle teostamisest. Aga ma arvan, et vist ei vaidlustata selle paragrahvi vajadust. Muide, ma ütleksin paar sõna ka kommentaariks §-de 5, 6, 7, 8 ja 9 kohta. Paragrahv 5, riigikeele määratlus, on minu meelest kahtlemata vajalik. Paragrahv 6, paragrahv lipu ja vapi kohta, ... riikide põhiseadustes ei ole mitte midagi selle kohta. Võime seda käsitleda ka põhiseaduse asjana, kui me väidame, et meil saab olema väga oluline riigilipu seadus ja riigivapi seadus. Minu arvates jätkub siin nõukogude tüüpi põhiseaduste traditsioon, kus kuhjatakse sellist materjali, mida põhiseadusesse üldse ei ole vaja. Kas me peaksime sellest aru saama, et Eestis võetakse tulevikus vastu eraldi pealinna seadus ja ka iseseisvuspäeva seadus? Kui me niisuguseid asju ette ei näe, siis ei oleks vajalik ka sellise iseenesestmõistetava materjaliga põhiseadust paisutada. Paragrahv 42 kirjutab välja ühinemise õiguse ühe erijuhtumi, nimelt, poliitilised parteid. Miks see ei ole siis üldse juba õiguste paragrahvis ja kas on vaja seda erijuhtumit üldse välja kirjutada? Paragrahv 43 selles seaduses on minu arvates täiesti õige, kuigi see sõnastus ei ole minu arvates hea. Kui me otsustame selle mõtte sisse jätta, siis tõenäoliselt üldsätete peatükki.

H. Runnel: [...] Miks me ütleme, et kõige kandjaks on rahvas? Kui me paneme § 2 ainult selle sõnastuse, et võõra riigi väed, ühegi teise riigi väed ei tohi siin olla, siis see ei tähenda seda, et mingisuguse organisatsiooni, ÜRO väed meile appi ei tuleks. Me ei tohi ennast petta kahe asjaga. Kui sõnastame, et me oleme neutraalne riik, siis vana riigitarkus ütleb, et neutraalsust saab kaitsta ainult oma jõududega. Me ei tohi end petta sellega, et me tahame tõrjuda Nõukogude armee siit välja, et kutsuda ühe teise riigi väed siia. See oleks meie hukatus. Et seda vältida, tuleb see paragrahvi lõpp siiski sisse panna selliselt, nagu ta on siin mõeldud. Ükskõik, kas § 40 või § 41 või nendesse alternatiividesse. Selle alternatiivi pakkumine toetub sellisele ilmavaatele, mida ka Jüri Adams toetas. Kõige tähtsam on isik, isiksus, teise järgu mõiste on kodanik. Riigivanemale suuremate volituste andmine on minu meelest assambleele üks raske ülesanne, lähtudes isiksuse põhimõttest ühiskonnas, liberalismipõhimõttest. Natuke demokraatiapõhimõtteid täiendav oleks siin või seal punktis riigivanema volituste laiendamine, sest muidu ei saa me lahti väikesest kodanikupõhimõttest ja me ei suuda konstitueerida seda liberaalset üksikisikut, kellest ju tegelikult räägivad need põhiseaduse paragrahvid või vähemalt see lause, mis ütleb, et rahvusvahelised inimõigused on meie vundament. Rahvusvahelised inimõigused tegelevadki sõltumatu, suveräänse, liberalismist arenenud üksikisikuga. Tänan tähelepanu eest!

S. Vahtre: Lugupeetud juhataja! Ma kahjuks ikkagi ei saa aru, mis siin praegu toimub. Kord on soovitud, et arutelu jääks §-de 40 ja 41 piiresse, aga suurem osa sõnavõtjaid puudutab ka teisi küsimusi. Ma tunnen end õigustatud olevat ütelda ka paar sõna nende teiste kohta. [...]

V. Salum: Tänan väga paljude ettepanekute eest! Me võtame toimkonnas need kõik arvesse. Kõik teie ettepanekud tulevad kaalumisele ja alternatiividena ka assamblee plenaaristungil hääletamisele. Nii ka maakondade jaotus. Nii et kui te nõustute, siis ma võtan need ettepanekud arvesse. Praegu, ma arvan, ei ole mõtet kõiki muid asju läbi hääletada. Peale §-de 40 ja 41 ... Nende osas võiksim hääletada, siis saame minna teiste toimkondade töö juurde.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Paragrahvide 40 ja 41 hääletamise taust on põhiseaduse paigutamine presidentiaalsuse-parlamentarismi teljel. Kas assamblee on valmis sellest tulenevalt langetama oma otsust §-de 40 ja 41 põhitekti ja alternatiivide kohta? Assamblee arvamus väljaselgitamiseks ja toimkonna töö hõlbustamiseks panen esimesena hääletusele §

40 põhiteksti: "Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ettenähtud juhtudel. Rahvahääletuse korraldamise otsustab Riigikogu." Teisena paneb juhatus hääletusele alternatiivi: "Rahvahääletamise korraldamise otsustab riigivanem. Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu." Vabandust! Alternatiiv on ainult esimesena öeldud lause: "Rahvahääletuse korraldamise otsustab riigivanem." Panen hääletusele põhiteksti: "Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ettenähtud juhtudel. Rahvahääletuse korraldamise otsustab Riigikogu. Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu." Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 36 assamblee liiget. Panen hääletusele § 40 põhiteksti, mis on teile ette loetud. Hääletame. Poolt on 30, vastu 5 häält. Seega on assamblee väljendanud oma poolehoidu põhitekstile. Nüüd tuleks välja selgitada assamblee seisukoht ka kirjutatud alternatiivi suhtes. Kui palju on neid assamblee liikmeid, kes pooldavad alternatiivina esitatud teksti? Loen ka selle ette: "Rahvahääletuse korraldamise otsustab riigivanem." Hääletame. Alternatiivi poolt on 5 assamblee liiget, vastu 30. Seega on toimkonnal selge ülevaade, milline on assamblee seisukoht. Ma rõhutan veel kord, et §-de 40 ja 41 hääletamise puhul väljendub ka assamblee seisukoht põhiseaduse asukohast presidentaalsuse-parlamentarismi teljel. Paragrahv 41. Esimesena panen hääletusele põhiteksti: "Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses. Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös." Panen hääletusele § 41 põhiteksti. Hääletame. Poolt on 30, vastu on 5. Selgitame välja ka assamblee liikmete seisukoha esitatud alternatiivi kohta. Hääletusele läheb järgmine tekst. Paragrahv 41: "Riigivanem võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses." Hääletame alternatiivi. Poolt on 4, vastu 26. Ka § 41 kohta selgus assamblee seisukoht. [...]

Juhataja: Lugupeetud liikmed! Vaheaeg on lõppenud. Palun istuge oma kohtadele! Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 32 assamblee liiget. Vaheajal on laekunud kolleeg Tiit Käbinilt protest: "Protestin. Paragrahvi 40 hääletamistulemusest ei tulene assamblee liikmete suhtumine parlamentarismi või presidentaalsusse." Minu kommentaar selle kohta oli tõepoolest sisuline ja seetõttu kohatu. Palun teilt vabandust! Protest on rahuldatud.

I toimkonna teemadele laekunud muudatusettepanekud lähtudes J. Adamsi põhiseaduse tekstist 30.10.1991 seisuga:¹⁴

R a h v a s .		
19. & 36 lisada "presidendi valimisega"	O. Uluots	arvestatud toimkonna terminiga
20. & 39 lisada "sõjaväe reakosseis"	---	ei ole arvestatud
21. & 40 teises lõigus alternatiiv: "...otsustab president"	O. Uluots A. Rüütel	arvestatud
22. & 41 lisada alternatiiv: "...võib määrata president" Alustada stiilist tulenevalt sõnaga "Rahvaküsitluse..	A. Rüütel H. Runnel	arvestatud arvestatud
23. Lisada & 42 I. lõik L. Hänni sõnastuses	L. Hänni	arvestatud
24. Lisada & 43 esimene lõik teine lõik	H. Runnel A. Rüütel	mõlemad arvestatud
25. Lisada üldsättele & "Põhiseadusliku riigikorra vägivaldne muutmine on karistatav seadusega ettenähtud korras".	V. Rumessen	arvestatud vt. & 43

I toimkonna 30.10.1991 formuleering:¹⁵

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) Vabariigi riigivanema valimisega;
- 3) rahvahääletusega;
- 4) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;

¹⁴ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 55.

¹⁵ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 57–58.

2) kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistanud teovõimetuks.

§ 39. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 40. Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvushääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 41. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös.

§ 42. Rahva suveräänse tahte kujundamisel ja väljendamisel osalevad poliitilised parteid, mille moodustamine ja tegevus on vaba põhiseadusega sätestatud piires. Parteide ülesehitus ja tegevus peab vastama demokraatia printsiipidele. Nad on kohustatud austama Eesti riiklikku iseseisvust ja sõltumatust.

Parteid, mis oma eesmärkide või oma liikmete tegevuse tõttu püüavad tuua kahju vaba demokraatliku korra alustele või seda kõrvaldada või panna ohtu Eesti rahvusriigi olemasolu, on põhiseaduse vastased.

§ 43. Põhiseadusest üleastunud võimuharajate vägivaldne omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

Põhiseadusliku riigikorra vägivaldne muutmine on karistatav seaduse täie rangusega.

PA 31.10.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Asume neljanda päevakorrapunkti juurde. Teematoimkondade taotlusel eelneb sellele põhiprobleemide hääletamine. Tuletan teile meelde, et nädal tagasi me leppisime kokku, et täna, vajaduse korral ka homme viiakse lõpule need põhiküsimuste hääletamised, kus me lahendasime küsimusi viimase vooruni. Me ei teinud lõplikku valikut allesjäänud kahe variandi vahel. Esimesena saab selles päevakorrapunktis sõna härra Salum, esimese toimkonna esimees.

[...]

I. Hallaste: Esiteks tahan küsida § 42 kohta. Seal on esimeses lauses öeldud, et poliitiliste parteide moodustamine ja tegevus on vaba põhiseadusega sätestatud piirides. Lugupeetud ettekandja! Kas te nimetaksite need põhiseaduse paragrahvid, mis sätestavad poliitiliste parteide moodustamise ja korra ning tegevuse? Palun nimetage kas või üksainus põhiseaduse eelnõu paragrahv! [...] Kolmas küsimus. Kas te olete mõelnud sellele, et rahvahääletusel mingit parandust vastu võtta on võrratult lihtsam kui saada neljaviiendikuline enamus Riigikogus? Järelikult, te teete teatud sätete parandamise rahvahääletusel hästi lihtsaks ja kõik muu teete hästi raskeks. Kas te olete selle üle mõelnud? Aitäh!

Juhataja: Härra Hallaste! Härra Salum! Vabandust, kuid enne, kui küsimustele vastus järgneb, väikene repliik. Täna hommikul leppisime kokku teematoimkondade juhtidega, et seoses tähtaegade pikendamisega teise lugemise läbiviimisel katsume tänasel istungil käsitleda teematoimkondade taotlusel vaid põhiprobleemide hääletamist. Teine lugemine ei lõpe täna ega homme. Me pikendasime teise lugemise tähtaega. On täiesti mõisteta, et küsimustele, mis puudutavad seadusandlust, saab vastata pärast seda, kui küsimused selle peatüki kohta on esitatud. Samas ei lähe ükski põhiküsimus hääletamisele selle osa suhtes, mille kohta kõlas äsja küsimus, s. o. "Rahvas". Meil tuleb kokku leppida, kuidas me oma tööd jätkame. Üks hetk, lugupeetud kolleegid! Juhatus leidis sellise hea formulatsiooni, et kuna esimene toimikond jäi eelmine kord võlgu, tuleks täna püüda ka neid võlgu maksta. Need probleemid, mis meil tuleb lahendada seitsmenda toimikonnaga selle tõttu, et assamblee ei jõudnud seitsmenda toimikonnani, ühtivad paljus nende probleemidega, mis on esimesel toimikonnal, kes eelmine kord ei jõudnud esimest lugemist lõpetada. Meil tuleb paraku esimese toimikonna osas rikkuda seda reeglit, milles me kokku leppisime. Selle tõttu on härra Hallaste küsimused asjakohased ja neile tuleb härra Salumil vastata. Palun!

V. Salum: Kahtlemata on see õige samm. Me oleme kahe peatüki kohta jätnud aruande esitamata ja me püüame seda täna teha. Mis puutub härra Hallaste küsimusse parteide paragrahvide, § 42 ja § 43 kohta, siis on tulnud palju ettepanekuid need välja jätta. Sama asja tahab teine toimikond käsitleda seoses §-ga 18, kus räägitakse poliitilistest rühmitustest, s. t. parteidest ja muudest ühendustest. Parteide küsimust kahes kohas põhiseaduses käsitleda ei ole vaja ja selle tõttu tuleb tõenäoliselt panna järgmine kord hääletusele, kas meie või proua Hänni lahendus peatükile "Rahvas" on selles kohas vajalik. Mõtted on õiged, aga siin tuleb hääletada, millise peatüki juures neid käsitleda, kas kodanikuõiguste juures või peatükis "Rahvas". Mis puutub sellesse sõela, mis põhiseaduse muutmise puhul on, siis me tahame kasutada mitut sõela. Mitte ainult kvoorumi kokkusaamise küsimus, vaid iga rahvahääletusele pandud küsimus on rahvale tervikuna väga kulukas. Selles mõttes me oleme püüdnud sünteesida Taagepera ettepanekuid ning Raidla ja Kulboki eelnõudes ja 1938. aasta põhiseaduses toodud põhiseaduse muutmise n.-ö. filtreid või tõkkeid. Kas see vastus rahuldab härra Hallastet?

Juhataja: Härra Hallaste, kas vastus rahuldab? Tänan! Härra Uluots, palun!

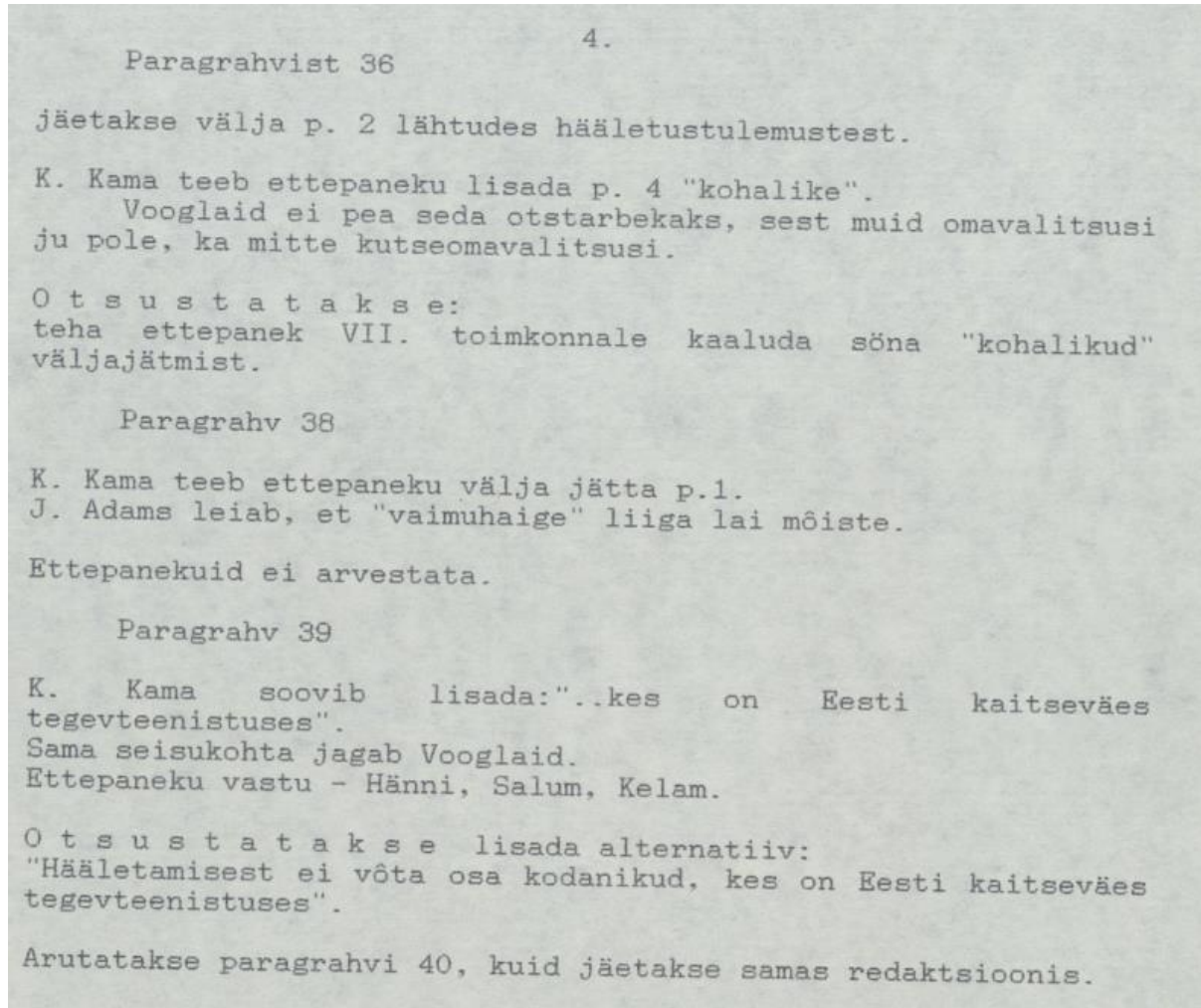
[...]

J. Adams: Tänan! Härra Hallaste on vist välja läinud, aga ta küsis enne, kus on räägitud poliitilistesse parteidesse ühinemise vabadusest. Vähemalt esialgses projektis oli see §-s 18. Sellega seoses ma isiklikult arvan, et seda § 42 ei ole vaja, § 18 sisu katab seda. Kui keegi arvab, et ei kata, siis võib seal täpsustusi teha. Ma ei näe põhjust, mis pärast parteid kui kodanike poliitilise organisatsiooni vormi peaks eelistama mingisugustele teistele poliitilise organisatsiooni vormidele. [...]

A. Kaalep: Lugupeetud toimikonna esimees! Ma ei esita küsimusi näiteks ühe halva keelevea ja ühe täiesti ilmse russitsismi pärast, nende taga ei ole kindlasti mitte sisulisi kaalutlusi. Ma tahan küsida, miks on ka praegu kuulud sõnavõttudes ja eriti §-s 42 kasutatud toorest vene tõlkelaenu. "Poliitiline partei" on eesti keele seisukohast esiteks ballastiline, eesti keeles ei ole vaja öelda "poliitiline partei", vene keeles on poliitiliseks partija, meil aitab sõnast "partei" küll. Miks ei ole kasutatud eestikeelset sõna "erakond"? Kas selle taga on mingi sisuline kaalutus, kas komisjonis keegi ei teinud ettepanekut kasutada selle koha peal sõna "erakond"?

V. Salum: Tänan! Ühinen täiesti härra Kaalepi seisukohaga. "Poliitiline partei" ei ole sobiv väljend, seda ei peaks kasutama. Meie ei teinud lõplikku redaktsioonilist viimistlust ja see tekstiosa pärineb proua Hännilt. Aga ka mina pooldan mõistet "erakond".

I toimkonna 01.11.1991 koosoleku protokollist:¹⁶

¹⁶ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 170.

Paragrahv 42

J. Adamsi ettepanek & 42 välja jätta (vt. eraldi lehel nr.8).
Hänni soovib endiselt 2. lõigu väljajätmist, tuletab aga meelde,
et sõna "parteid" tuleb asendada sõnaga "erakonnad".
& 42 väljajätmist soovivad K. Kama ja T. Kork.
Kork arvab, et sellise sätte sissejätmisel tuleks vähemasti sõna
"põhiseadusega" asendada sõnaga "seadusega". Sama arvab ka Kama.
Kork leiab, et võiks ka jääda 1. lause koos parandusega, kuid 2.
lõik ikkagi välja.

O t s u s t a t a k s e :

lisada alternatiiv: "& 42 teine lõik välja jätta".
Ettepanekud arvestatud osaliselt.

Paragrahv 43

K. Kama pakub uue redaktsiooni: "Põhiseadusliku riigikorra
vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva
põhiseaduslik õigus".

J. Adams soovitab veel kord kaaluda, kas & 43 sisse võtta.

T. Kork soovitab 2. lõigu välja jätta.

O t s u s t a t a k s e :

Paragrahv 43 sõnastada K. Kama redaktsioonis. Sellega osaliselt
arvestatud J. Adamsi ja T. Korgi ettepanekuid.

I toimkonna 19.10.1991 formuleeringule 04.11.1991 seisuga laekunud muudatusettepanekud:¹⁷

R a h v a s			
24. & 36			
p.4 lisada sõna "kohalike"	K. Kama	ei ole	arvestatud. ettepanek 7.toimkonnale
25. & 38 jätta välja "kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnustatud vaimuhaigeks".	K. Kama	ei ole	arvestatud
26. Sõnal "vaimuhaige" liiga lai mõiste. 1938.a.põhiseaduses oli "...kes on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks".	J. Adams	-"-	
27. & 39 lisada teine punkt: "kes on Eesti kaitseväes tegevteenistuses"	K. Kama Ü. Vooglaid	arvestatud	vt. alternatiiv
28. & 42 jätta välja.	K. Kama	osaliselt	arvestatud
Kui jääb sisse, siis asendada "põhiseadusega" sõnaga "seadusega".	K. Kama T. Kork	ei ole	arvestatud
29. Mitte lisada & 42.	J. Adams	osaliselt	arvestatud, vt. alternatiiv
30. & 42 jätta alles ainult 1. lause koos parandustega, kuna ülejäänud kuulub sätestamisele parteide ja teistes seadustes.	T. Kork	-"-	

¹⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 179; Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, 199-100.

31. & 42 asendada sõna "parteid" sõnaga "erakonnad" ja teha 2. lõik alternatiiviks.	L. Hänni	arvestatud
32. & 43 teine lause välja jätta. Kui aga peetakse vajalikuks sisse jätta, siis lisada sõna "muutmise järel" sõnad "või vägivaldseks muutmiseks suunatud tegevus".	T. Kork	arvestatud
33. Teen veel kord ettepaneku kaaluda & 43 lisamise vajadust.	J. Adams	osaliselt arvestatud
34. Muta & 43 ja sõnastada järgmiselt: "Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus".	K. Kama	arvestatud

H ä ä l e t a m i s e l e :

- 1) Preambula 2. lõigu alternatiiv: "Jätta välja tekstiosa alates sõnadest "Vabadussõja abil" kuni lõigu lõpuni, s.o. sõnadeni "...aastail 1989-1991".
- 2) & 3 alternatiiv: "& 3 välja jätta":
- 3) & 5 I. alternatiiv: "& 5 teine lõik välja jätta":
II. alternatiiv: "& 5 kolmas lõik välja jätta":
- 4) & 39 alternatiiv: "Lisada: "Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on Eesti kaitsevões tegevteenistuses":
- 5) 42 alternatiiv: "& 42 teine lõik välja jätta".

4.novembril 1991.a.

I.toimkonna aseesimees

L. Hänni

Kõnneri
Hääletus
87 osalejat
100% = 17
altern. - 16

I toimkonna 04.11.1991 formuleering:¹⁸

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 39. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

ALTERNATIIV:

Lisada: „Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on Eesti kaitseväge tegevteenistuses“.

§ 40. Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvushääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 41. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös.

§ 42. Rahva suveräänse tahte kujundamisel ja väljendamisel osalevad poliitilised erakonnad, mille moodustamine ja tegevus on vaba põhiseadusega sätestatud piires. Erakondade ülesehitus ja tegevus peab vastama demokraatia printsiipidele. Nad on kohustatud austama Eesti riiklikku iseseisvust ja sõltumatust.

¹⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 102–103.

Erakonnad, mis oma eesmärkide või oma liikmete tegevuse tõttu püüavad tuua kahju vaba demokraatliku korra alustele või seda kõrvaldada või panna ohtu Eesti rahvusriigi olemasolu, on põhiseaduse vastased.

ALTERNATIIV:

Paragrahvi 42 teine lõik välja jätta.

§ 43. Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

PA 08.11.1991 istungi stenogrammist:

V. Salum: Kahjuks me oleme kulutanud väga palju aega ja ma arvan, et esimene toimikond ei tohiks rohkem aega raisata. Me paneksime ainult ühe küsimuse hääletamisele. See on § 39: hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades. Ühesõnaga, sõjaväes aega teenivaid isikuid ei võrdsustataks istujatega. Ajateenijatele jääks hääletamise õigus, nii et see küsimus on niivõrd lihtne ja selge. Ma mõtlen, et kas me hakkamegi enam mõttevahetust pidama. Hääletame läbi põhiteksti ja alternatiivi, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on Eesti kaitseväes tegevteenistuses. Kuna hääletamine toimub ju nende kodukoha järgi, siis pole karta, et kasarmutes mingisugune riigivastane vandenõu küpseks. Nii et teen ettepaneku diskussiooni mitte avada ja asuda hääletama.

Juhataja: Härra Salum, teile on siiski mõned küsimused. Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Tänan, härra eesistuja! Härra Salum, ma väga vabandan, aga ma pöördun küsimusega eelmise paragrahvi juurde, sest näib, et me oleme sellest mööda läinud. Tekst ütleb, et valimisõigust ei ole nendel, kes seaduslikus korras on tunnistanud vaimuhaigeks. See on niivõrd vale formuleering. Võib loetleda väga mitmeid vaimuhaigusi, mille juures inimesed siiski saavad aru oma tegudest ja on põhiliselt suutelised neid juhtima. Ma toon kas või ühe näite: tundub kolmene liigitus debiilik-imbetsill-idioot ehk nõrgamõistuslik, kelle intellekt on juba sünnist saati arengus maha jäänud. Debiilikud on ju üldjuhul selline kategooria, mille liikmed on suutelised iseseisvalt töötama, iseseisvalt asju ajama. Senikaua kui nad iseseisvalt otsustavad enda eest ja kohus ei ole nende teovõimet piiranud, ei ole mitte mingit alust võtta neilt ära valimisõigust. Nii et ma leian, et see formuleering tuleb otsekohe siit maha kriipsutada ja kirjutada nii, nagu see on vastavates projektides fikseeritud: ei saa osa võtta isikud, kes kohtu poolt on tunnistanud teovõimetuks.

Juhataja: Tänan, härra Käbin! Härra Salum, palun teil mitte vastata, sest esiteks polnud tegemist küsimusega ja teiseks palun kontsentreerida tähelepanu §-le 39. Kas on küsimusi? Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots: Härra Salum, ma ei saanud aru teie väitest, et ajateenijad hääletavad oma kodukohas. Kas te tahate sellega öelda, et Saaremaa poisid ei võiks teenida esimesesrügemen dis, näiteks Narvas?

V. Salum: Ei. See võimalus ei ole välistatud, aga kuna nad on ikkagi oma kihelkonna või oma maakonna kodanikud, siis nad ei vali seal, kus nad hetkel aega teenivad, vaid ikkagi vallas või maakonnas, kust nad pärit on.

Ü. Uluots: Vabandage, ma jätkan oma küsimust: tähendab, valimiste ajal tuleb sõjavägi laiali saata, tuleb saata oma kodudesse valima?

V. Salum: Me praegu ei aruta valimisseadust, aga kirja teel valimise võimalus peaks ikka jääma.

Juhataja: Ja veel üks küsimus, loodetavasti viimane. Härra Talve, palun!

J. K. Talve: Jah, küsin seoses ajateenijate hääletamisega: igauks hääletab seal, kuhu ta on sisse kirjutatud? V. Salum Siin oli vastus ka härra Uluotsale.

Juhataja: Tänan! Küsimused on sellega lõppenud. Tänan, härra Salum! Palun, kas kellelgi on tingimata vaja sõna võtta? Või on asi selge, nii nagu härra Salum arvas? Härra Adams, teil on sõna. Palun!

J. Adams: Ma tahtsin ütelda seda, et nii palju kui ma ettevalmistuse ajal suutsin tegelda kaasaja riikide valimiskorralduse küsimustega, on tänapäevaste tehniliste vahendite juures reeglina suudetud korraldada seda, et kõigil on võimalik olnud hääletada oma kodukoha valimisringkonnas, mitte sõjaväes teenimise kohas. Ma ei näe mingeid põhjusi, miks ei peaks neid tehnilisi vahendeid olema ka Eestis. See on küllalt väike maa, et seda läbi viia. Selles mõttes ma pooldan, et sellist alternatiivi ei lisataks paragrahvi.

Juhataja: Suur tänu! Härra Tupp on viimane sõnavõtja selles küsimuses. Härra Tupp, palun!

E. Tupp: Tänan, härra juhataja! Ma tahaks praegu toetada härra Adamsi poolt väljaöeldut. Meie mõte on selles osas esialgu lähtunud ka sellest, mis on olnud Nõukogude riigi relvajõudude aluseks, aga me oleme jõudnud sinnamaale välja, et põhiliselt peaks meie tulevasel kaitsejõul olema territoriaalne paigutus ja sellepärast võimalus kodukohas hääletada. Nii et sel juhul ei näe me mingit võimalust seda piirata. Pooldame seda seisukohta, et kaitsejõududes olevatel ajateenijatel peab olema võimalus hääletamisest osa võtta. Tänan!

Juhataja: Tänan! Selle probleemiga seotud läbirääkimised on lõppenud. Me asume hääletama. Paragrahv 39: konkureerivalt on võimalik oma seisukohta väljendada kahe variandi suhtes. Esiteks on kolmerealine põhitekst ja teiseks on sellele kolmele reale lisatud veel poolteist rida, mis on kirjas alternatiivina. Nii et teine variant on siis viis rida teksti. Asume hääletama. Esimene küsimus: kes on selle poolt, et § 39 on esitatud ühelauselise põhitekstina? Hääletame. Tänan! 27 häält. Ja nagu me kokku leppisime, siis konkureerivalt teine küsimus: kes on selle poolt, et § 39 koosneb nii esitatud ühelauselisest põhitekstist kui ka sellele lisatud alternatiivist? Hääletame. 6 häält. Assamblee avaldas seisukohta, et § 39 peaks koosnema põhitekstist, ühest lausest. Tänan! Härra Salum, kas ma sain teist õigesti aru, et sellega on lõppenud esimese toimkonna põhiküsimused, mida sooviti täna hääletada? Tänan!

I toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokollist:¹⁹

Taagepera ettepanekut parteide asendamise kohta erakondadega on arvestatud juba varem.

Kaalutakse Taagepera teist ettepanekut, mille kohaselt vajab erakonna põhiseaduse vastaseks tunnistamine teatud arv Riigikogu hääli ning kohtulahendit.

Arutatakse, kas siiski seda &42 teist lõiku mitte välja jätta.

H ä ä l e t a t a k s e, kas R. Taagepera teine ettepanek paragrahvile 42 lisada?

Poolt - Salum, Rüütel;

vastu - Sirendi, Hänni;

natuke erapooletu - Runnel.

Hääletamise tulemusena selgus ka, et & 42 tervikuna sissejätmise poolt on Salum ja Rüütel.

O t s u s t a t i : Jätta paragrahv 42 ja selle alternatiiv 2. lõigu väljajätmise suhtes.

Lisada & 42 teise lõigu lõppu R. Taagepera ettepanekust järgmine tekstiosa: "Erakonna põhiseaduse vastaseks tunnistamise otsustab Riigikohus".

Pöörduetakse tagasi paragrahvi 38 juurde, mille kohta Adamsi, Kama ja Käbini ettepanek 1. punkti väljajätmise kohta.

H ä ä l e t a t a k s e: p. 1 väljajätmise poolt - Sirendi, Hänni; vastu - Salum; erapooletu - Runnel.

O t s u s t a t a k s e : Jätta & 3 p. 1 välja.

Arutati ka ekspert Schwartzi seisukohti, millest tulenevalt redigeeriti & 41 teist lõiku ja jäeti välja sõnad peale koma kuni lõigu lõpuni.

¹⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 177.

I toimkonna 04.11.1991 formuleeringule 11.11.1991 seisuga laekunud
muudatusettepanekud²⁰

R a h v a s		
12. & 36 jätta välja "vabariigi riigivanema valimisega"	R. Taagepera	arvestatud juba 4.11. tekstis
13. & 38 jätta välja "kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnustatud vaimuhaigeks".	K. Kama T. Käbin J. Adams	arvestatud
14. & 41 lõik 2 jätta välja sõnad pärast koma kuni lõigu lõpuni.	I. toimkond tulenevalt ekspert Schwartzi seisukoha analüüsist	
15. & 42 asendada "partei" sõnaga "erakond"	R. Taagepera	arvestatud
16. & 42 lisada: "Erakonna põhiseaduse vastaseks tunnistamine vajab ülemkohtu otsust ja kahe kolmandiku riigikogu koosseisu heakskiitu"	R. Taagepera	osaliselt arvestatud
17. & 42 2.lõik välja jätta	I.toimkonna siseselt poolt Hänni, Sirendi, Runnel; vastu Salum, Rützel. Jääb alternatiiviga	

Jääb alternatiiviga

H ä ä l e t a m i s e l e :

1) Preambula 2. lõik asendada sõnastusega :
"-mis on loodud rahvusliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 24. veebruaril 1918. aastal," ja edasi teksti järgi.

2) & 3 alternatiiv: "& 3 välja jätta";

3) 42 alternatiiv: "& 42 teine lõik välja jätta".

11.novembril 1991.a. I.toimkonna aseesimees

L. Hänni L. Hänni

²⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 83; Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 190.

Redaktsioonitoimkonna 13.11.1991 koosoleku protokollist:²¹

III ptk.
§ 35 samaks *anue*
§ 36 p. 3 ülesanne.
Poolt: I.Hallaste, P.Kask, T.Käbin, K.Kama
Vastu: L.Hänni, J.Adams
§36 p. 3 jääb välja
§37 samaks
§37 ja §38 tuleks ühendada - Kõik poolt.
§39. Kas vangidel on aktiivne ja passiivne valimisõigus?
Küsimust ei hääletatud.
Otsustati 38 aasta põhiseadusest võtta sellekohane
formulatsioon ja liita see eelneva liidetud paragrahviga

Selle poolt: P.Kask, I.Hallaste, J.Adams
Vastu: T.Käbin, L.Hänni
Koosoleku juhataja L. Hänni
Protokollija H. Sibul
~~52 lg. 1~~

²¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, 14

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 39. (§ 35) Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 40. (§ 36) Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 41. (§ 37) Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 42. (§ 38) Hääleõiguslikud ei ole kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 43. (§ 39) Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 44. (§ 40) Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvushääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 45. (§ 40) Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu.

§ 46. (§ 42) Rahva suveräänse tahte kujundamisel ja väljendamisel osalevad poliitilised erakonnad, mille moodustamine ja tegevus on vaba põhiseadusega sätestatud piires. Erakondade ülesehitus ja tegevus peab vastama demokraatia printsiipidele. Nad on kohustatud austama Eesti riiklikku iseseisvust ja sõltumatust.

Erakond, mis on oma eesmärkide või oma liikmete tegevuse tõttu püüavad tuua kahju vaba demokraatliku korra alustele või seda kõrvaldada või panna ohtu Eesti rahvusriigi olemasolu, on põhiseaduse vastased. Erakonna põhiseaduse vastaseks tunnistamise otsustab Riigikohus.

ALTERNATIIV: Paragrahvi 42 teine lõik välja jätta.

§ 47. (§ 43) Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

²² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 197–198.

Redaktsioonitoimkonna I istung 13.11.1991²³

III ptk.

§ 35 samaks *ainel*
§ 36 p. 3 ülesanne.

Poolt: I.Hallaste, P.Kask, T.Käbin, K.Kama
Vastu: L.Hänni, J.Adams

§36 p. 3 jääb välja

§37 samaks
§37 ja §38 tuleks ühendada - Kõik poolt.

§39. Kas vangidel on aktiivne ja passiivne valimisõigus?
Küsimust ei hääletatud.

Otsustati 38 aasta põhiseadusest võtta sellekohane
formulatsioon ja liita see eelneva liidetud paragrahviga

4

Selle poolt: P.Kask, I.Hallaste, J.Adams
Vastu: T.Käbin, L.Hänni

Koosoleku juhataja L. Hänni
Protokollija H. Sibul

~~§219-1~~

²³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, 14-5; Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, 1188-189.

III peatükk

§ 35: I. Hallaste: hääleõiguslik - valimisõiguslik jääb samaks.

§ 36: I. Hallaste: 3. p. ülearune.

K. Kama: "kohalik" lisada.

3. p. jätta välja?

Poolt: I. Hallaste, K. Kask, T. Käbin, K. Kama

Vastu: L. Hänni, J. Adams

§ 36 p. 3 jääb välja.

§ 37 jääb samaks.

§ 38 mida tähendab "tööõimetus" Adamsi tekstis.

K. Kama: ühendada § 37, § 38 - kõik poolt.

§ 39 Adams: lasta vangidel hääletada.

Kama: mitte lasta hääletada.

§ 39 jääks välja - Adams, Kask.

Kes kannavad kinnipidamiskohtades

I. Hallaste: kui ei piira aktiivset valimisõigust, siis ei tohiks piirata ka passiivset valimisõigust. Nii satub vang parlamenti teatud valimismeetodi puhul.

J. Adams: see pole maailmas haruldane, et vang on parlamendis. Põhimõtteline otsus: vangidel hääleõigus? Võtta Pätsi formulatsioon.

Seadusega võidakse kohtu korras ära võtta.

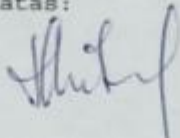
Poolt (3 lõiguna): Kask, Hallaste, Adams

Vastu: Käbin, Hänni

Koosolekut juhatas:

L. Hänni

Protokollis:

H. Sibul

PA täiskogu 15.11.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Palun ette võtta III peatükk "Rahvas"! Siin on toimkond esitanud hääletamiseks alternatiivi, mis puudutab § 42. Kõigepealt mõni sõna selgituseks, miks lisandus selline paragrahv härra Adamsi eelnõule, sest originaalis seda ei olnud. Nimelt leidis meie toimkond, et põhiseadus peab andma garantii demokraatliku riigikorra kehtestamiseks ja püsimiseks Eesti Vabariigis. Kuna demokraatia aluseks on poliitiliste vaadete ja nende väljendumisvõimaluste paljusus, siis me leidsime, et erakonnad kui poliitika põhilised institutsioonid peavad saama põhiseadusliku garantii. Ma julgeksin siinkohal meenutada ka ekspertide soovitusi. Nad leidsid, et põhiseaduses on vaja fikseerida poliitilist pluralismi sätestav paragrahv. Seetõttu toimkond lisaski § 42, mis ütleb, milleks on vaja erakondi. Nad on rahva suveräänse tahte kujundajad ja väljendajad. Ühtlasi määratakse põhiseaduslikult ära raamid nende tegevuse aluste kohta. Öeldakse, et erakonnad peavad olema demokraatlikud oma ülesehituselt ja samuti peab nende tegevus vastama demokraatia printsiipidele, sest ainult nende põhimõtete alusel tegutsev ja ülesehitatud erakond suudab täita seda rolli ehk olla rahva suveräänse tahte kujundaja ja väljendaja. Küll aga jäi toimkonnas eriarvamus selles suhtes, kuivõrd detailselt ja missugusel kujul peaks olema erakonnad käsitletud põhiseaduses. Ja selle toimkonnasise eriarvumuse tõttu ongi teie ette jõudnud antud paragrahv alternatiivi kujul. Alternatiiviks on siis, kas võtta põhiseadusesse antud paragrahv pikemas sõnastuses või jätta välja teine lõik, mis mõnes mõttes kordab esimese lõigu sisu.

Juhataja: Tänan! Küsimuse esitamiseks saab sõna härra Uluots.

Ü. Uluots: Lugupeetud proua Hänni! Kas te juhuslikult ei märganud, et § 42 lõige 2 kordab tegelikult § 19 lõiget 2? Need on absoluutsed kordused. Sellisel juhul me peaksime kriitiliselt vaatama ka § 19 lõiget 2.

L. Hänni: Jah, seda vastuolu või seost II peatüki §-ga 19 võib kindlasti leida, aga kuna toimekonnasiseselt me ei jõudnud üksmeelele, siis oli vajalik tuua see küsimus otsustamiseks täiskogule.

K. Koha: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul tekkis niisugune küsimus, kas see § 46 praeguses numeratsioonis (eelmises § 42) on üldse vajalik, kui § 19 tegelikult räägib selle sisu lahti, et kodanikel on õigus esineda. Ja kui see peaks ikkagi jääma, siis siin esimeses lõikes on sõnastus, et tegevus on vaba põhiseaduses sätestatud piirides. Ma hakkasin tuhlama, et kus need piirid siin kirjas on. See peaks olema "seadusega sätestatud piires", me seadusega sätestame korra. Aitäh!

L. Hänni: II peatüki § 19 sätestab kodanike õigused ja vabadused koonduda erakondadesse ja liitudesse. Ta ei ütle mitte midagi selle kohta, milline peaks olema erakondade enda ülesehitus. Põhiseadusega sätestatud piires – need piirangud tulenevad kohe sellesama paragrahvi järgnevatest lausetest, kus on öeldud, millistele põhimõtetele peab erakond vastama. Siin on öeldud, et ülesehitus ja tegevus peab vastama demokraatia printsiipidele. See ongi see põhiseaduslik piirang, mis erakondadele seatakse.

Juhataja: Viimane küsimuse esitaja on härra Talve.

R. Arjukese: Teises lõigus mul tekib küsimus, seal on öeldud "oma liikmete tegevuse tõttu". Täheandab, erakonda võib keelustada ka sellepärast, et üks tema liikmetest on millegagi hakkama saanud või kuidagi ebaväärikalt esinenud.

L. Hänni: Jah, selle sätte tõlgendamine võib tekitada probleeme. Siin oli toimekonnas eriarvamus. Võib-olla võtavad sõna selle sätte kaitseks need toimekonna liikmed, kelle soovil see teksti sisse jäi.

J. K. Talve: Lugupeetud proua Hänni! Lugupeetud kolleegid! Ma pean sellises sõnastuses seda paragrahvi väga problemaatiliseks mitte ainult teise, vaid ka esimese lõike osas. Miks peaks näiteks erakondade ülesehitus vastama demokraatia põhimõtetele? Kui erakonna ülesehitus sellele ei vasta, siis kust ta võtab oma liikmed ja kust ta võtab oma hääletajad. Minu meelest selle sätestamine tähendaks seda, et peaks olema seadus, mis reguleerib parteide või erakondade tegevust. Ja ma ei ole sugugi nii kindel, et seda on vaja eraldi reguleerida.

L. Hänni: Vastuseks nii palju, et enamik Euroopa riikide põhiseadusi peab vajalikuks eraldi sätestada erakondade tegevust reguleerivad normid põhiseaduses. Erakond peaks jälgima demokraatia printsiipe sellepärast, et ainult sel viisil ta saab täita oma põhilist rolli – väljendada rahva tahet. Ebademokraatlik erakond ei suuda seda rolli täita. Põhiseaduses fikseeritud alused erakondade tegevuseks saavad kahtlemata olla aluseks erakondade tegevust reguleeriva seaduse väljatöötamisel ja nad peavadki seda olema. Kui jätta erakondade tegevuse reguleerimine ainult seaduse hooleks, siis järelikult võib olla lisaks piiranguid ning meie ei lahenda, ei garanteeri põhiseadusega erakondade loomist ja tegevusvabadust, mis kahtlemata on demokraatliku ühiskonna aluseks.

Juhataja: Täna, proua Hänni! Rohkem küsimusi ei ole. Kõneks annab juhatus sõna härra Adamsile ja härra Saatpalule, teised assamblee liikmed võivad saada sõna kohalt kuni kaks minutit. Esimesena saab sõna puldist härra Saatpalu. Palun!

V. Saatpalu: Lugupeetud kolleegid! Eesti ühe erakonna liikmena, mõneti ka selle juhtkonda kuulvana, peaksin ma muidugi olema rõõmus, et põhiseaduses käsitletakse niisugust nähtust nagu partei ja püütakse teda nii kaitsta kui ka reglementeerida. Viimase vastu ei saa ka põhimõtteliselt kellelgi midagi olla. Kuid selle §-ga 42 on tõesti niisugused lood, et selle tekst siiski kuulub seaduses käsitlemisele ja ei kuulu põhiseadusesse. Härra Uluots juhtis meie tähelepanu sellele, et sisuliselt on §-s 19 see kõik siiski täpselt ära öeldud, välja arvatud nõue, et erakond peab olema demokraatlik. Ausalt öeldes, kui mina seda seadust hakkaksin kirjutama, ma veel mõtleks, kas niisugust asja on üldse lubatav sisse kirjutada. Minu arust on Eesti riigis inimesel õigus täiesti avalikult öelda midagi ka selle riigi vastu. Ja mina ei ütleks, et see oleks demokraatlik riik, kes keelab ka organisatsioonil või üksikisikul öelda midagi niisugust, mis selle riigi poolt ei räägi. Me peame lihtsalt oskama selle riigi niimoodi üles ehitada, et taolised inimesed, kellest me arvame, et nad on vääral teel, oleksid poliitiliselt lihtsalt niivõrd mannetul tasemel, et nad ei suuda mõjule pääseda. Kui täna hääletamiseks läheb, siis igal juhul ma kutsun üles teist lõiku välja jätma. Kuid palun toimkonda sügavalt mõelda selle peale, et johtuvalt §-st 19 jätta tulevikus ka see § 41 lõige 1 välja või siis kirjutada sinna midagi niisugust, mida §-s 19 ei ole öeldud. Täna!

Juhataja: Juhatus otsustab viimasena anda sõna kohalt härra Sirendile. Nüüd saab sõna puldist härra Adams.

J. Adams: Head kolleegid! Tegelikult ma peaksin esinema apellatsiooniga, sest toimikond lükkas tagasi minu ettepaneku see paragrahv üldse välja jätta. Milles on siin asi? Asi on ilmselt selles, et esimene ja teine toimikond on dubleerinud teineteise tööd. Paragrahvis 42 on sõnastatud ainult üks kitsam erijuht esinemisvabaduse õigusest, mis on antud II peatüki praeguse numeratsiooniga §-s 20, sulgudes on § 19. Sellisel juhul peab minu arvates ühest loobuma, kas ühes kohas või teises kohas. Minu arvates selles peatükis on see asi kohasem ja peale selle on ta seal üldisem. Siin räägiti juba, et niisugune umbmäärane määratlus nagu demokraatlikele printsiipidele vastamine ei sobi ilmselt põhiseadusesse. Ma täiesti toetan seda arvamust. Puuduvad objektiivsed kriteeriumid, kes seda hakkab määrama, ja põhimõtteliselt peaks see tulevikus jääma kohtu asjaks, kui kerkib küsimus, kas üks kodanike organisatsioon on üles ehitatud demokraatlikele printsiipidele või mitte. Minu arvates on lõpuks kodanike endi asi, kuidas nad oma organisatsiooni üles ehitavad. Nii et seda ei maksaks piirata. Teine asi, mis mulle selle paragrahvi juures äärmiselt ei meeldi, on see, et kodanike poliitiliste õiguste teostamisel antakse nagu eriõigused ühele organisatsioonitüübile, mida nimetatakse erakonnaks. Ma ei näe mingit põhjust, miks see peaks nii olema. Kuigi meil Eestis on moes erakonnad, mina ise olen olnud erakonna asutaja. Me ei tea, kuidas on 10–12 aasta pärast. Põhiseaduses ei ole mõtet eraldada ühte organisatsioonitüüpi, kodanikel peab olema täielik vabadus ise valida, milline neile meeldib. Mõiste "erakond" on defineerimatu. Neid on maailmas äärmiselt erinevalt üles ehitatud. On liikmeskonnaga organisatsioone, on liikmeskonnata organisatsioone, on ajutisi, on pikaajalisi, on kohalikke, on ülevabariigilisi. Tähendab, siin ei ole sellel mõtet, me läheme mingil moel sõnademängu peale välja, kui me hakkame erakondi eraldi nimetama. Minu jaoks on probleem natuke keerulisem seetõttu, et teise toimikonna § 20, mis sätestab ühinemisvabaduse mittetulunduslikesse ühingutesse, kaasa arvatud poliitilistesse, on muutunud esialgse projektiga võrreldes mulle väga ebameeldivaks.

Juhin tähelepanu, et esialgselt oli öeldud niimoodi: "Ühinemisvabadus ei vaja eri luba, igal inimesel on õigus kuuluda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutselistesse, poliitilistesse või muudesse ühingutesse või liitudesse." Kõigepealt, siin II peatükis on toodud sisse Pätsi põhiseaduse formulatsioon, et kõik need õigused justkui on, aga neid saab teostada ainult seadusega määratud korras. Minu arvates on see väga kitsendav asi. Samuti, kui me näiteks võtame vastu selle otsuse, et peatükist vastav paragrahv välja jätta, siis arvatavasti tekib ka II peatüki § 20 muutmise vajadus. Mis minu jaoks selles §-s 42 või §-s 46 praegu sümpaatne on, on see, et sellised organisatsioonid on kohustatud austama Eesti riiklikku iseseisvust ja sõltumatust. Selline mõte puudus meie esialgsest formulatsioonist. Võiks kaaluda siis selle sissevõtmist, ükskõik kuhu ta jääb. Ma tahaksin teid üles kutsuda jätma selle mõtte siiski II peatükki, mitte III peatükki, ja muutama vastavalt II peatüki paragrahvi sõnastust – lähtuvaks kodanike vabadusest ühineda, aga mitte riigiorganite ettekirjutustest, kuidas seda vabadust teostada. Tänan!

Juhataja: Tänan, härra Adams! Sõnavõttud kohalt kuni kaks minutit. Esimesena saab sõna proua Aaskivi. Palun!

Ü. Aaskivi: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid, eriti lugupeetud esimene ja teine toimkond! Meil on siin saalis praegu saanud selgeks, et antud probleem väljub esimese toimkonna raamidest ja läheb sisuliselt kokku teise toimkonna probleematikaga. Äkki me talitaksime oma ajaga mõistlikumalt, kui tulevasel lõunavaheajal saaksid esimene ja teine toimkond mõneks ajaks kokku ja teeksid kahe toimkonna ühise otsuse antud küsimuses? Mulle tundub, et praegu siin kõnetoolis ja kohtadel me ei suuda nii konstruktiivselt seda probleemi lahti mõtestada, sest ka mina olen seisukohal, nagu härra Adams siin juba väljendas, et üks neist kahest on üleaarne. Kas annab siin sõnastust ühel või teisel juhul muuta, kuid see problemaatika tuleks lahendada ära ühe paragrahvi raamides. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Luban endale ühe märkuse. Lugupeetud kolleegid, teie ees on § 46 (§ 42) põhitekst ja alternatiiv, mille on esitanud esimene toimkond, ja meie kokkuleppe kohaselt on esimesel toimkonnal õigus panna põhiprobleeme assamblee täiskogus hääletamisele. Jätkame sõnavõttudega. Sõnavõtt kohalt kuni kaks minutit. Palun!

A. Kaalep: Lugupeetud esimees ja lugupeetud kolleegid! Tahan teha ettepaneku, et kolleegid ühineksid minuga ja lükkaksid kogu selle § 46 (§ 42) tagasi. Põhjendused on eelkõnelejate poolt juba esitatud. Lisaksin selle paragrahvi vastu veel seda, et heal tahtmisel saaks selle abil väga palju erakondi ära keelata. See ei ole ju demokraatlik. Saaks ära keelata näiteks ka kõik kristlikud erakonnad, nad esindavad ainult eestlasi. Nii et sellisena on ta võrdlemisi mõttetu ja ei anna mitte midagi juurde sellele, mis lühemalt ja otstarbekamalt on II peatüki §-s 19 või §-s 20 juba esitatud. Ja igal juhul võiks see paragrahv, s. o. § 46 (§ 42), ära keelata kõik need parteid, kes peaksid toetama ka selles põhiseaduse projektis leiduvat riigivanema valimise süsteemi – valimiskogu, mis selle sõnastuse järgi on täiesti selgesti ebademokraatlik. See paragrahv lihtsalt sellisena ei kõlba, ma kordan veel kord oma ettepanekut: § 46 täies koosseisus tagasi lükata ja vajaduse korral nendest probleemidest rääkida juba II peatüki § 20 ehk § 19 puhul. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja: Tänan, härra Kaalep! Sõnavõtt kohalt kestis kolm minutit ja pisut üle selle. Lugupeetud kolleegid, sõnavõtuks kohalt on kuni kaks minutit. Härra Erm, palun!

A. Erm: Lugupeetud assamblee liikmed! Mul ei jää eriti palju muud üle kui ühineda härrade Saatpalu, Adamsi ja Kaalepiga selle peatüki osas. Ma lisan veel nii palju, et kui see peatükk siiski sisse jääb või see paragrahv sellesse peatükki siiski sisse jääb, siis ma esinen ilmselt apellatsiooniga uue sõnastuse osas selle peatüki jaoks ja selle sõnastuse ratsionaalne sisu võiks olla see, et erakondadel on õigus riiklikule toetusele. See on muidugi ka mingil määral seaduse küsimus, aga see oleks see, mis minu arvates võiks olla kuidagi põhiseaduses fikseeritud. Ma tänan!

Juhataja: Härra Salum, palun, teil on sõna!

V. Salum: Rahvusvaheliste ekspertide soovitus oli: demokraatiat tagab mitmeparteiline süsteem. Rahva suveräänsust tagab ka erakondade olemasolu. Ja nüüd härra Saatpalu soovis, et §-s 46 oleks midagi, mida §-s 20 ei ole. Praegu on teises lõigus rahvusriigi olemasolu ja selle ohtu seadmine. See on viimane koht, kus meil veel rahvusriik sees on. Nii et kas me siis nüüd ründame ja kaotame kõik viited rahvusriigile oma põhiseaduses? Minu arvates on § 20 üleliigne ja oluline on, et see erakondade ja rahva suveräänsuse tagamine oleks ühendatud §-s 46. Nii et § 20 on üleliigne.

Juhataja: Tänan! Proua Endre, palun!

S. Endre: Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Ma pean küll sügavalt lugu härra Salumist, aga ma tahan väita hoopis vastupidist. Üldse ma avaldan hämmastust, et § 46 või § 42 on ilmunud meie põhiseadusesse, sellepärast et sellega on siia ilmunud ka Põhiseadusliku Assamblee kasvav tendents midagi ette võtta rahvaga, määratleda teda kuidagi. Kõigepealt on siin varasematel istungitel juba määratletud, et rahvas ei saa ega tohi valida presidenti. Nüüd kipub Põhiseaduslik Assamblee arvama, et rahva tahet peab kõigele lisaks veel ka kujundama. See väljend ja see hoiak tuleneb teatavast nõukogulikust eluhoiakust. Sellega ma ei taha mitte kellelegi mitte midagi ette heita, seda enam, et mina olen sellest nõukogulikust hoiakust täpselt sama palju riivatud kui teie kõik, kuid põhiseaduse aluseks peaks olema kodanikuvabadus – kodanik oma suhtumises ja olemises peaks olema vaba. Siin aga ilmneb tendents, et riik tahab kuidagi kodanikke määratleda ja kodaniku kaudu ka rahvast. Teine küsimus, mille ma esitan, austatud kolleegid, on see, kui palju või kui vähe peab olema demokraatiat, et me võiksime otsustada ja kes võiks otsustada, kas erakond on riigile ja rahvale kahjulik või kasulik. Kõige lõpuks tahan ma öelda, et me peame sätestama kodaniku suhet kodanikuga, mitte niivõrd kodaniku suhet riigiga, sellepärast et selles viimasel suhtumises kipub meil kangesti prevaleerima see tendents, et riik tahab kodaniku üle hakata valitsema. Minu ettepanek on § 46 välja jätta ja kõige lõpuks ütlen ma veel seda, et kolleeg Aaskivi tegi väga mõistliku ettepaneku, kuid millegipärast lugupeetud juhatus ei tahtnud seda aktsepteerida. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Viimasena saab sõna härra Sirendi. Palun!

A. Sirendi: Austatud kolleegid! Pärast sõnavõttude ärakuulamist on mulle jäänud mulje, et demokraatia tuleks sellest põhiseadusest üldse välja jätta, kuna see tekitas siin tõesti arusaadavatel põhjustel suitsu ja ilmselt suurt segadust. Loodame, et vähemalt selle riigi demokraatlik ja rahvuslik iseloom tuleb tekstist välja, ilma et seda öelda, sest kõik need sõnad on omandanud teatud uue tähendusvarjundi ja sellepärast ei saa enam sõnu endises tähenduses võtta. Tänan!

Juhataja: Kas härra Rumessen ja härra Runnel on nõus oma sõnavõtusoovi tagasi võtma, sest juhatus soovis piirata sõnavõtte, või on midagi kiiresti vaja ikkagi öelda? Palun, härra Rumessen, kui võimalik, siis lühidalt!

V. Rumessen: Aitäh! Lugupeetud juhataja! Ma lihtsalt tahan juhtida tähelepanu sellele, et juhul kui nüüd § 46 võetakse maha, siis tõepoolest meie peame oma §-s 20 mingisuguseid muudatusi tegema. Mul on see mõte ja isiklikult pooldan seda, et kuna meil on juba varem sellest juttu olnud, et erakondadesse, samuti sellistesse liitudesse, ühingutesse koonduvad üksikisikud, aga mitte rahvas, siis ma pean vajalikuks, et see sõnastus või see paragrahv oleks just nimelt selles peatükis. Siin on praegu aga vastuolu sees. Sellele ma juhin tähelepanu siis, kui ma hakkam rääkima II peatükist. Aitäh!

Juhataja: Täna selle väärtusliku avalduse eest! Ma loodan, et assamblee liikmetel ei läinud see kõrvust mööda. Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud kolleegid! Mitteparteilasena ma püüan paari sõnaga öelda, miks see parteilisus on sisse pandud peatükki "Rahvas", kuigi ühinemisest on räägitud ka inimõiguste peatükis. Peatükis "Rahvas" on rahvast käsitletud ühe riigiehitusliku elemendina parlamendi, presidendi ja valitsuse kõrval ja selles mõttes võimu teostamine erakondade kaudu on riigiehituslik, konkreetne paragrahv ja ta ainult osaliselt kattub üldise ühinemisõigusega. Nii et siin on metodoloogiline lähenemismurk. Sellega ma vastasin proua Aaskivi ettepanekule. Täna!

Juhataja: Suur tänu, härra Runnel! Lugupeetud kolleegid, meil tuleb otsustada küsimus, mis on §-s 46 (§ 42), ja nimelt valida kolme variandi vahel. Esiteks § 46 (§ 42) põhitekst, mida on kaks lõiget. Teiseks § 46 (§ 42) alternatiiv: jätta nimetatud paragrahvist välja teine lõik. Ja kolmas variant – vastavalt kolleeg härra Tupi apellatsioonile jätta § 46 (§ 42) tervikuna välja. Enne kui alustame hääletamist, kohaloleku kontroll. Meid on kohal 39. Algab hääletamine. Konkureerivalt on hääletusel kolm varianti. Esimene küsimus. Kes on selle poolt, et § 46 (§ 42) oleks esitatud põhitekstina kahes lõikes, nagu see teil käes on? Variant kogus 2 häält. Teine küsimus. Kes on selle poolt, et §-st 46 (§ 42) teine lõik välja jätta? Hääletame. Teine variant kogus 17 häält. Ja esimese vooru viimane, kolmas küsimus. Kes on selle poolt, et § 46 (§ 42) tervikuna välja jätta? Hääletame. Variant 3 kogus 30 häält. Teine voor. Esimene küsimus. Kes on selle poolt, et § 46 (§ 42) tervikuna välja jätta? Hääletame. 31 häält. Teine ja viimane küsimus. Kes on selle poolt, et §-st 46 (§ 42) teine lõik välja jätta? Hääletame. Variant kogus 10 häält. Kahes voorus läbi viidud hääletamiste tulemusena on assamblee andnud eelistuse § 46 (§ 42) väljajätmise kohta antud peatüki tekstist. Sellega on rahuldatud ka kolleeg Enn Tupi apellatsioon. Proua Hänni, kas esimesel toimkonnal on veel küsimusi, mida arutada? Ei ole. Härra Korgil on küsimus toimkonnale. Palun!

T. Kork: Lugupeetud eesistuja! Minu küsimus puudutab § 47 (§ 43). Nimelt oli tehtud ettepanek, mis on registreeritud ka saabunud ettepanekute tabelis: lisada sõnale "muutmisele" sõnad "või vägivaldseks muutmiseks suunatud tegevusele". 4. novembril meile antud tabelis on märgitud, et ettepanekut on arvestatud, tegelikult seda tekstis arvestatud ei ole. Ettepanek tulenes sellest, et mul ei ole selge, kas vägivaldne muutmine algab siis, kui relvastatud jõuk on siin õues, või algab siis, kui Riigikogu on siit välja saadetud, või algab siis, kui Riigikogu on vanglas, või algab siis, kui Võrust hakkab tulema relvastatud jõuk. Muutmine, ma saan aru, on muutmisele suunatud tegevus, aga ta ei ole veel muutmine.

Juhataja: Tänan, härra Kork! Tegemist on eksitusega. Proua Hänni, mida on võimalik asja klaarimiseks ette võtta? Palun!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Tõepoolest, tabelis ei kajastu päris täpselt härra Korgi ja meie suhtumine. Ma siiski klassifitseerin härra Korgi parandust kui redaktsioonilist ja võtan ta arutusele redaktsioonitoimkonnas.

Juhataja: Härra Kork, kas on võimalik soostuda? On. Lugupeetud kolleegid, kell on 13.57. Meil on võimalik teha lõunavaheaeg ja jätkata pärast lõunavaheaega teise toimkonna küsimustega, kui neid on. Me kohtume taas kell 15.

PA 15.11.1991 redaktsiooni II versioon²⁴

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 38. (§ 39) Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 39. (§ 40) Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 40. (§ 41) Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 41. (§ 42) Hääleõiguslikud ei ole kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 42. (§ 43) Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 43. (§ 44) Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvushääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

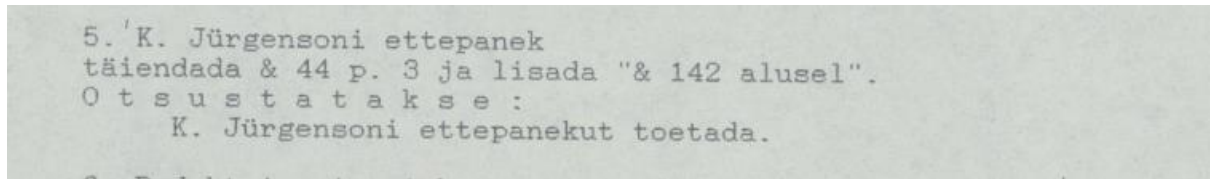
§ 44. (§ 45) Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu.

§ 45. (§ 47) Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

²⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 66–67.

I toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist:²⁵

PA 22.11.1991 redaktsioon²⁶

III. PEATÜKK

Rahvas

§ 43. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 44. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) omavalitsuste esinduskogude valimisega.

§ 45. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.
Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 46. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 47. Rahvushääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 48. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu.

§ 49. Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus.

PA täiskogu 22.11.1991 istungi stenogrammist:

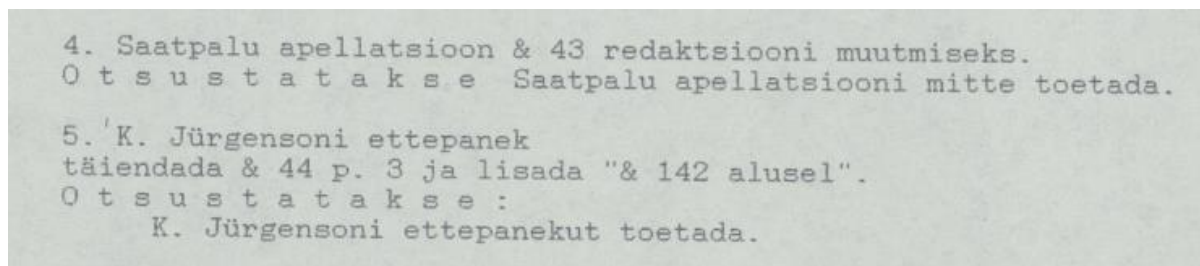
L. Hänni: Peatükk "Rahvas". Selles peatükis on toimunud mõningad struktuurilised ümberkorraldused, on liidetud paragrahve. Paragrahvist 47 on jäetud ära lõik "Rahvahääletus

²⁵ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 87.

²⁶ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 112.

toimub põhiseaduses ettenähtud juhtudel", sest sellist ammendavat loetelu põhiseaduse eelnõu meile ei paku. Rahvahääletuse toimumise määrab ammendavalt § 47 lõik 1, kus öeldakse, et rahvahääletamise korraldamise otsustab Riigikogu. Mõningaid probleeme jäi redaktsioonitoimkonnal §-s 49. Me ei pakkunud tänaseks välja § 49 uut redaktsiooni, aga meie mure seisnes selles, kas selline põhiseaduse säte ei ava teed omavolile ja omakohtule.

I toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist:²⁷

4. Saatpalu apellatsioon & 43 redaktsiooni muutmiseks.
O t s u s t a t a k s e Saatpalu apellatsiooni mitte toetada.

5. K. Jürgensoni ettepanek
täiendada & 44 p. 3 ja lisada "& 142 alusel".
O t s u s t a t a k s e :
K. Jürgensoni ettepanekut toetada.

PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Härra Jürgenson teeb ettepaneku sõnastada § 43 uues redaktsioonis. Loen selle ette: „Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.“

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond eelistas siin esialgset formuleeringut. Aitäh! Juhataja Tänan! Kas me saame asuda hääletama? Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson: Ma natukene selgitaksin meie toimkonna üksmeelset seisukohta, kuidas § 43 sõnastada. Rahvas kui kõrgeima riigivõimu kandja on juba sätestatud üldsätetes §-s 1. Kui me vaatame tagasi, siis 1920. aasta põhiseaduses on §-s 27 samuti sätestatud riigivõimu kõrgeimaks teostajaks rahvas, ja analoogselt on see ka 1937. aasta põhiseaduses. Ja meie toimkond on seisukohal, et kui see paragrahv sõnastada selliselt, siis mõte on selgemalt väljendatud ja küsimus on seotud ka § 44 punkti 3 täpsustusega. Me oleme seisukohal, et sellisel juhul on väärtõlgendused ja valesti arusaamised välistatud. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Kas me saame hakata hääletama? Hääletamisel on konkureerivalt kaks ettepanekut – § 43 tekstina, nagu see on leheküljel 6, ja § 43 tekstina, nagu selle esitas apellatsiooni korras härra Jürgenson: „Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.“ Algab hääletamine. Kes on selle poolt, et § 43 jääks põhitekst, nagu ta on leheküljel 6? Hääletame. Poolt 10. Teisena on järgmine küsimus: kes on selle poolt, et sõnastada § 43 uues redaktsioonis, nagu selle pakkus välja apellatsiooni korras härra Jürgenson? Hääletame. Poolt 13. Assamblee andis oma eelistuse variandile, mille apellatsiooni korras pakkus välja härra Jürgenson.

Juhataja: Ka § 44 punkti 3 kohta on härra Jürgensonil apellatsioon. Ta teeb ettepaneku sõnastada § 44 punkt 3 järgmiselt: „omavalitsuste esinduskogude valimisega § 142 alusel“.

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond pidas võimalikuks, et selline täpsustav viide võiks selle lõigu lõpus olla.

²⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 87.

Juhataja: Sellisel juhul hääletamist läbi viia ei ole vaja.

Redaktsioonitoimkonnale 22-27.11.1991 laekunud ja 22.-23.11-1991 PA täiskogu istungist menetlusse jäänud ettepanekud²⁸

& 34 (38) lg. 2 lisada
"Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus."
Vastuvõtmisel jätta välja & 49 (52).
Toimkond pooldab sarnase mõtte jätmist &-sse 49(52)
V.toimkond

& 49 (52) lisada:
"... vägivaldsele muutmisele või muutmise katsele omaalgatuslik vastuhakkamine...."
L. Vahtre
Ei ole arvestatud

PA 29.11.1991 redaktsioon²⁹

III PEATÜKK

Rahvas

§ 47. Kõrgemat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 48. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega Põhiseaduse § 145 alusel.

§ 49. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 50. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 51. Rahvushääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

²⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 218–219.

²⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 134–135.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 52. Rahval on õigus Põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikult vastu hakata, kui muud vahendid ei ole rakendatavad.

PA 29.11.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] Paragrahvi 38 kohta oli laekunud viienda toimkonna ettepanek täiendada seda paragrahvi järgmise mõttega: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus." Arutelu selle mõtte viimiseks põhiseaduse eelnõusse algas eelmisel istungil. Me ei jõudnud ühesele lahendusele, sest siin haakuvad omavahel õiguste peatüki ja peatüki "Rahvas" viimane paragrahv, kus see on formuleeritud rahva õigusena. Redaktsioonitoimkond, kaaludes poolt- ja vastuargumente, leidis siiski, et õigem oleks nimetatud mõtte jätta rahvast käsitlevasse peatükki. Seetõttu ei ole ka viienda toimkonna ettepanekut II peatükis arvestatud. [...]

III peatükk. Selles peatükis oli problemaatiline peatüki viimane paragrahv, praeguses numeratsioonis § 52, ehk see, kuidas sõnastada rahva õigus vastuhakule. Siin oli meile laekunud ka härra Lauri Vahtre ettepanek, et peaks olema kindlasti täpsustatud järgmiselt: "vägivaldse muutmise katsele". Me leidsime, et väljend "vägivaldne muutmise" sisaldab endas ka muutmise katset kui algusfaasi. Sellist täpsustust me ei pidanud vajalikuks. Küll aga pidasime vajalikuks täpsustada mõtet, et rahval see õigus on. Aga see õigus tekib siis, kui muud vahendid ei ole rakendatavad. See tähendab, kui põhiseaduslikud vahendid riigi kaitseks, milleks on kaitsejõud ja muud riigivõimuinstiitutsioonid, on võimetud. Selle täpsustuse lisamist pidasime vajalikuks just seetõttu, et vältida omakohtu põhiseaduslikku sätestamist. Meid tegi ettevaatlikuks ka see, et teistes põhiseadustes, mida me jõudsime uurida, leidsime me vastavasisulise sätte vaid Saksa põhiseadusest, kus see õigus oli koos reservatsiooniga. Nii et praegu on see siis sellisel kujul: "Rahval on õigus põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikult vastu hakata, kui muud vahendid ei ole rakendatavad.

[...]

L. Hänni: Paragrahvi 38 kohta oli viiendal toimkonnal ettepanek lisada uus lõige: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga Eesti kodaniku õigus." Selle vastuvõtmise korral tuleb jätta välja § 52. Siin oli redaktsioonitoimkonna eelistus jätta mõtte, mis väljendab meie suhet omaalgatuslikku vastuhakku, kui ohus on Eesti põhiseaduslik kord ja riiklik iseseisvus, rahva suveräänseks õiguseks ja jätta see § 52. Nii et me ei toetanud praegu selle sätte lisamist II peatükki.

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Kallid kolleegid! Selle mõtte sisseviimise eest on palju võideldud ja seda mitmeti selgitatud. Mul on hea meel, et tahetakse seda mõtet sisse jätta. Kuid § 52 kohta ma ütlen, et sellisel juhul on see puhtdeklaratiivne, rahval kui sellisel on seda väga raske teostada. Nagu ma olen siin juba rääkinud, me teame minevikust, kuidas rahva nimel kõiksugu asju tehti. Me mäletame hästi, et represseerimise läbiviijaks oli üks osa rahvast ja

represseerimise ohvriks langes teine osa rahvast. Minu meelest on siin küsimus täiesti põhimõtteline: kas me läheme seda teed, et Eesti Vabariigi kodanik kaitseb Eesti iseseisvust ja temal on selleks õigus, juhul kui tekib mingisugune olukord, kas okupatsioon või mingisugune ootamatu sisemine segadus, et igal kodanikul on see n.-õ. põhiseaduslik õigus, see on põhiseaduses määratletud. Siin me anname ka hinnangu möödunule ja planeerime Eesti vaimu tulevikuks. Ühel juhul me anname hinnangu, kuidas me suhtume sellesse, et me ilma käsuta võitleme Eesti iseseisvuse eest, sellele, kas dissidendid olid siis kurjategijad või ei olnud, kas need, kes kogunesid lauluväljakule, olid huligaanid või ei olnud. Samuti me sätestame seda korda tuleviku jaoks, et kui mõni Tsedenbal hakkab siin diktatuuri kehtestama ja ohvreid nõudma küll sadade ja tuhandete kaupa või kui me oleme okupeeritud ja n.-õ. ülaltpoolt organiseeritud vastupanu on võimatu, kas siis kodanikul on üldse võimalus ise koos teistega kuidagi sellele vastu hakata. Aitäh!

Juhtaja: Härra Tarto! Kas on võimalik veel kord ette lugeda see vajalik täiendus § 38 tekstile või tuleb teie esinemisest nii aru saada, et tekst tuleks lisada mõnele teisele paragrahvile?

E. Tarto: Siin on jutt § 38 lõikest 2. Tuleks lisada selline redaktsioon: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga Eesti kodaniku õigus." Siin on lihtsalt "põhiseaduslik" ära jäetud. See on ka loomulik, sest kui see on põhiseaduses sees, siis on see niikuinii põhiseaduslik õigus. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Proua Hänni! Kas me saame hakata hääletama või on vaja midagi veel lisada?

L. Hänni: Me saame ilmselt hakata hääletama, ainult ma juhin tähelepanu, et redaktsioonitoimkonnal on see mõte peatüki "Rahvas" §-s 52. Kui me selle siia sisse hääletame, siis on meil vaja uuesti langetada otsus § 52 kohta. Härra Tartol oli ettepanek vastuvõtmise korral jätta § 52 välja, aga ilmselt seda sellisel kujul hääletada ei saa.

Juhataja: Tänan! Härra Salum!

V. Salum: Kuna see § 52 on esimese toimkonna looming, siis ma tahan natuke veel täiendada proua Hänni põhjendusi. Kõik, mida Tarto enne ütles, on õige, ja kui see § 52 jääb sisse, siis sellega on kogu vabadusvõitlus ja metsavendlus õiguslik tegevus. Sellega on hinnang rahva õiguste kohta antud, need ei ole mässajad ega bandiidid. Võimu võib haarata ka mõni Eesti Vabariigi kodanik ja oma maitse järgi kujundada uut Eesti Vabariiki. Kõik need asjad peaksid olema sees rahva õiguste osas, mitte kodanikuõiguste osas.

E. Leisson: Lugupeetud härra eesistuja! Ma tahan avaldada protesti teie tegevuse suhtes. Paragrahv 21, mille puhul ma sõna palusin, on ammu mööda läinud. Tahan juhtida teie tähelepanu asjaolule, et Eesti Vabariik on ühinenud rahvusvahelise kohtu põhikirja statuudiga, milles on fikseeritud, et välisriikide kodanikel ei ole õigust teise riigi territooriumil tegelda poliitilise tegevusega. Seega, Rumesseni ja Endre seisukoht ja ettepanek on täiesti seaduspärased. Ühtlasi on ka topeltkodakondsusega isikutel õigus arendada poliitilist tegevust vaid oma elukohamaal. Me ei peaks oma põhiseaduses minema teadmatusest vastuollu rahvusvaheliste õigusaktidega, millega me oleme ühinenud.

Juhataja: Suur tänu! Mina aga omakorda palun vabandust, et ootamatult segasin!

L. Mäll: Lugupeetud juhataja! Head kolleegid! Ma pooldan, et § 38 ja § 52 jääksid eraldi sisse. See tähendab seda, et üks ja sama põhimõte oleks sõnastatud kahes eri kohas. See on tõepoolest

väga tähtis põhimõte, mis meie konstitutsioonis peab sees olema. Ma toonitan seisukohta, et rahval on õigus kukutada valitsejat, kes püüab riigikorda muuta. Sellel põhimõttel on väga suured ajaloolised traditsioonid. Näiteks juba Vana-Indias ja Vana-Hiinas oli seadustatud, et rahval on õigus kukutada valitsejat, kes astub kehtiva riigikorra vastu. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et § 38 lisada järgmine tekst: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus"? Kes on selle poolt? Poolt 15, vastu 10. Assamblee on otsustanud, et § 38 on vaja täiendada tekstiga, mille pani ette viies toimkond. Järgmisena tuleb vist arutada § 54.

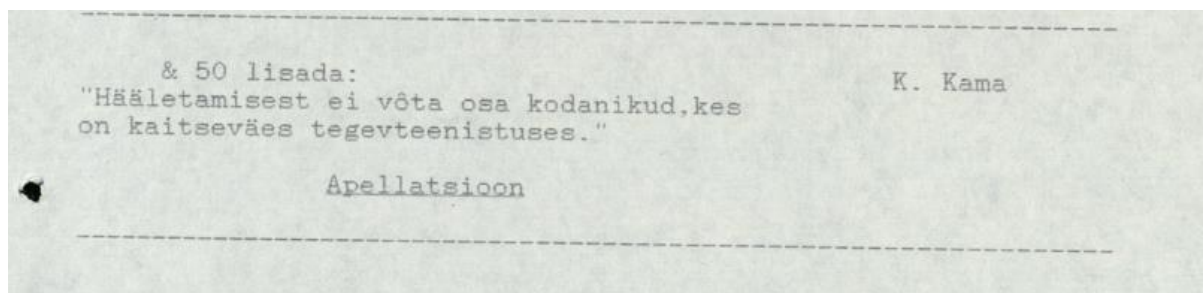
L. Hänni: Paragrahvi 54 kohta oli vist ka Kaido Kama ettepanek. Ei olnud. See oli härra Uluotsa ettepanek.

Juhataja: Paragrahv 54 peatükis "Riigivanem", härra Uluots, niipalju kui mäletan.

L. Hänni: Või tuleb siis nüüd vastuvõtmisel § 52 välja jätta? (Hääled saalist.)

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Enne hääletamist pidas juhatus nõu, aga vist liiga vähe. Me olime seisukohal, et võib-olla redaktsioonitoimkond peaks uuesti parandama, § 52 üle vaatama. Härra Mäll ja härra Runnel juhtisid õigesti meie tähelepanu sellele, kuidas need asjad on omavahel seotud ja et üks teist ei välista. Nii et meil tuleb § 52 juurde tagasi tulla, kuid välja jäetud see paragrahv ei ole ja seda hääletamisele pandud ei ole.

PA 29.11.1991 redaktsioonile 04.12.1991 seisuga laekunud ja 29.11.1991 istungist menetlusse jäänud redaktsioonitoikonnale esitatud ettepanek³⁰:

PA 02.12.1991 redaktsioon³¹

III PEATÜKK

Rahvas

§ 47. Kõrgemat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

³⁰ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, 1 224.

³¹ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.5a, 1 8–9.

§ 48. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega põhiseaduse § 145 alusel.

§ 49. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 50. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust kinnipidamiskohtades.

§ 51. Rahvushääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

PA 06.12.1991 redaktsioon³²

III PEATÜKK

Rahvas

§ 47. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 48. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega põhiseaduse § 145 alusel.

§ 49. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 50. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

§ 51. Rahvushääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

PA 06.12.1991-07.12.1991 istungite stenogrammist:

³² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 63–64.

L. Hänni: [...] Peatükis "Rahvas" on üks väljajäte, see puudutab § 52, mis määras rahva põhiseadusliku õiguse riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikult vastu hakata. Kui te mäletate meie eelmisel istungil toimunud arutelu, siis selline säte sai kehtestatud kodanikuõigusena § 38 teises lõikes ja kuna see õigus on määratud iga kodaniku tasemel, siis on loomulikult olemas selline õigus ka rahval ja me ei peaks sama tähendust omavate sätetega oma põhiseaduse teksti koormama.[...]

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Järgmine apellatsioon puudutab § 50 ja see on esitatud härra Kaido Kama poolt. Härra Kaido Kama on teinud ettepaneku lisada sellele paragrahvile säte "Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kaitseväes tegevteenistuses." Redaktsioonitoimkonna poolt on lisada, et meil ei olnud piisavalt aega ega võimalust korraldada poliitilisi diskussioone oma toimkonnas. Seetõttu ma oma toimkonna seisukohta ei saa tuua ja küsimus on assamblee otsustada. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Sõna soovib härra Kama. Palun!

K. Kama: Lugupeetud assamblee! Ma riskin veel kord apelleerida, teades ette, et väga tõenäoline on vähemusse jäämine nagu eelmise apellatsiooniga. Kõigepealt ma tahaksin teha redaktsioonilise märkuse. Enda teada ma esitasin apellatsiooni nende kodanike kohta, kes on kaitseväes ajateenistuses, mitte tegevteenistuses. Proua Hänni, kas see oli minu viga, kui ma tegin apellatsiooni, või teie viga, kui te lugesite selle ette? Vahe on selles, et kui seal on "ajateenistuses", siis on küsimus ainult nendes meestes, kes on seal aasta või poolteist, kuidas seaduses paika pannakse. Kui me räägime tegevteenistusest, siis see hõlmab ka kõiki lepingulisi sõjaväelasi, ohvitseri, kes on tegevteenistuses. Ma enda teada rääkisin ainult ajateenistusest.

L. Hänni: Lugupeetud härra Kama! Tõepoolest, me peame vabandama, sest masinakirjas on siia sattunud vale sõna – peab olema "ajateenistuses".

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, palun teid kõiki teha parandus leheküljel 3 § 50 kohta tehtud apellatsioonil! Viimane sõna "tegevteenistus" on ekslik, peab olema "ajateenistus".

K. Kama: Nüüd ma tahaksin seda ettepanekut natuke sisuliselt põhjendada. Kui me jätame hääleõiguslikeks ka ajateenistuses viibivad soldatid (ütleme sellise sõnaga), siis võimaldab see manipuleerida näiteks kohaliku omavalitsuse valimistel vastavalt sellele, milline volikokku kandideeriv kohalik tegelane saab paremini läbi ühe või teise väeosa ülemaga. See asi on ka mujal maailmas nii olemas, nii et probleemid samal teemal on kerkimas ja oleks ikkagi ettepanek taolist olukorda Eestis vältida. Kui mulle nüüd öeldakse, et need ajateenistuses viibivad kaitseväelased hääletavad mitte selles kohas, kus nad aega teenivad, vaid selles kohas, kus nad alaliselt elavad, siis ma kardan väga, et see ei ole tehniliselt, protseduuriliselt läbiviidav. Nii et ikkagi ma soovitaksin jätta ajateenistuses viibivad kaitseväelased sellest valimisõigusest ilma. Tänan!

Juhataja: Tänan! Sõna saab härra Vahtre. Palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Minu arvates on siin tegemist ettepanekuga küllaltki oluliselt piirata kodanikuõigusi ja peab kolm korda järele mõtlema, kas seda siiski tohib teha. Ilmselt on meil kõigil hästi teada taoline pretsedent, mille üle ka omal ajal väga vaieldi – Asutava Kogu valimised. Sel ajal viidi nad isegi rindeolukorras läbi ja midagi hullu ei juhtunud. Minu jaoks ei ole sugugi veenev Kaido Kama arutlus, et korraldada sõduritele hääletamine elukoha järgi

oleks niivõrd raske ja korraldamatu. Me ei saa teha niisugust kiviaja konstitutsiooni. See elu siin Eestis läheb ka ikka natuke edasi. Ja jätta sõdurid ainult selle põhimõtte pärast hääletamisest ilma ei ole minu arvates õige. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, kas meil on võimalik piirduda järgnevalt kolme sõnavõtuga – härrad Erm, Adams ja Tamme? Kas on proteste? Proteste ei ole. Palun peame siis kinni kokkuleppest, et viimasena saab sõna härra Tamme!

A. Erm: Mul väga palju härra Vahtrele lisada ei ole. Minu meelest on meil siin põhiseaduses üldse tendents hakata piirama noorte inimeste õigusi. Ma ei tea, kas me ei taha seda noort põlvkonda usaldada või milles on asi. Need argumendid, et tehniliselt ei ole see hääletamine teostatav, ei ole minu meelest veenvad. Seda saab teha kirja teel, tulevikus on võib-olla arvutisüsteem olemas. Me ei tee ju põhiseadust ainult lähemaks kaheks-kolmeks-viieks aastaks. Ma tänan!

J. Adams: Sellisel hääleõiguse piiramisel on ajalooliselt olnud kaks põhjust. Üks on riiklikest huvidest lähtuv piiramine, mis on täiesti mõeldav juhul, kui hääletamine või poliitiline kampaania on korraldatud selliselt, et see võiks mõjuda sõjaväes sisemiselt halvasti. See argument on väga tõsine argument, me ei ole seda kaalunud. Suuremalt jaolt sõjaväelased saavad hääletada. Mul isiklikult oli võimalus hiljaaegu näha, kuidas Kanada on seda korraldanud oma ülemeremaal viibivate sõjaväelaste puhul. Hääletusbülletäänid n.-ö. faksitakse, et nad saaksid näiteks Kanada põhjaosa valimisringkonna valimistest osa võtta, ja mingit probleemi ei ole keegi selles nagu näinud. Kuid minu arvates me ei ole tõsiselt tegelnud sellega, et see paragrahv on meil praegusel kujul arhailine. Mitmed eksperdid ja eriti Taani professor Germer rõhutasid, et ei ole mingisugust tehnilist õigustust sellele, et vangidelt võetakse ära hääleõigus. See on küll Nõukogude ajast tulles meile harjumatu, ka Eesti Vabariigi traditsioon ei kinnita seda, aga ma väidan, et Euroopa üldises pildis on selline asi täiesti arhailine. Võib-olla oleks õige, kui me jätaksime selle paragrahvi üldse ära ja annaksime ka vangidele hääleõiguse, nii nagu vähemalt teistes riikides on see tavaks muutunud.

R. Tamme: Ajateenistuses olevate isikute hääletamist saab korraldada elukohajärgselt küll. Mind ei veena väide, et väljatöötatav valimisseadus peab just seda vajadust arvesse võtma.

Juhataja: Aitäh! Härra Rätsep taotleb, et ta saaks lühidalt välja öelda ka oma kaalutlused. Palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Äsjakuuldud seisukohale vastupidiselt arvan mina, et nii ajateenijate kui ka vangide osavõtt oma elukoha järgselt ei ole võimalik. Põhiline kontingent eeldatavatest Eesti ajateenijatest teenib meie kujuneva riigipiiri kaitsel. Samuti väga oluline osa sellest kontingendist töötab vangivalvuritena kinnipidamiskohtades. See on vaieldamatu tõsiasi, mille ettenägemine on väga lihtne. Nende ülesannete täitmisega seoses ei ole füüsiliselt võimalik oma elukohas valimisest osa võtta. Kaasaegsemaid valimisvorme on küllalt raske tehniliselt teostada, sest meie oludes puudub täielikult vastav praktika.

Juhataja: Suur tänu! Vabandan härra Seppa ees. Või on tõesti nii, et me peaksime veel tegema ühe erandi? Tundub, et iga erandi tegemine tasub end juhatusele väga karmilt kätte. Niisiis asume hääletama. Vaidluse objektiks on § 50 ja vastavalt kolleeg Kama apellatsioonile taotletakse tekstile lisada "Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kaitseväes ajateenistuses." Kes on selle poolt? Poolt on 7, vastu on 22 häält. Assamblee on otsustanud jätta rahuldamata härra Kama apellatsiooni ja §-le 50 ei lisata teksti, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kaitseväes ajateenistuses.

PA 07.12.1991 redaktsioon³³

III PEATÜKK

Rahvas

§ 47. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 48. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega põhiseaduse § 145 alusel.

§ 49. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 50. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

§ 51. Rahvushääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse läbiviimise korra sätestab seadus.

Rahvahääletusel vastuvõetud otsus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

PA 13.12.1991 redaktsiooni I versioon³⁴

III PEATÜKK

Rahvas

§ 47. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 48. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega põhiseaduse § 148 alusel.

§ 49. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

³³ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 88.

³⁴ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 106.

§ 50. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

§ 51. Rahvahääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse läbiviimise korra sätestab seadus.

Rahvahääletusel vastuvõetud otsus omandab seaduse jõu, kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

PA 13.12.1991 redaktsiooni II versioon³⁵

III PEATÜKK

Rahvas

§ 46. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 47. Rahvas teostab riigivõimu:

1) Riigikogu valimisega;

2) rahvahääletusega;

3) kohalike omavalitsuste esinduskogude valimisega põhiseaduse § 146 alusel.

§ 48. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 49. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

§ 50. Rahvahääletuse korraldamise otsustab Riigikogu.

Rahvahääletuse läbiviimise korra sätestab seadus.

Rahvahääletusel vastuvõetud otsus omandab seaduse jõu, kui poolthäälte arv ületab vastuhäälte arvu.

³⁵ Rahvusrarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 157.

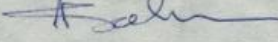
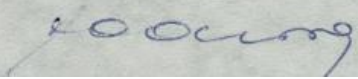
I toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist:³⁶

Peatükist "Rahvas" paragrahv 47
Vooglaid ja Runnel soovivad lisada p.3 riigipea valimisega ja
muuta endine p. 3 punktiks 4.
"Rahvaalgatuse" lisamist ei toeta keegi.
O t s u s t a t a k s e : Paragrahv 47 esitada alternatiiviga.
Sellega rahuldatakse Rohtvee, E.R., Maspurani ja T. Kääbini
ettepanekud.

Paragrahv 48
T. Kääbini ettepanekut ei arvestata.

Paragrahv 49
Nõustuda redaktsioonitoimkonna ettepanekuga.

Toetatakse ka prof. Rebase ettepanekut pealinna kohta sätte
sisseülitamist. Toimkonna redaktsioonis oli see alguses ka
esitatud.

Juhatas V. Salum
Protokollis S. Tooming

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna I (11.01.1992) koosoleku protokollist³⁷:

III ptk.

§46.

Raidla: § tuleks sõnastada:

"Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike
kodanike kaudu".

Runnel: Semantiline ebatäpsus jääb sisse.

Jürgenson: Hääleõiguslike kodanike kaudu käib ikka
teostamine.

Raidla: Mõistete korrelatsioon §46 - §47.

Adams: Võiks §46 - 47 kokku viia.

Raidla: Vormitehniliselt raske. Mõistete mahud erinevad.

Talve: Jätta ära "kõrgeim" - saame mahud samaks.

Truuväli: See ei lähe. Rahvas on siin juba organi
tähtsuses.

³⁶ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 1 89.

³⁷ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, 1 58-59.

Hallaste: "Kuulub" rahvale , teostamise asemel.

Runnigi: "kannab Eestis rahvas"

Kask: kannab rahvas, kes teostab seda hääleõiguslike kodanike kaudu.

Markvart: Rahvas teostab kõrgeimat riigivõimu hääleõiguslike kodanike kaudu:
Ühitada §46-47 ja sõnastada järgmiselt: Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:
1) Riigikogu valimisega;
2) rahvahääletusega.
Alternatiiv: lisada §46 p. 2 riigivanema valimisega.

§48 samaks

§49

Lang: lisaks "kaitseväge teenijad", ära võtta jõuame alati kui ühiskonna areng sinnani jõuab.

Rask: Praeguses situatsioonis vastab §49 meie aja nõuetele.

§50. Selle koht on ptk. "Seadusandlus" - aktspteeritud

PA 16.01.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] Peatüki "Rahvas" kohta on põhiline etteheide, nagu ma juba ütlesin, et rahvale on antud liiga väikesed võimuvolitused. On konkreetseid ettepanekuid, millised hoovad peaks olema rahval veel lisaks riigivõimu teostamiseks. Need on eelkõige riigivanema valimine ja rahvaalgatus. Üksikutes kirjades on märgitud, et selleks hoovaks võiks olla ka saadikute tagasikutsumise õigus. [...]

[...]

K. Kama: [...] Mis puudutab riigiõiguslikku konstruktsiooni, siis praegu on peatükist "Rahvas" välja jäetud kõrgeima riigivõimu teostamise paragrahvi kolmas punkt omavalitsuste kohta. Siin oli tõepoolest vaieldav esiteks see, kas omavalitsuste valimisega teostatakse riigivõimu. Konkreetne juriidiline vastuolu seisnes selles, et kui omavalitsusi valivad meil ka mittekodanikud ja me nimetame omavalitsuste valimise kõrgeima riigivõimu teostamiseks, siis anname sellega kõrgeima riigivõimu teostamise õiguse ka mittekodanikele. [...]

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 30.01.1992 koosoleku protokollist³⁸:

III ptk. Rahvas
Kus me lahendame selle presidendi valimise probleemi?

III ptk-s tuleb lahendada ja komplekselt kõigis teistes kohtades ühe hääletusega.

PA 20.01.1992 redaktsioon³⁹

III PEATÜKK

Rahvas

§ 46. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;

ALTERNATIIV: lisada § 46 p.2: Presidendi valimisega.

§ 48. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 49. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

PA 26.01.1992 redaktsioon⁴⁰

III PEATÜKK

Rahvas

§ 46. Kõrgeimat riigivõimu Eestis teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;

³⁸ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 170–171.

³⁹ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.29, l 3.

⁴⁰ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 123.

2) rahvahääletusega;

ALTERNATIIV: lisada § 46 p.2: Presidendi valimisega.

§ 48. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.
Hääleõiguslik ei ole kodanik, kes on kohtu poolt tunnistanud teovõimetuks.

§ 49. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 28.01.1992 koosoleku protokollist⁴¹:

EV PA red. toimkonna koosoleku 156
protokoll

koosoleku toimus Tampereal
28.01.92 15⁰⁰ - 19⁰⁰

kohal olid: T. Kask, L. Kõnnu,
K. Jürgenson, K. Kama,
J. Patsap, J. Kallaste, V. Ruusonen,
K. Kaste, K. Kõnnu, Linnae Laid,
Valde Laid ja Kaasjäse enidapid.

Ekspertid: J. Pold, P. Lang...

⁴¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 165-166.

Rahvas III ptk.

Ugandi: Rahvaalgatus, veda eslekomitee
mis demokraatlikum vaitsenelkandum.
1920a põhiseaduses.

Rahvaalgatus, seaduste algatamine, muutmise
ja taikendamise võimetus.
Häämi: Eritis pean võtma eniduse demokraatia.
Seaduste algatamise õiguse viimise
vale P. K. liimule, pean võtma võitlus
televad ideed leidema see Parlamenti.

Põld: Rahvaalgatus on võna vallis kõne.
Allkirja võpuda ei saa pees, eravõna
võitlus raatel.

Narsua: Kes ei saa teha otsust min,
võtame apumendid seadumise
ja palume ansambleed, sulla
võitlus reidumõiti reigitama.

Häämi: Kes presidenti võitlus rahvas võit P. K.?
Olema teidamud uake varandusena.

Lang: President ei ole taikuvõim
pea vaid arbiter, veller oleme
kõnuleppimised. 157. (2)

Häämi: Otsused ei ole reotud omavahel
võitlus ja võitlus võit.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 30.01.1992 koosoleku protokollist⁴²:

III ptk-s tuleb lahendada ja komplektselt kõigis teistes kohtades ühe hääletusega.

§ 58
Käbin: delegeerida see probleem seadusele.

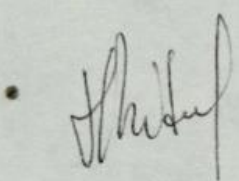
Hallaste: vanglasse ei saa valimiskampaaniat viia.

Rask: Me ei tea, kes on meie praegune vang. Praegune on selline, kes ühe sigareti eest tapab inimese. Sellina olukord kestab veel ligi 50 aastat.

Käbin: Paneks alternatiivina:
Seadusega võib piirata nende kodanike valimisõigust, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades."
Käbini ettepaneku poolt: 3 poolt - Hänni, Kaalep, Käbin,
2 vastu.

Hänni: Protседuuri normidest läheme välja, kui me hakkame redaktsiooni toimkonna alternatiive panema teksti.

~~T. Käbin~~ on oma ettepanekuga nagu ikka hiljaks jäänud. Sama kehtib redaktsioonitoimkonna kohta. Teksti saab antud etapil lülitada vaid ekspertide alternatiive.

Koosoleku juhataja		K. Kama
Protokollija		H. Sibul

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 04.02.1992 koosoleku protokollist⁴³:

III peatükk
§ 56 Alternatiiv
Toetab: Käbin, Hänni.
Ei toeta: Kask, Hallaste.

§ 58
Käbin: Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on...
IV peatükk

PA 06.02.1992 redaktsioon⁴⁴

III PEATÜKK

Rahvas

⁴² Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 171.

⁴³ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 182.

⁴⁴ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 150.

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega;

ALTERNATIIV: lisada: Vabariigi Presidendi valimisega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.
Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

PA 06.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni III peatükis on liidetud esialgse eelnõu kaks paragrahvi ja sellega ületatud vastuolu eelmises redaktsioonis, kus ei olnud päris selge, mida tähendab kõrgeima riigivõimu teostamine ja kõrgema riigivõimu teostamine. Nüüd on see säte selge ja on loetletud need hoovad, kuidas rahvas teostab kõrgeimat riigivõimu. Need on Riigikogu valimised, rahvahääletus ja alternatiivina on sees Vabariigi Presidendi valimised. Sellest loetelust on jäänud välja kohalike omavalitsuste valimine. Seda mitmel põhjusel. Kõigepealt, arutelu selle üle, kas omavalitsuste volikogude valimine on riigivõimu teostamine, kaldub selles suunas, et on otstarbekas eristada need kaks võimutasandit. Kuna meil §-s 154 on öeldud, et omavalitsused tegutsevad iseseisvalt, siis juriidilise korrektsuse huvides jäi see säte või see norm praegusest eelnõust välja. Paragrahvis 58, mis oli eelmises eelnõus, ja §-s 49 on põhimõtteline muudatus. Kui eelmises versioonis oli selgelt öeldud, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades, siis praeguses redaktsioonis ei ole põhiseaduslikult nende inimeste hääleõigust piiratud, vaid see õigus on delegeeritud seadusandjale. Me näeme ette, et demokraatia süvenemisega võib Eesti jõuda olukorda, kus ei ole vaja piirata süüdimõistetute hääleõigust. Sel juhul võib seaduste muutmiseks selle läbi viia, ilma et meil oleks vaja põhiseadust muuta. Üks säte sellest peatükist "Rahvas", mis esialgu oli olemas, s. o. rahvahääletuse korraldamine, on viidud seadusandluse peatükki, sest rahvahääletus seondub põhiliselt seaduste vastuvõtmisega ja selle tõttu on tema õigem koht just nimelt seadusandluse juures.

[...]

Juhataja: [...] Assamblee on otsustanud ja seekord lõplikult, et § 48 jääb alternatiivne tekst. Jätkame tööd. Järgmine alternatiiv on leheküljel 9 § 56 kohta. Selles küsimuses võtab ekspertidest sõna härra Raidla. Vabandust, eksperdid jõudsid siiski kokkuleppele, et sõna võtab härra Lang.

R. Lang: Austatud juhatus! Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Rahva poolt kõrgeima riigivõimu teostamise viiside loetelu taandub tahes-tahtmata küsimusele, kes valib tulevase Eesti Vabariigi riigipea, kas rahvas või teeb Põhiseaduse Assamblee rahvale ettepaneku delegeerida see õigus uue põhiseaduse vastuvõtmisega Riigikogule. Sellel küsimusel on tegelikult kolm aspekti: poliitiline, sotsioloogiline ja riigiõiguslik. Asja

otsustamisel tuleks arvesse võtta kõiki aspekte ning mitte absolutiseerida mõnda neist. Poliitilisest aspektist tuleks probleemile läheneda mitte riigipea ametikoha seostamisega teatavate konkreetsete isikutega, vaid üritada analüüsida neid tegureid, mis ühel või teisel juhul viiksid riigivõimud tasakaalust välja, kuidas üks institutsioon võiks teisi endale allutades omandada ühiskonnas määrava positsiooni. Kui läheneda asjale just sellisest vaatenurgast, võime tõdeda, et normaalselt toimida võiva ühiskonna puhul on see väljapakutavat põhiseadust järgides väga raske, kui isegi mitte võimatu. Küll on aga see võimalik erakorralistes situatsioonides. Põhiseaduses võib ette näha ja peabki ette nägema käitumisreeglid piirsituatsioonides, kuid ei ole veel leiutatud ühtki seadust, mis sajabrotsendiliselt välistaks võimu usurpeerimise erakorralistes tingimustes. Ainus, millele meil teiega sellistel puhkudel loota on, on rahva tarkus. Ajaloost on teada, et rahvas ei vali diktaatoreid, vaid need tekivad aste-astmelt oma volituste laiendamise teel, kuni nad rahva tahte toetudes usurpeerivad võimu. Poliitilisest ajaloost võib siin tuua sadu näiteid, alates Caesarist ja lõpetades Hitleriga. Seega ei pea meie arvates paika väide, et parlamendi poolt riigipeale antav mandaat välistaks domineerimise kiusatuse, pigem on ajalugu tõestanud siin vastupidist. Keskendugem aga selle küsimuse riigiõiguslikule aspektile. Tänapäeva demokraatlik maailm tunneb kolme riigivalitsemise vormi: parlamentaarset ehk briti süsteemi, presidentaalset ehk ameerika süsteemi ja rahvaesinduslikku ehk šveitsi süsteemi. Neist viimane, mis põhineb Rousseau õpetusel vahetust demokraatiast, on teatavasti tänapäeval kasutusel Šveitsis. Selle elemente, nagu näiteks rahvaalgatuse põhimõte, oli üle võetud ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseaduses. Puhtal kujul nimetatud tüüpe tänapäeva maailmas praktiliselt ei leidu. Konkreetse riigi valitsemisvormis leiame enamasti elemente kõikidest tüüpidest, ehkki üks neist on tunnistanud ülimuslikuks. Presidentaalset süsteemi iseloomustab eelkõige võimude lahusus, täidesaatev ja seadusandlik võim ei ole teineteisest sõltuvuses ja riigipea on reeglina täitevvõimu pea. See süsteem on omaks võetud Ameerika kontinendil ja tundub, et võetakse omaks ka mitmes kommunismist vabanenud Ida-Euroopa riigis, eelkõige Venemaal ja Ukrainas. Kui me käsitleme põhiseadust kui teatavat rahvuslikku lepingut, siis võime päris kindlalt väita, et Eesti ühiskonnas on sellise lepingu sõlmimise eelduseks olemas teatav poliitiline kokkulepe. Me oleme aru saanud, et see kokkulepe seisneb parlamentaarse valitsemisvormi valikus. Meie arvates ei ole Eesti ühiskond ilmutanud soovi aktsepteerida presidentaalset valitsemisvormi ja seda ei ole keegi Eestis seni ka tõsiselt välja pakkunud. Parlamentaarset valitsemisvormist on lähtunud kõik arvestatavad projektid. See on loogiliselt seletatav sellega, et parlamentarism on omaks võetud eelkõige Euroopas, kuhu me loodame tulevikus kuuluda täieõigusliku liikmena. Parlamentarismi kui sellist ei ole võimalik defineerida, see on üldine printsiip, mille kohaselt täidesaatev võim riigis on vastutav rahva poolt valitava seadusandja ehk parlamendi ees. Seda printsiipi järgides on võimalik kujundada kõige mitmekesisemaid suhteid riigipea, parlamendi ja valitsuse vahel. Teoreetiliselt on üritatud konstrueerida kahte parlamentaarset süsteemi. Dualistliku kontseptsiooni kohaselt on parlamentarism seadusandliku ja täidesaatva võimu tasakaalustamise süsteem. Seadusandlik ja täidesaatev võim on sõltuvas vahekorras, kuid mitte teineteisele absoluutselt allutatud. Seega on siin olemas ka elemente võimude lahususest. Süsteem näeb seadusandjale ette õiguse täidesaatvat võimu kõrvaldada, kuid vastukaaluks on riigipeale kui arbiterile antud võimalus vetoõiguse ja seadusandliku organi laialisaatmise näol. Dualistliku kontseptsiooni aluseks on Prantsusmaalt pärit kaaluvihide teooria, mille kohaselt poliitiline mõju ja vastumõju peaksid teineteist tasakaalustama. Ühel või teisel viisil on selle dualistliku kontseptsiooni alusel koostatud praegu enamik Euroopa vabariikide põhiseadusi. Teise ehk monistliku

kontseptsiooni kohaselt saab riigis olla ainult üks võim, kellest valitsus ja riigipea on täielikus sõltuvuses. Selle kontseptsiooni kohaselt ei saa me rääkida võimude lahususest, vaid eelkõige nende jaotusest. Monistlik lähenemine oli omane ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadusele. Nagu ajalugu näitas, ei osutunud see eriti toimivaks. Ekspertid on seisukohal, et tulevase Eesti riigipea parlamendist sõltuvusse seadmine on lähenemine monistlikule kontseptsioonile, millest enamik riike on tänaseks loobunud. Vaatleme nüüd, kuidas on riigipea institutsioon paika pandud Euroopa riikides, kes on valinud parlamentaarse valitsemisvormi. Me ei ole siinjuures vaadelnud Venemaad ja Ukrainat, kus on selge tendents presidentaalse korra poole, samuti ei ole me vaadelnud Valgevenet, Moldaaviat, Lätit, Leedut, Sloveeniat, Horvaatiat, Albaaniat, Jugoslaaviat, Tšehhoslovakkia ja Rumeeniat. Meie käsutuses lihtsalt ei ole olnud materjale, mille alusel otsustada nende valitava tee või juba valitud tee toimivuse üle. Meie vaateväljas on olnud Põhjamaad, Bulgaaria, Ungari, Poola, Kreeka, Itaalia, Austria, Saksamaa, Holland, Belgia, Luksemburg, Suurbritannia, Iirimaa, Prantsusmaa, Portugal ja Hispaania – kokku 20 riiki. Nimetatutest kaheksa on monarhiad. Teatavasti on just need riigid selle poolest väga õnnelikus olukorras, et seal puudub vaidlus, kuidas monarh saab ametisse, sest ta lihtsalt pärib selle trooni. Euroopa monarhide õiguslik seisund on väga erinev ja ka nende sekkumine riigi ellu pole ühene. Näiteks on Hispaania kuningas vägagi aktiivne osaleja riigi elus. Kuid kõiki monarhe iseloomustab just seesama arbiteri roll, mida me ka oma riigipea puhul näha tahame. Ülejäänud 12 vabariigist kaheksas – Islandil, Bulgaarias, Poolas, Austrias, Irimaal, Prantsusmaal, Portugalis ja Soomes – valib riigipea rahvas. Soomes on otsestele presidendivalimistele üle mindud hiljuti, selle reservatsiooniga, et juhul kui keegi kandidaatidest ei saa hääletamisel absoluutset häälteenamust, valivad presidendi valijamehed, kes valitakse rahva poolt, nagu see on olnud viimased 60 aastat. Seega jääb Euroopas alles vaid neli vabariiki, kus rahvas ei teosta riigivõimu riigipea valimisega. Neist Itaalias valib presidendi parlamendi mõlema koja ja kõigi maakondade esindajate üldkogu. Kuna meil puudus võimalus kõrvutada Põhiseaduse Assamblee pakutavat riigipea valimise süsteemi teiste riikide analoogidega, sest meil ei läinud korda selliseid leida, võime väita, et pakutava näol on tegemist küllaltki põhimõttelisel laadi riigiõigusliku uuendusega. Pakutava konstruktsiooni analüüs lubab aga selle toimes kahtlust avaldada. Nii näiteks ei anna pakutav § 80 vastust küsimusele, mis juhtub siis, kui Riigikogus ei seata õigeaegselt üles ühtki presidendikandidaati, kuna kellegi taha ei rühmitu viiendikku Riigikogu koosseisust, või kui teises voorus suudetakse üles seada ainult üks kandidaat, kes ei saa koosseisu häälteenamust. Kuid me ei saa unustada ka selle küsimuse sotsioloogilist aspekti. Peale põhiseaduse eelnõu avaldamist mullu detsembris olime paljude üheselt riigipea otsevalimist pooldavate arvamusalvade tunnistajaks. Kui isegi arvata, et vaikiv enamus pooldaks pakutud varianti, siis jaanuaris läbiviidud küsitlus näitab, et 71% vastanutest pooldab riigipea otsevalimist ning vaid 10% vastanuist on nõus andma selle õiguse parlamendile. Tõuseb küsimus, kas sellisele rahva arvamusele on meil vastu seada kaalukaid riigiõiguslikke argumente. Ekspertide ühise arvamuse kohaselt selliseid argumente ei ole. Lähtudes eespool toodud küsitlusest, mille järgi põhiseadus on ühiskondlik leping, oleme jõudnud järeldusele, et Eesti Vabariigi president tuleks valida vabadel valimistel Eesti Vabariigi kodanike poolt. Teeme Põhiseaduse Assambleele ettepaneku, lähtudes eelnõu §-st 4, mille kohaselt Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel, lisada eelnõu § 56 punktina 2 sõnad "Vabariigi Presidendi valimisega", nii et praegune teine punkt läheks kolmandaks. Täna!

Juhataja: Suur tänu! Millised on küsimused? Härra Rumessen!

V. Rumessen: Mul on ettekandjale küsimus. Praegu on seaduslik riigivõim ju tegelikult taastamata, demokraatia on lapsekingades, rahvas on väga manipuleeritav ja me tuleme totalitaarsest süsteemist. Kuidas te näete, mis põhjusel peaks praegu valima presidenti Eesti Vabariigi kodanikkond, kes ei ole varem mitte kunagi otsestest valimistel presidenti valinud? Miks peaks ta seda tegema nüüd, kui seaduslik riigivõim on veel taastamata?

R. Lang: Ma arvan, et seaduslik riigivõim taastub uue konstitutsiooni ellurakendamisega. Minu meelest need kolm komponenti, mis ma siin ette lugesin, nii poliitiline, sotsioloogiline kui ka riigiõiguslik aspekt, annavad sellele küsimusele vastuse. Me ei ole leidnud ühtegi kaalukat argumenti, et lükata tagasi praegu rahva esitatud arvamus ja tahe valida endale otsestest valimistel president.

A. Kaalep: Kas ma tohin esitada küsimuse härra Rumessenile? Kas ta oleks nii lahke ja tõlgiks eesti keelde võõrsõna "manipuleeritav"?

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kui on võimalik, siis ehk ei oleks otstarbekohane pidada diskussioone assamblee liikmete vahel. See, et on võimalik eriarvamus, on niigi selge. Kas härra Kaalep on nõus juhatuse seisukohaga, et te härra Rumesseniga lahendate need küsimused pärast assamblee istungit?

A. Kaalep: Ma pean nõus olema, aga mul oleks hea meel, kui assamblee liikmed tarvitaksid sõnu, millest on võimalik aru saada.

A. Erm: Mul ei olegi tegelikult niivõrd küsimus, kui just selle eelneva diskussiooni peale tahan öelda, et enne hääletamist peaks kindlasti tegema vaheaja, sest tõepoolest on vaja natuke vaielda.

Juhataja: Aitäh! Kas küsimusi on veel? Ei ole. Aitäh, härra Lang! Vabandust! Viimasel hetkel tuli tabloole härra Rebase nimi. Palun!

H. Rebas: Ma tahan ainult küsida, kuidas me teame, et rahvas just nii väga tahab valida omale presidenti. Kes on see rahvas, kes seda nii väga tahab?

R. Lang: Sellele küsimusele saan ma vastata, tuginedes nendele andmetele, mis on meie käsutusse laekunud, s. o. viimastele sotsioloogilistele uurimustele, mis on tehtud detsembris ja viimane veel 28. jaanuaril. Mingit muud alust meil siin kahjuks pakkuda ei ole, sest vastab tõele, et ajakirjanduses avaldatud artiklid võivad anda ainult mingisuguse ülevaate mingisugustest tendentsidest, kuid ei suuda anda sellele küsimusele ammendavat vastust.

Juhataja: Tänan! Läheme edasi sõnavõttudega. Suur tänu, härra Lang! Esimesena saab kõneks sõna härra Kask. Palun!

P. Kask: Austatud kolleegid! Kõigepealt võtan sõna kolmanda ja neljanda toimkonna nimel. Me arutasime oma ühisistungil läbi kõik need alternatiivid, mis meie toimkonna piiridesse sattusid, ainult ühte ei jõudnud arutada. Esimene neist oli see, kes valib presidendi. Kahjuks oli see esimene ja kahjuks ei jõudnud diskussioon veel õieti käima minna, kohal oli ainult viis inimest. Üks kohalolija tunnistas, et see sotsioloogiline argument on pannud ta oma seisukohta muutma. Kui ta enne oli Riigikogus presidendi valimise poolt, siis seekord jäi ta erapooletuks. Ta kõhkles. Ta arvas, et meie ühiskonnas on liiga nõrgalt lahendatud vastutuse küsimus, ja arvas, et otsesed presidendivalimised võiksid seda probleemi paremini lahendada. Kokku võttes: 5 kohalolijast 2 olid presidendi kaudse valimise poolt, 2 olid nõus ekspertidega ja nagu

öeldud, 1 jäi erapooletuks. Ma arvan, et "dualistlik süsteem" ja "monistlik süsteem" ei ole ühetähenduslikud. Dualismi all võib mõelda niihästi seda, et rahvas valib kaks erinevat esindusorganit, parlamendi ja presidendi, aga selle all võib mõelda ka seda, et seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel kas on või ei ole tasakaalu, kas üks prevaleerib teise üle, kas teine on ainult fassaadiks esimesele või täidavad nad mõlemad võrdlemisi tasakaalukalt, suhteliselt iseseisvalt oma ülesandeid. Nende kirjandusallikate järgi, mida ma olen lugenud, millega mul on võimalik olnud tutvuda, on parlamentaarsüsteemi põhiliseks eeliseks just see, et rahvas valib ainult ühe esindusorgani ja see välistab igasugused konfliktid. Sel juhul on võimalik korraldada ülejäänud võimuorganite tööd nii, et konfliktid on välistatud. Parlamentaarsüsteem ongi selles mõttes väga hea süsteem, et ta otsekohe lahendab konflikti, kui see ka parlamendi ja valitsuse vahel tekib. Valitsus, mis on läinud konflikti parlamendiga, kas kukutatakse ja moodustatakse uus valitsus, millel on parlamendi toetus, või teine võimalus on, et kui süsteem on tasakaalustatud, siis võib ka täidesaatev võim tellida erakorralised parlamendivalimised, anda kohtuniku rolli rahvale, kes otsustab, kummal on õigus, kes jääb selles konfliktis peale. Enamik parlamentaarriike ongi tasakaalustatud nimetatud viisil: täidesaatev võim ei ole lihtsalt parlamendi käsualune, vaid ta on iseseisev. Paljudes riikides ta faktiliselt isegi prevaleerib parlamendi üle, eriti kaheparteilistes ühiskondades. Üks põhilisi mehhanisme, mida tasakaalu tekitamiseks pakutakse, on mitte presidendi olemasolu, vaid just valitsuse õigus kutsuda esile erakorralisi valimisi. See, kui me loome otseselt valitava presidendi, tekitab otsekohe vajaduse vastata küsimusele, mis saab siis, kui need kaks organit on omavahel konfliktis. Kui presidendil ei ole parlamendi enamuse toetust, kuidas siis lahendatakse potentsiaalne konflikt? Kui seda konflikti ei ole, siis on olukord kahtlemata kergem, aga just konfliktiolukord on see, mis võib komplikatsioone tekitada. Kui presidendil on liiga palju võimu, siis hakkab ta lihtsalt parlamendile ja tema moodustatud valitsusele vaikselt kõikaid kodaratesse puistama. Reeglina on tähtsates demokraatias parlamendi maine võrdlemisi tagasihoidlik, presidenti armastavad kõik. Seda sorti konflikt võib parlamendi mainet ja üldse demokraatia alust ohtu seada. Ma ei taha nüüd väita, et otseselt valitav president oleks vastunäidustatud või oleks võimatu või selle alusel ei saaks demokraatiat luua. See on suuresti maitseasi, kumma süsteemi me loome, ja kahtlemata on ekspertidel õigus, et sotsioloogiline argument on olemas. Kära selle üle, et rahvas tahab ise presidenti valida, oli küllaltki tugev. Mina tean kahe sotsioloogilise uuringu andmeid. Esimene viidi läbi novembris või detsembris, siis tahtis 77% küsitletuist otse valida. Teine küsitlus viidi läbi jaanuaris ja protsent oli 71. Ei saa väita, et see näitaks mingit tendentsi. Aga teisest küljest ei tahaks ma siiski seda argumenti üle tähtsustada, sest enamik inimesi, kellelt küsitakse, ei oma ettekujutust, kes on president. Enamik inimesi kujutab presidenti ette poliitilise liidrina, tegelikku riigielu juhtiva isikuna. Parlamentaaritudeliga selline ettekujutus kokku ei lähe. Häda on lihtsalt selles, et parlamentaaritudelid presidendid ei paista välja, küll aga paistavad hästi välja presidentiaalmudeli presidendid ja peaminister-presidentliku süsteemi mudelid. Viimaste all pean silmas Prantsusmaa ning Soome ja Portugali laadis riike, kus presidendiks kandideerivad poliitiliste erakondade liidrid, kes võtavad väga aktiivselt osa tegelikust poliitilisest elust ja riigijuhtimisest. Siin on ...

Juhataja: Palun väga vabandust, aga kõne on kestnud üheksa minutit!

P. Kask: Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste: Lugupeetud härra juhataja! Austatud Põhiseaduse Assamblee liikmed! See küsimus on olnud siin tihti vaidluse all. Kas president valitakse rahva poolt või valitakse ta Riigikogu poolt? Kui meil oli alguses olemas ka kolmas variant, et valitakse valijameeste poolt, siis ma toetasin seda. Nüüd aga, kui meil on valida ainult kahe võimaluse vahel, tuleb küsida, millest lähtudes me selle valiku teeme. Üks argument on sotsioloogiline argument, et suur osa rahvast tahab seda. Selline arvamus on kujundatud ka tööle mittevastavate argumentidega. On olnud ajaleheartikleid, kus on väidetud, et rahvas mäletab, kuidas valiti rahva poolt Konstantin Pätsi jne, mis päris niimoodi ei ole. Siinamaani ei ole Eesti rahvas oma juhte otsevalimistel valinud. Öelda, et Eesti rahvalt võetakse ära mingisugune õigus, mis on kogu aeg olemas olnud, ei vastaks tööle. Kui ei suudeta just tõestada näiteks Lembitu valimist otsevalimistel. Praegu tuleks lähtuda sellest, millised saavad olema presidendivalimised. Ärgem vaadake mitte järgmisi presidendivalimisi, mis peaksid siis, kui president valitakse rahva poolt, toimuma ilmselt koos Riigikogu valimistega, vaid vaadake viis aastat edasi. Mis siis juhtub? See inimene, kellele praegu kogu panus tehakse, argumentatsiooniga, et vaat see on see mees, keda me tahame kindlasti valida presidendiks (mille kohta Liia Hänni esitas siin ühe luulevormis arvamusavalduse), see mees ei pruugi enam kandideerida. Siis kandideerivad tõenäoliselt juba erakondade liidrid või vähemalt piisavalt tugevad poliitilised isiksused, kes hakkavad valimiskampaania käigus selgitama, mida kõike head nad teevad, milliseid muudatusi riigi poliitikas nad hakkavad ellu viima, kui nad valituks peaksid osutama. Asudes aga presidendi kohale, selgub, et neil ei ole olemas mingisugust reaalset võimu seda kõike läbi viia. Valida presidenti, kes on täidesaatva võimu pea, otse rahva poolt, see on arusaadav. Sellel presidendil on reaalne võim midagi riigi elus muuta või teha. Aga valida vahekohtunikku üldrahvalikel valimistel, kas see on ikka nii tark? See seab ta väga suurde kiusatusse, millele viitasid ka väliseksperdid, et äkki ta hakkabki seda poliitikat teostama, mida ta on valimiskampaania käigus lubanud. Ei ole mõeldav, et valimiskampaania käib selliselt, et presidendikandidaat ütleb, et ta ei taha tegelikult üldse mingit poliitikat teha, ta tahab olla vahekohtunik. Ta ütleb, et ta ei ole ei sotsiaaldemokraat ega kristlik demokraat, ta ei kuulu ka keskerakonda, tal pole üldse mingeid poliitilisi vaateid, ta tahab lihtsalt olla vahekohtunik ja stabiliseerida ühiskonda, erinevate poliitiliste erakondade vahelist poliitilist võistlust. Sellist inimest, kes läheb presidendivalimistel sellist valimiskampaaniat tegema, kindlasti presidendiks ei valita. Siis me saame presidendi kohale väga tugeva isiksuse, kes hakkabki seda võimu teostama, ning konstitutsiooniline konflikt parlamendi ja presidendi vahel on käes. Kui sellises konfliktis hakkab toimuma heitlus presidendi ja Riigikogu või presidendi ja valitsuse vahel, siis võib tekkida olukord, kus kaotajaks jääb seesama president seoses sellega, et konstitutsioon ei ole talle neid võimuhobasid kätte andnud. See mõjuks halvasti tema autoriteedile, järelikult oleks halb. Veelgi halvem oleks, kui ta olukorrast võitjana välja tuleks. Sellisel juhul eksiks ta põhiseaduse, põhiseadusliku korra vastu ja me jõuaksime diktatuuri. Üks näide hiljutisest minevikust, mitte Eestist, natukene lõuna poolt, Gruusiast, näitab, et selline olukord võib viia ka kodusõjani. Eestlased on loodetavasti tagasihoidlikum ja külmem rahvas kui grusiinid, kuid sellist ohtu oma põhiseadusesse sisse planeerida ei ole kuigi tark. Mis puutub meie rahvasse, kes tuleb vastu võtma põhiseadust, siis ma usun, et ta võtab põhiseaduse vastu just nii, nagu see on rahvahääletusele pandud. See poliitiline otsus, millisel viisil valitakse president, tuleb meil enestel siin saalis langetada. Lähtugem vähem emotsioonidest ja rohkem kainest kaalutlusest ning meie rahva tulevikust, nii nagu me andsime ka oma töötuse, kui me siia kogusse tööle tulime. Aitäh!

Juhataja: Tänan, härra Hallaste! Härra Adams, palun kõnepulti!

J. Adams: Head kolleegid! Ain Kaalep küsis, mis on manipuleerimine. Ma arvan, et antud juhul ma võin anda kaks vastust sellele, mis on manipuleerimine. Manipuleerimine on see, kui kedagi sunnitakse otsustama kiirustades, enne kui tal on otsus küps, või sunnitakse otsustama, ilma et otsustamiseks oleksid kõik algandmed olemas. Me kuulsime siin sotsioloogilist argumenti, mis on väga oluline argument, kuid keegi ei ole Eesti rahvalt praegu küsinud sellist küsimust: kas te tahate otse valida presidenti, kes teeb need 19 asja, mis on antud §-s 79? Ma arvan, et veel ei ole hilja seda küsida. Ka Eesti avaliku arvamuse instituudid võiksid kas või nädala jooksul selle küsimuse esitada ja vaadata siis, millised on tulemused. Nüüd natukene hääletamise meetodikast. Ma ei tea, kas te jõudsite põhiseaduse uue variandi läbi lugeda. Mina ei jõudnud. Mul on vaja vähemalt kolm korda lugeda, et tabada sisemisi seoseid. Toimkonnas jõudsiime praegu paari tunni jooksul läbi vaadata paar peatükki. Nendes paaris peatükis oli minu jaoks vähemalt kolm väga olulist uudsust, mis laiendasid presidendivõimu. Esiteks, presidendi õigus määrata oma suva järgi kohale Eestis maavanemaid, niisiis, 15 kõrgemat riigiametnikku, kes alluvad ainult talle. Siis oli presidendile antud õigus nimetada ainult üks peaministri kandidaat. Kui te mäletate, kunagi oli neid kaks. Kolmas oli presidendi õigus korraldada peaministri palvel ennetähtaegsed parlamendivalimised. Need on minu arvates niisugused asjad, mis õigustavad presidendi valimist otseselt rahva poolt, sest need on presidendi käes tõelised võimuhoovad. Ma arvan, et meie juhatus paneb praegu küsimuse valesti arutusele. Me peaksime presidendiküsimusele lähenema mitte sellest lõppküsimusest, kes ta valib, vaid nendest uudsetest võimuaspektidest. Ma teen ettepaneku, et hakkame noid küsimusi enne hääletama, sest nendele küsimustele vastamisest, sellest, kuidas need meie süsteemis on paika pandud, oleneb suurel määral presidendi valimise meetod. Lõpetuseks tahan ütelda ühte asja. Mina ei kujuta tõesti ette (härra Hallaste alustas seda teemat, ma jätkan veidikene piltlikult), kuidas hakkavad Eestis toimuma presidendivalimised. Näiteks, ma kujutan ette, et kaks presidendikandidaati võiksid olla härra Hallaste ja härra Kask. Kujutame nüüd ette neid omavahel võistlemas. Kummagi pooldajad ja nemad ise püüavad tõestada, et nad on paremad presidendid. Presidendil on 19 ülesannet. Härra Kask ütleb, et tema esindab Eestit rahvusvahelises suhtluses paremini kui härra Hallaste. Härra Hallaste ütleb aga, et tema kuulutab välja Riigikogu korralised valimised ja erakorralised valimised. Härra Kask ütleb, et tema hakkab autasusid ja ametinimetusi andma paremini kui härra Hallaste. Härra Hallaste tuleb välja sellega, et ta lubab anda Eestile 15 tunduvalt paremat maavanemat, kui seda tegi härra Kask. Kuna kummalgi oleks õigus esitada üks peaministri kandidaat, siis härra Hallaste võib näiteks ütelda, et tema esitab oma erakonnakaaslase Mart Laari, kellest saab parem peaminister, ja ma ei tea, võib-olla härra Kask esitab kellegi teise. Minu arvates ei ole need ju presidendikampaania argumentid. Mis jääb presidendikampaaniast järele? On ainult üks võimalus: negatiivne kampaania, nende toetajad hakkavad vastaskandidaati poriga määrima. Minu arvates on see reaalne alternatiiv. Ma teen kaks konstruktiivset ettepanekut ja kui neid ei võeta vastu, siis kolmanda, ajutise. Esiteks, mitte alustada hääletamist valimismeetodist, vaid nendest uutest funktsioonidest, mis on teistes peatükkides. Teiseks, lükata see küsimus nädala võrra edasi ja korraldada minu soovitatud küsitlus, avaldada ajalehes need 19 funktsiooni, teha kas või pisteliselt telefoniküsitlusi. Ma olen sügavalt veendunud, et Eesti rahvas on tark ja arukas rahvas. Kui ta loeb küsimuse läbi, siis ta vastab ka küsimusele adekvaatselt. Siis minu arvates ei ole manipuleerimist. Kolmas ettepanek on selline. Kui praegu tunduvad minu esitatud ettepanekud võimatute ja täidetamatutena, siis ma toetan härra Ants Ermi. ERSP-lased paluvad kindlasti vaheajaga nii omavahel kui ka teiste fraktsioonidega nõupidamiseks. Täna teid!

Juhataja: Suur tänu, härra Adams! Järgmisena palun kõnetooli härra Runneli!

H. Runnel: Austatud juhatus! Austatud assamblee ja austatud juristid! Oma sõnavõttekesega tahan lihtsalt avaldada solidaarsust juristide seisukohaga ja tahan meenutada, et siit puldist ma kõnelesin, aga nende kõrvad võib-olla ei kuulnud, ka etnoloogilisest ja folkloristlikust aspektist, mis väga selgelt ütleb, et kõikide rahvaste ja etnoste imperatiiv on valida oma karja juht ise, terve rahva poolt, aga selle kitsama ringkonna instinkte võib mõõta psühhoanalüütilise meetodiga. See on see kastratsioonikompleks, mis tahab võtta selle rahvale kuuluva õiguse ja toimetuse väga kitsa seltskonna kätte. Nii et ma ikkagi julgen toetada rahva loomulikku õigust valida oma riigipea. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu, härra Runnel! Juhatus pidas vahepeal nõu ja on kindlalt veendunud, et riigipea küsimus tuleb lahendada kohe praegu ja siin. Meil ei ole kuhugi edasi lükata nende küsimuste otsustamist. Meil on vaja põhiseaduse eelnõu lõpuni viimistleda ja üle anda see nii ülemnõukogule kui ka kongressile. Sõna palub veel proua Liia Hänni. Palun!

L. Hänni: Austatud assamblee juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma tahan teie tähelepanu juhtida sellele, et meil on põhiseaduse eelnõu sees veel mitmeid alternatiive, mis seonduvad just nimelt Vabariigi Presidendi valimise küsimusega. Need on alternatiivne valimise kord §-s 80 ja samuti Vabariigi Presidendi volituste küsimus. Nagu härra Adams juba tähelepanu juhtis, on siin kaks alternatiivi. Et meil oleks küsimus igakülgsest läbi kaalutud, teen ma siiski ettepaneku teha vähemalt sõnavõttude kõigi nende alternatiivide kohta ja siis asuda hääletamisele. Ma võin anda nende alternatiivide täpse loetelu, mis kõik puudutavad ühte ja sama küsimuste kompleksi.

Juhataja: Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Ma olen siinamaani, kui selle küsimuse üle on vaieldud, ikka kaitsnud seisukohta, et küsimus otsevalimisest või kaudsest valimisest ei ole hetkel mitte niivõrd põhiseaduse eelnõu küsimus, kui niivõrd küsimus selle põhiseaduse eelnõu läbimineku šanssides rahvahääletusel. Loomulikult on siin esitatud vastuväiteid, et me ei tea, millised need arvamused tegelikult rahva hulgas praegu on, aga ma usun, et igapäev on selle kohta mingisugune arvamus ja ka küsitlus ei anna meile tõsikindlat vastust. See arvamus on meil juba olemas ja selle tõttu ma toetan seda ettepanekut, et lahendada praegu ära küsimus, kas meie arvates on rahvahääletuse kordamineku huvides vajalik sätestada otsevalimine või mitte. Kui me oleme selle ära otsustanud, siis saab ka järgmised alternatiivid läbi hääletada. Mõned neist langevad siis juba ka ise ära. See küsimus ei ole meil täna ootamatult tekkinud. Seda ei saa ka niimoodi võtta, et me peame nüüd kuidagi kiiruga otsustama. See küsimus on väga kaua aega üleval olnud. Lõpmatuseni viivitada ei ole mõtet, sest viivitamine moondab meie otsuse ausust ja objektiivsust rohkem kui nn. kiirustamine. Ma tänan!

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Kas te olete päri, et viimasena võtab sõna härra Adams, siis me lepime kokku, kui pikk tuleb vaheaeg, ja pärast vaheaega viime läbi hääletamise? Piirdugem siis kahe sõnavõtjaga, need on härrad Erm ja Adams. Sõna on härra Ermil. Palun!

A. Erm: Lugupeetud assamblee liikmed! Minul ei ole kahtlust, millise süsteemi poolt või mille poolt ma hääletaksin. Ma arvan, et enamikul teist on ka selge, mida te ise arvate asjast, milline süsteem oleks parem, on see siis see või teine. Aga argumendina käiakse meile praegu välja rahva arvamus. See on tõesti niisugune omapärane argument, mida võib alati vaidlustada, aga

küsitlustel on alati ka teatud tõepõhi all. Sellepärast ma tahan siiski veel rõhutada, et me ei saa selle küsimuse otsustamisega praegu kiirustada. Mitte sellepärast, et me ei teaks, mida me tahame, aga me peame ikka tõsiselt arutama, millised on tulemused. Mul on ettepanek, et me ei hakkaks täna neid küsimusi hääletama, sest me saime kõik need materjalid kätte täna kell 11, kui me siia tulime ja olime hääletanud ühte asja. Nüüd on meile pandud ette teine asi ja meilt nõutakse kohe otsustamist. Minu meelest on see assamblee saadikute õiguste ahistamine. Ma tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams: Paar sõna Lauri Vahtrele. Ma arvan niimoodi, et tõepoolest ei mulle ega kellelegi teisele ei tule üllatusena, et me varem või hiljem seda küsimust jälle uuesti arutame. Aga Lauri Vahtre ei ole korrektne, kui ütleb, et muudatusi üldse ei ole. Minu jaoks oli neid palju ja ma usun, et ka teiste assamblee liikmete jaoks oli presidendi volituste laiendamises küllaltki palju üllatusi. Mul on hirmus kahju, kui härra Vahtre ei jaga minu võib-olla vähemusse jäävat seisukohta. Ma oleksin heameelega näinud, et ta jagab seda arvamust, et presidendi volitustel ja tema valimise viisil on siiski mingisugune sisemine seos. Tänan!

Juhataja: Suur tänu, lugupeetud kolleegid! Pole mingit kahtlust, et kogu põhiseaduse eelnõu on üks selline süsteem, mille iga osa on teistega kas lähemalt või kaugemalt seotud. Ma mõistan täielikult ka seda, et raske on kanda vastutuse koormat, eriti sellisel juhul, kui tahetakse teha sellist otsustust, mis ei teeni ära rahva heakskiitu. Juhatus on siiski seda meelt, et see raske samm tuleb meil astuda, poolt- ja vastuargumente me oleme siin saalis ära kuulanud juba oma pool tosinat korda. Kellelegi ei tohiks tulla üllatusena see, et nüüd on vaja veel kord mõõta, mis me selle küsimusega teeme. Nõus tuleb olla selle ettepanekuga, et on vaja teha vaheaeg, selleks et igaüks saaks veel kord iseendaga ja, kui vaja, sõbraga nõu pidada, kas hääletada alternatiivi poolt või vastu. Härra Erm! Teie tegite ettepaneku, et ERSP vajab vaheaega. Palun, kui kauaks? Lugupeetud assamblee liikmed, vaheaeg veerand tundi. Töö jätkub kell 18.20. Vaheaeg

Juhataja: Niisiis, kell on 18.20. Vaheaeg on lõppenud ja me jätkame tööd. Kohaloleku kontroll, palun! Meid on kohal 32. Küsimus, millele me peame vastuse andma, on leheküljel 9 §-s 56. Küsimuse sisu seisneb selles, kas Vabariigi President valitakse rahva poolt või teeb seda siiski parlament. Alternatiivina on meile esitatud tekst, et presidendi valib rahvas. Hääletamisele lähebki alternatiiv. Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled. Kui poolthääli on rohkem, siis kirjutatakse § 56 mõte, et presidendi valib rahvas. Kes on selle poolt, et lisada § 56 alternatiivina esitatud tekst, et kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu ka Vabariigi Presidendi valimisega? Hääletame. Katkestan selle hääletusvooru. Kahjuks tuli kolm assamblee liiget parasjagu sisse. Vabandust, me teeme veel kord kohaloleku kontrolli! Kohal on 35 assamblee liiget. Hääletamisele läheb § 56 alternatiiv. Kes on §-s 56 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame. 13 poolt- ja 21 vastuhäälega on assamblee langetanud otsustuse, et § 56 ei lisata teksti. Seega on assamblee pärast väga pikki vaidlusi ja korduvaid hääletusi teinud lõpliku otsustuse, mille sisuks on see, et presidendi valib parlament.

PA 07.02.1992 redaktsioon⁴⁵

⁴⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 178.

III PEATÜKK

Rahvas

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

PA 14.02.1992 redaktsioon⁴⁶

III PEATÜKK

Rahvas

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

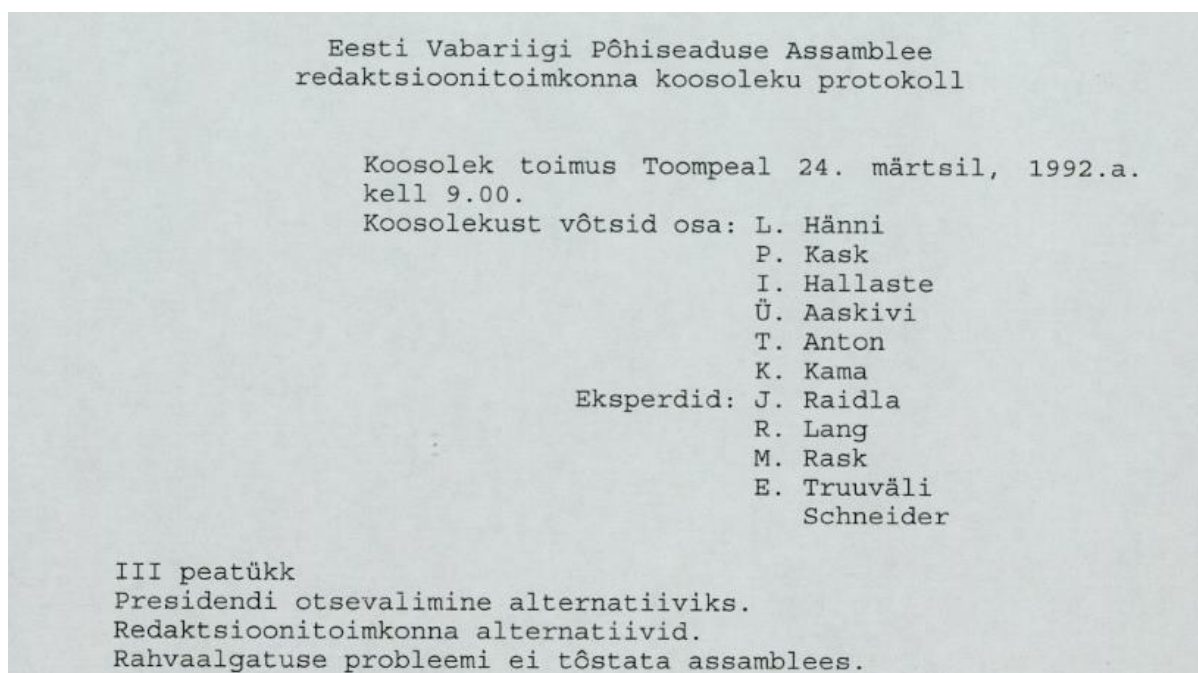
§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

PA 14.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] III peatüki kohta muudatusi ei olnud.

⁴⁶ ERA.R-2324.1.24, l 204.

Redaktsioonitoimkonna ja ekspertgrupi 24.03.1992 koosoleku protokollist⁴⁷:

PA 03.04.1992 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Lugupeetud kolleegid! Me oleme ära teinud väga suure töö, kuid jäänud on veel üks tähtis ja keerukas küsimus. Redaktsioonitoimkond on viiendal lehel teinud meile ettepaneku otsustada, kas me soovime tagasi pöörduda korduvalt käsitletud ja otsustatud küsimuse juurde, kes valib Vabariigi Presidendi. Mul on palve, et redaktsioonitoimkonna esimees proua Hänni esitaks kaalutlused, miks toimkond arvab, et võib olla vajalik ja võimalik selle küsimuse juurde tagasi pöörduda. Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Lugupeetud assamblee! Redaktsioonitoimkond tõi teie ette need seisukohad, milles me olime üksmeelsed, et vastav muudatus tuleb teha. Mis puutub presidendi otsevalimisse, siis on selge, et siin ei ole tegemist mitte niivõrd õigusliku probleemiga, kui võrd poliitilise küsimusega. See on muutunud küsimuseks, mis võib määrata meie põhiseaduse eelnõu saatuse. Redaktsioonitoimkonnas oli eile koosolekul kohal neli inimest. Olles teie poolt määratud eelfiltriks, oleksime võinud neljakesi langetada otsuse, et seda küsimust Põhiseaduse Assamblee enam ei aruta ega hääleta, kuna me oleme siin korduvalt oma seisukohta väljendanud. Redaktsioonitoimkonna 4 kohalolevast liikmest olid aga 2 kindlal seisukohal, et seda küsimust enam käsitleda ei tule, ja 2 olid seda meelt, et küsimust tuleks käsitleda. Selline viigiseis redaktsioonitoimkonnas ja vastutus, mida me kanname just nimelt selle valiku tegemisel, sundiski meid tulema teie ette ettepanekuga, et küsimust, kes valib Vabariigi Presidendi, hakkame arutama ainult siis, kui Põhiseaduse Assamblee on nõus seda arutama. Ma loodan, et te saate aru redaktsioonitoimkonna olukorrast, kus neli inimest ei olnud pädevad otsust langetama, seda enam, et meie hääled kippusid jagunema. Aitäh!

⁴⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, 1 201.

Juhataja: Suur tänu, proua Hänni! Arutelu objektiks on see, kas me peame vajalikuks veel kord kaaluda küsimust, kes valib presidendi. Kas keegi soovib enne sõna, kui me hääletame? Härra Salum, palun!

V. Salum: Redaktsioonitoimkonna esinase põhjendus oli, et päevapoliitistel kaalutlustel peame selle jälle päevakorda võtma. Aga me andsime ju töötuse päevapoliitistel kaalutlustel põhiseadust mitte teha. Leian, et me ei peaks seda enam uuesti arutama. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! Mul on olnud juhust vastata mitmel maal ja mitmes keeles küsimusele, mida me siin assamblees teeme. Ma olen püüdnud inimestele selgitada, et me töötame siin välja poliitilisi kompromisse, mis tihtipeale kukuvad välja kaunis kunstlikud, aga need on vähemalt saavutatud nii, et kõik sellega lepivad, kuigi võib-olla ükski poliitiline jõud otseselt ei ole tulemusega rahul. Presidendiküsimustes on meil olnud äärmiselt palju vaidlusi ja lõpuks me jõudsim kompromissini, mille sisu on ühest küljest äärmiselt keerukas paragrahv põhiseaduse tekstis ja teisest küljest paragrahv rakendusotsuses. Ma tunnistan, et see ei ole ilmselt tõesti ideaalne tee ja mitte lihtsaim tee. Alternatiivettepanek on see jõupingutus kõrvale pühkida ja minna tagasi äärmiselt lihtsa tee juurde, mille suhtes me võime kindlad olla, et ükskõik mis see ka ei oleks, ei ole see enam poliitiline kompromiss. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, kas te lepite sellega, et viimane sõnavõtja on kolleeg härra Ants Erm? Tegemist on ju selle valdkonnaga, millega me vist kõik oleme hästi kursis, ja hääletamisele tuleb vaid üks küsimus, kas hakkame arutama või mitte. Palun, kas on proteste, kui viimane sõnavõtja on härra Erm? Proteste ei ole. Sõna on härra Leissonil. Palun!

E. Leisson: Lugupeetud kolleegid! Ma ei jaga seda arvamust, et meie põhiseadus on algusest lõpuni valmis tehtud ja et meil ei ole enam mitte midagi teha. See töö, mis me oleme teinud täna ja ka eelmisel reedel ja mis tõenäoliselt seisab ees järgmisel kokkutulekul, on äärmiselt meeldiv just selle poolest, et me ei ole kaotanud huvi selle töö vastu, mis meile on usaldatud. Aga sealjuures ei maksa ka seda unustada, et põhiseaduses on siiani sätestamata meie riigikord ja järjepidevus. Ei ole sätestatud meie suhtumist kõige hirksamasse totalitarismi ja diktatuuri, mis võiks samuti olla üldalustes toodud. Riigivõimu usurpeerimine on raskeim riiklik kuritegu. Sõnagagi ei ole sätestatud Eesti kuulumist maailmaorganisatsioonide täieõiguslike liikmete hulka ega nii mõndagi muud. Ma ei saa kahjuks nõustuda redaktsioonitoimkonna esimehe seisukohaga, et presidendi valimine on kujunenud poliitiliseks probleemiks. Ei ole kujunenud poliitiliseks probleemiks, see on kujunenud meie põhiseaduse I peatüki § 1 tõlgendamiseks. Kui kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas, miks peame siis meie seda küsimust otsustama? Kas rahvas delegerib selle õiguse Riigikogule või ei delegeri, see on tema otsustada. Ma arvan, et see otsustus tuleb võimaldada teha rahval. Täpselt samuti ei jää rahvas ilma põhiseaduse algatamise õigusest, kui see kuulub Riigikogu liikmetele, komisjonile või fraktsioonile. Ta saab seda sel teel teostada, kuid kas ta soovib seda teha, seda tuleks küsida rahvalt. Ma tänan!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kui on võimalik, siis ma palun jääda arutletava küsimuse juurde. Arutame seda, kas assamblee peab vajalikuks ja võimalikuks pöörduda tagasi presidendivalimiste probleemide juurde. Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ei saaks nõustuda sellega, et küsimus, kes valib presidendi, on päevapoliitiline küsimus. Mina isiklikult olen algusest peale olnud

sellel arvamusel, et see õigus peab olema rahval. Pigem on päevapoliitika see, mida nimetati kompromissiks, et olgu peale, lubame esimene kord rahval presidenti valida, hiljem aga mitte. Sel juhul võib-olla nad hääletavad põhiseaduse poolt. Minu arvates on küsimus nii oluline, et assamblee peab selle juurde tagasi tulema. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov: Austatud kolleegid! Minu arvates peame kindlasti seda küsimust arutama, aga meil on saalis ainult 25 assamblee liiget. Kui ma õigesti mäletan, siis viimast korda oli see küsimus kõne all 6. veebruaril, kui me arutasime Jüri Raidla alternatiivi. Siis oli selle alternatiivi vastu 21 häält ja üldse hääletas 34 assamblee liiget. Minu arvates, kui asja arutada, siis järgmisel korral. See ei ole tõsine lahendamise, kui me hakkame veel täna arutama ja hääletama. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Jürgenson!

K. Jürgenson: Aitäh! Presidendivalimised pole põhiseaduse kui terviku seisukohalt kontseptuaalne küsimus. See ei ole kõige põhilisem, põhiseaduses on märksa tõsisemaid küsimusi, mida võiks tõesti veel kord arutama hakata. Ma arvan, et me ei hakka seda tegema. Just presidendivalimiste küsimuse uuesti tõstatamine, jätkuvalt tõstatamine on päevapoliitiline küsimus. Ma arvan, et oleme seda korduvalt hääletanud ja sellele vastuse andnud. Asjaga uuesti otsast pihta hakata ei ole mitte mingit mõtet. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Härra Erm, palun!

A. Erm: Lugupeetud kolleegid! Ma tulen siiski kõigepealt selle juurde, kuidas assamblee moodustati. See valiti tükk aega pärast seda, kui oli valitud ülemnõukogu ja Eesti Kongress. Kahjuks ei ole ilmselt meie kellegi n.-ö. valimisplatvormis seda küsimust põhjalikult käsitletud, kas toetatakse presidendi otsevalimist või parlamendi poolt valimist. See arvamus on meil tegelikult kujunenud hiljem. Me kaitseme seda praegu n.-ö. oma poliitilisest platvormist lähtudes, oma maailmavaatest lähtudes. Seetõttu on väga raske sellele ühe sõnaga apelleerida. Selles mõttes on see kompromiss, et esimene kord valib presidendi rahvas, tõesti poliitiliste jõudude vaheline kompromiss, mis on tehtud päevapoliitikast lähtudes. Mul on küll ettepanek lõpetada selle küsimuse arutelu ja jääda selle juurde, mis on juba otsustatud. Kui selgub, et Eesti rahvas kindlasti tahab presidendi alati otse valida, siis on võimalik põhiseadust ka edaspidi muuta. Selle küsimuse võib ju jätta tulevase valimiskampaania küsimuseks, kuna ma ütlen, et tegemist on päevapoliitilise, mitte kontseptuaalse küsimusega. Tänan!

Juhataja: Suur tänu, härra Erm! Me asume kohe hääletama. Palun teeme veel kord kohaloleku kontrolli! Saalis on 27 assamblee liiget. Kes on selle poolt, et assamblee veel kord arutaks presidendivalimiste küsimust? Hääletame, palun! Poolt on 7, vastu on 16. Assamblee on asunud seisukohale, et ta ei pöördu tagasi presidendivalimiste küsimuse arutamise juurde.